

ANUL XXVIII
Chișinău

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (247-248) 2018

ISSN 0235-9111

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (247-248) 2018

CHIȘINĂU

*Această revistă a fost tipărită cu sprijinul
Ministerului pentru Românii de Pretutindeni
(www.mprp.gov.ro)*

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Ana BANTOȘ

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Jana CIOLPAN
Rodica CERGA-PĂSLARU

Lector Elena BEZDIGA

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Coperta I-a: Ștefan Mugurel IONESCU,
„La mal” (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ștefan AFLOROAIE (Iași), Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Marius SALA, Victor SPINEL (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București), Diana VRABIE (Bălți)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

*Conținutul acestei reviste nu reprezintă poziția oficială
a Ministerului pentru Românii de Pretutindeni*

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

DIMENSIUNI ALE PERMANENȚEI ROMÂNEȘTI

Victor EFTIMIU	
Odă limbii române	6
Gheorghe CHIVU	
Scrisul religios și unitatea limbii române	7

DIN TAINELE SCRISULUI ROMÂNESC

Nicolae GEORGESCU	
Cum l-am editat pe Eminescu (II)	20
Mircea COLOȘENCO	
Primele sonete românești tipărite în presă (1829–1849)	26
Mircea COLOȘENCO	
Sonetele lui M. Eminescu	31

CRITICĂ, ESEU

Adrian Dinu RACHIERU	
„Există o literatură moldovenească”?	41

ANUL LITERAR 2017

Ana BANTOȘ	
Perspective narative postmoderne. Dreptul scriitorului de a se inventa	51
Lucia ȚURCANU	
Poezia actuală din Basarabia	63

POESIS

Lucian VASILIU	
Discontinuu; Vedere din tren, noaptea; Epistolă neterminată; Conacul Conachi de la Tecuci; Veciniada a doua; Expoziție cu mașini de scris; Harababură	68
Alexandru BANTOȘ în dialog cu Lucian VASILIU	
Lupta cu inerția, cu veleitarismul, cu impostura continuă prin CULTURĂ!	73

PRO DIDACTICA

- Constantin ȘCHIOPU
Didactica lecturii *versus* didactica literaturii 80

SINTEZE

- Fănel TEODORAȘCU
Jurnalismul la români – câteva aspecte 87

AD LITTERAM

- Eugen MUNTEANU
Correspondență inedită, primită de Gheorghe Ivănescu de la Theofil Simenschy 109

DIALOGUL ARTELOR

- Dan CUMPĂȚĂ
Un poet al culorilor 127
- Ștefan Mugurel IONESCU
Adevăr și lirism în pictură (*pagini color*) I-VIII

EVENIMENT

- Nicolae FELECAN
Text și discurs religios 130

ECOURI, REFLECȚII

- Cristinel MUNTEANU
O manifestare științifică dedicată Unirii de la 1918. Revista „Limba Română” lansată la Galați 133
- Nicolae FELECAN
Picături de rouă... 138

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

- Marcela VÎLCU
Impactul punctuației inadecvate asupra înțelegerii mesajului 144

CUVINTE DEZVELITE

Stelian DUMISTRĂCEL

Di pi la noi: feciorii și fetele babelor... 149

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

**Profesorul Stelian Dumistrăcel aniversat
de comunitatea științifică românească** 156

Luminița BOTOȘINEANU, Florin-Teodor OLARIU, Veronica OLARIU
Primus inter pares. Ipostaze ale unui altfel de lider 157

Rodica ZAFIU

Lecție de erudiție, înțelepciune și umor 162

**Basarabia la un secol de la Marea Unire.
O istorie politică a Republicii Moldova (1991-1918)** 165

Dorin CIMPOIEȘU

Moldovenismul lui Igor Dodon 168

SUFLET DE VEGHE

Arcadie GHERASIM

Marele nostru erou anonim 174

Mircea DRUC

Conștiința națională 177

ITINERAR LEXICAL

Anatol EREMIA

Chișinăul în urcușul spre Unire (II) 188

UNIVERSUL VIRTUȚILOR CREȘTINE

Ioan C. TEȘU

Pledoarie pentru viitorul familiei 193

DESTINE

Antonina SÂRBU în dialog cu Ileana TOMA

În cărțile mele este viața mea și istoria, soarta familiei mele 201

PROZĂ

Lucreția BÂRLĂDEANU

Maria 215

Odă limbii române

*Alcătuire de cuvinte românești
Îți văd prin veacuri inedita bogăție
Întinerind, pe zi ce-mbătrânești,
O, grai din viitor, mărire ție!*

*Din auroră, magic te-arătai...
Ai preschimbat bordeiele-n palate.
Te văd cum gloriosul drum ți-l tai
În falduri de sonorități catifelate.*

*Carpatul ți-a fost leagăn și amvon.
Recolte minunate îți destină
Vestigiul dac și farmecul slavon,
Înfipse-n armătura ta latină.*

*Călugărul elin și vajnicul cazac
Stambulul și Parisul te-altoiră.
Supreme deveniri în tine zac
Clamori de corn, înfiorări de liră...*

*Mărire ție, grai de viitor!
Superbe minți se vor scălda în tine...
Ai fost un lac – ești valul curgător
Ești fluviul impetuoaselor destine.*

*Alcătuire de cuvinte românești,
Atâtea năvăliri te fecundară!
Întinerind pe zi ce-mbătrânești,
Eu te visez proteică și lapidară!*

Victor EFTIMIU

Gheorghe CHIVU

Scrisul religios și unitatea limbii române

Gh. C. – prof. univ. dr., Catedra de limba română a Facultății de Litere de la Universitatea din București, cercet. șt. gr. I la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București.

Membru corespondent al Academiei Române din 2010. Coordonatorul programului de cercetare „Enciclopedia literaturii române vechi” (Institutul „G. Călinescu”, București). Colaborator la numeroase monografii și dicționare, apărute la Editura Academiei Române, precum *Dictionarium valachico-latinum*.

Primul dicționar al limbii române (2008), *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea* (1979). Laureat al Premiului „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1993).

Scrisul religios a reprezentat nu doar componenta definitorie și distinctivă a culturii românești vechi, ci și forma ei cea mai aleasă de manifestare. Bazată integral pe traduceri și adaptări, modelată deci după texte scrise în limbile de cultură oficială în Biserica Ortodoxă Răsăriteană, limba textelor religioase a fost prima formă elevată a limbii noastre naționale, cu influențe majore, incontestabile asupra întregului scris literar românesc din perioada veche.

Unitar în plan tematic, ca forme de text și ca modalitate de structurare retorică, textul destinat Bisericii a avut astfel în mod con-

As a defining and distinguishing component of Old Romanian culture, religious writing has played a constant and programmatic role in shaping believers' moral and social attitude, on the one hand, and their means of expression, on the other. The dissemination of texts and the continuous movement in Romanian space of copyists, typographers and sermon prints implicitly favoured and, at one time, against the background of remarkable cultural consensus, even imposed linguistic unity, which became effective in service books towards mid-eighteenth century. In the nineteenth century, this first unitary form of literary norms in Churchbooks constituted the basis for the unification of the Romanian language in culture and in secular writing.

stant și programatic rol modelator, atât în planul atitudinii morale și sociale a credincioșilor, cât și în acela al modalității lor de exprimare. Circulația textelor și utilizarea acelorași versiuni pentru scrierile religioase de bază, precum și permanenta mișcare în spațiul românesc a copiștilor, a tipografilor și, implicit, a tipăriturilor destinate slujbei, au favorizat și, la un moment dat, chiar au impus unitatea de expresie lingvistică.

Nicicând abandonată la nivelul sistemului limbii vorbite, totdeauna vizată în orice formă de manifestare a scrisului literar, această unitate a devenit efectivă și totală în cartea destinată slujbei spre mijlocul secolului al XVIII-lea, la doar un secol de la impunerea limbii române ca limbă de cult.

Această primă formă unitară a normelor literare în cartea destinată slujbei a fost baza pentru unificarea și modernizarea limbii noastre de cultură și în cadrul scrisului laic. Unificare prin care a fost consfințită crearea românei literare moderne și a fost validat pe deplin rolul unificator al scrisului nostru vechi.

Româna – cea mai unitară limbă romanică

Limba română este, afirmă mulți cercetători, deopotrivă români și străini, cea mai unitară dintre limbile romanice.

Este o unitate remarcabilă, de fond și de structură, justificată în primul rând prin caracterul unitar al culturii românești tradiționale, susținut și întărit, foarte probabil, și prin viețuirea poporului român în totală izolare de spațiul romanic occidental, într-o zonă în care a fost înconjurat de timpuriu de populații vorbitoare a unor limbi aparținând unor familii lingvistice total diferite de aceea ce are ca bază limba latină.

Unitatea limbii române este evidentă la nivelul limbii vorbite, în planul exprimării uzuale, în cadrul căreia formele specifice variantelor teritoriale ale dacoromânei, subdialecte și graiuri locale, nu împiedică în niciun fel, prin faptele distinctive, opozabile (am în vedere o serie de fonetisme, câteva forme gramaticale sau, mai frecvent, cuvinte cu circulație și utilizare locală), comunicarea și înțelegerea între vorbitorii ce aparțin provinciilor istorice tradiționale, indiferent de distanța ge-

ografică dintre localitățile lor de origine. Și este firesc să fie astfel atâta vreme cât variantele dialectale ale singurei limbi romanice din Europa centrală și de sud-est nu sunt circumscrise strict marilor provincii istorice, dar „încalcă” în mod constant granițele acestora; și aceasta nu doar datorită mișcării constante în spațiu a unor grupuri mari de locuitori. (S-a observat, spre exemplu, că în spațiul moldovenesc tradițional, graiurile au dispunere orizontală, nu verticală, Prutul nefiind în niciun fel graniță lingvistică între est și vest [1, p. 59-60]. Se știe, de asemenea, că în nordul Moldovei și, deopotrivă, în Moldova de mijloc, „infiltrațiile” maramureșene și ardelenesti sunt mai mult decât evidente. Satele „perechi” aflate de o parte și de alta a Carpaților meridionali oferă informații despre întâlnirea frecventă între „pământeni” și „ungureni”, aceștia din urmă marcându-și drumurile prin Muntenia, până la Dunăre sau până în Dobrogea, inclusiv în planul limbii. Iar în spațiul larg transilvănean unitatea este din nou evidentă, isoglosele nepermițând identificarea unor zone lingvistice bine individualizate dialectal sau coincidente cu granițe administrative temporare.)

Există însă, în mod firesc, o unitate evidentă și la nivelul limbii române literare, în cadrul tuturor formelor pe care le-a avut limba noastră de cultură în decursul istoriei sale. În cadrul românei literare moderne, prin consensul stabilit între intelectuali și apoi prin lucrări normative elaborate de către specialiști, este asigurată de aproape două secole, în scrisul laic și în exprimarea elevată utilizată în afara Bisericii, prezența acelorași norme fonetice, morfologice sau lexicale, a acelorași deprinderi de comunicare aleasă, în formă îngrijită.

Este o unitate nu doar dorită, ci și realizată, funcțională, care în contemporaneitate, în condițiile „democrației lingvistice”, tot mai des clamată în societatea românească, este menținută nu fără efort, pentru a face față asaltului limbii vorbite adeseori nu doar în variantă locală, ci chiar cu tentă argotică, și a contracara efectele imprevizibile ale slăbirii constrângerilor normative, constrângeri considerate, în mod greșit, nedemocratice.

Aceeași unitate poate fi constatată, de asemenea, la nivelul celor două registre culturale distincte, utilizate concomitent, de mai mult de două secole (anume din deceniile anterioare mijlocului veacului al XIX-lea), în cadrul limbii române de cultură moderne¹. Am în vedere pe de o parte scrisul literar laic, cu registrele sale funcționale bine marcate și

clar individualizate, și pe de altă parte scrisul literar bisericesc, și el divizat funcțional în variante stilistice integral structurate, iar uneori (cum este cazul scrisului publicistic) diferențiat doar prin lexic de variantele funcționale laice corespunzătoare. Iar, în cadrul așa-numitului limbaj religios, în realitate un diasistem, era firesc să fie astfel, de vreme ce scrisul bisericesc de astăzi este continuatorul vechiului scris românesc literar, în româna literară actuală coexistând astfel o formă parțial modificată a vechii noastre limbi de cultură cu forma de expresie a culturii românești moderne. Prima formă, cantonată conservator în spațiul Bisericii, independent de confesiunea căreia îi aparțin credincioșii, cea de a doua, astăzi dominantă, specifică spațiului laic, devenită formă oficială, modernă și obligatoriu actuală, în primul rând prin structura și componența lexicului elevat, esențialmente neologic.

Unitatea limbii române actuale, la toate nivelele și în toate variantele sale funcționale, are, desigur, în primul rând justificare originară. Unității primare, bazate pe fondul latinesc moștenit, i s-a alăturat, în timp, o unitate construită prin acțiune voită, manifestată constant și convergent în cadrul vechiului scris literar românesc.

Unitatea acestui scris, predominant religios, este cea care a oferit, în veacul al XVIII-lea și apoi în deceniile de început ale secolului al XIX-lea, baza pentru crearea sistemului unitar de norme ale limbii române literare moderne².

Scrisul religios și unitatea culturii românești vechi

Scrisul religios a pus în circulație, probabil în a doua jumătate a veacului al XV-lea [6, p. 23-34, 47-58], prima formă aleasă, cultivată a limbii române. Traducerea cărților sfinte în limba țării a dat formă românească întâi cărților biblice de lectură cele mai importante (primele au fost, desigur, *Psaltirea*, *Evangheliile* și *Apostolul*), apoi scrierilor canonice de slujbă (mă gândesc îndeosebi la *Cazanii*). Evident act de cultură, această traducere, efectuată concomitent în zone distincte ale spațiului românesc (cu certitudine în nordul Moldovei, în zona Brașov-Sibiu și în Banat-Hunedoara), a impus un standard general acceptat pentru expresia, respectiv pentru forma textelor religioase și a creat, prin conținutul și prin structura acestora (în primul rând a scrierilor de lectură bisericească), un model de comuni-

care pentru circumstanțele elevate de utilizare a limbii române. Textul religios, difuzat rapid prin copii manuscrise (textele sud-transilvănene ajunse până la noi conservă urme lingvistice nord-moldovenești sau bănățean-hunedorene, cele moldovenești – urme sudice sau bănățean-hunedorene, cele bănățean-hunedorene – urme sudice sau nord-moldovenești, iar cele nord-transilvănene-maramureșene – urme evidente sudice)³, a devenit astfel prima și cea mai importantă modalitate de educare – morală, comportamentală –, susținută acum instituțional, dar și un model relevant în plan lingvistic și retoric, diferit în mod evident de exprimarea uzuală, necultivată. El, textul religios, în toate variantele sale și prin toate tipurile și tiparele textuale puse în circulație, a fost, de asemenea, în secolele de început ale limbii române literare, un mijloc eficient de culturalizare, întrucât pune la ascultătorul, respectiv cititorul, în contact cu scrieri de alt tip (funcțional și stilistic) decât cele folclorice și propunea modele culturale cu circulație larg europeană.

Textul religios a devenit astfel modalitatea de creare și mijlocul de difuzare a primei noastre limbi literare (înțeleasă în sens larg, ca sistem de norme lingvistice și modalitate de organizare textuală), importante fiind forma și structura textului, respectiv suportul lexical al ideii (asigurat prin fondul lexical de bază, același peste tot, corelat cu lexicul de tip neologic, și el unitar, format la început din împrumuturi predominant slavone și din calcuri după acestea, pătrunse odată cu modelul).

Dominat de ideea de unitate tematică (în spațiul românesc s-au tradus, s-au copiat și s-au imprimat, indiferent de curentul religios ilustrat, practic aceleași texte religioase), scrisul bisericesc era însă diferențiat, în epoca sa de început, de o serie de norme locale, care individualizau producția centrelor culturale importante, plasate în nordul Moldovei, în sudul și estul Transilvaniei, în Banat-Hunedoara, respectiv în nordul Transilvaniei-Maramureș. Faptul a argumentat, cum se știe⁴, ideea existenței a patru variante literare regionale, diferențiate printr-un număr de norme implicite, predominant în plan fonetic și lexical, dar rar și în plan morfologic sau sintactic, norme bazate în principiu pe fapte dialectale distinctive.

Normele literare regionale, cantonate în jurul centrelor culturale importante, active în cele patru zone anterior menționate, erau respectate cu scrupulozitate în secolul al XVI-lea (primul secol de cultură româ-

nească scrisă posibil de documentat), în timpul transcrierii și chiar în momentul tipăririi unui text sau al copierii unei tipărituri. (Tipografi brașoveni au abandonat, se știe, norma literară proprie, atunci când au fost chemați, în 1582, la Orăștie să imprime *Palia*, respectând norma comanditarului, uzuală în sud-vestul Transilvaniei). La început de secol XVII, unii copişti încep însă să abandoneze norma specifică variantei lor literare, atunci când textul pe care îl transcriau era o carte imprimată. (Așa au procedat doi scribi măhăceni, între care și cunoscutul Grigorie, scribi care, copiind *Catehismul* din 1559 și selectând pentru uz personal două predici din *Pravila* lui Coresi, au abandonat norma nord-transilvăneană în favoarea normei tipăriturilor brașovene.)

După nici un secol de cultură românească scrisă, modelul cărții tipărite începe deci să prevaleze, după un început timid, asupra conștiinței de unitate în cadrul și în jurul aceluiași centru cultural. Iar la mijlocul veacului al XVII-lea, urmare a circulației cărții, tipărite tot mai frecvent și în tot mai multe centre, dar și datorită mișcării surprinzător de intense în spațiul românesc a producției literare manuscrise, mișcare susținută nu doar de interese cultural-religioase, ci și de instituția copiştilor ambulanți, respectiv de circulația tipografilor, este augmentată, pe fondul unității de credință, conștiința unității deopotrivă culturale și lingvistice a scrisului religios românesc.

(Dintre acești copişti ambulanți, destul de numeroși⁵, Vasile Sturdze Moldoveanul scrie texte în Bihor și în zona Aradului. Iar Ilie Aron Popovici, originar din Iași, transcrie *Cazania* lui Varlaam la Hărnicеști, în Maramureș.)

Astfel, în 1643, tipărind *Cazania*, se pare, după locul în care au fost descoperite cele mai multe exemplare pentru difuzare – în Transilvania, Varlaam numește textul „carte românească de învățătură”, forma imprimată atestând abateri, nu numai analogice, de la norma moldovenească. În 1648, Simion Ștefan se străduiește, după cum ne asigură în predoslovia *Noului Testament* imprimat la Bălgrad, să depășească norma locală, abandonând o serie de regionalisme literare cu circulație în zona Banat-Hunedoara în favoarea cuvintelor „carele le înțeleg toți”. El păstra totodată, semn de înnoire deopotrivă teologică și lexicală a formei textului imprimat, dar și început de schimbare în sens neologic a lexicului traducerilor religioase, păstra deci unele cuvinte „cum au fost

în izvodul grecesc, văzând că alte limbi încă le țin așa”. (Mitropolitul transilvănean exemplifica afirmația prin *sinagoga, poblican, gangrena*, dar menționa deopotrivă, fără ilustrare, „nume de oameni, și de leamne [= adică de plante], și de veșmente, și alte multe, ... pentru că alte limbi încă le-au lăsat așa”, toate acestea arătând că slavonismul, formă culturală mediată a scrierilor religioase receptate în spațiul românesc, începea să lase locul elementelor grecești.)

Iar peste mai puțin de o jumătate de secol, *Biblia* era tipărită la București de o echipă de tipografi moldoveni, conduși de Mitrofan, cunoscutul episcop de Huși. Dovadă de consens deopotrivă religios și cultural, tipăritura reunește, cu revizia de rigoare, nu foarte atentă în plan lingvistic, și nici în plan teologic, respectiv textual, o traducere a Vechiului Testament cu una a Noului Testament, ambele venite din afara spațiului muntenesc, din așa-numita versiune Miclescu, respectiv din versiunea Simion Ștefan.

Era această primă tipărire integrală a *Bibliei* nu doar o dovadă de consens cultural și teologic remarcabil al reprezentanților Bisericii din întreg spațiul românesc, ci și o dovadă a mutării centrului de greutate a scrisului nostru vechi din Moldova în Țara Românească. Rod al unei atitudini deopotrivă culturale și politice, extrem de active (epoca brâncovenească se individualizează pe multe planuri în cultura românească veche), și semn al oficializării limbii române ca limbă de cult (imprimarea *Liturghierului* lui Dosoftei, în 1679, dăduse cu un deceniu mai devreme semnul introducerii oficiale a limbii noastre în Biserică), Muntenia imprima, la cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea, practic toate textele necesare slujbei în limba română, producția sa de carte de slujbă fiind susținută de numeroase și foarte active centre tipografice.

(După reluarea, în 1640, a activității de tipărire a textelor religioase românești, la sud de Carpați funcționează tipografii la Govora, Câmpulung, Târgoviște și Mănăstirea Dealu, București, Buzău, Snagov și Râmnic. Numărul mare de tiparnițe duce la o producție importantă de texte imediat după 1700. În acest timp, în Moldova, tipografia din Iași devenea activă abia în 1679, când era imprimată *Dumnezeiasca Liturghie* anterior amintită. Iar în sud-vestul Transilvaniei, tipografia din Bălgrad își înceta, în 1652, doar după

câțiva ani activitatea, imprimarea cărții religioase în limba română fiind reluată la Bălgrad, Sebeș și Sibiu abia în 1683. Astfel, potrivit unei statistici bazate pe *Bibliografia românească veche*, între 1701 și 1740, în Țara Românească apar 66 de cărți, în Moldova zece, în Ardeal trei; între 1717 și 1750, tipografiile muntenești scot 84 de titluri, cele din Moldova 30, cele din Transilvania opt, în vreme ce în Banat-Hunedoara, respectiv în nordul Transilvaniei–Maramureș nu apare nici o carte religioasă în limba română [4, p. 377-378].

În acest context, diferența dintre producția masivă de carte religioasă muntenească și aceea provenită din provinciile istorice nordice devine mai mult decât relevantă. Bisericile românești aflate în partea de sud a Transilvaniei și în Hunedoara vor fi alimentate cu tipărituri necesare slujbei imprimate în Muntenia. (Un edict al Mariei Tereza va încerca să stăvilească, fără succes, importul de carte ortodoxă venită din Muntenia.) Textele de slujbă și de lectură religioasă muntenești vor ajunge de asemenea în Moldova, respectiv în nordul Transilvaniei, tipografii și diortositorii din provinciile românești nordice acceptând forma tipăriturilor sudice.

Se repeta, la altă scară și cu efecte unificatoare mult mai vizibile, depotrivă în planul normelor lingvistice și în forma tipografică (unele cărți destinate Bisericii păreau tiraje ale tipăriturilor aduse din Țara Românească, respectând uneori chiar așezarea în pagină a cărților luate ca model), situația din prima jumătate a veacului al XVII-lea, când unele tipărituri coresiene erau folosite în biserici din afara spațiului lingvistic muntenesc. (Se știe că *Liturghierul* brașovean din 1570 a fost comandat de Pavel Tordași. Că în exemplare din *Psaltirile* coresiene paginile lipsă din cauza frecvenței folosiri au fost completate pe foi manuscrise cu text ce reflectă variante nordice ale limbii literare și indică, evident, prezența unor exemplare ale tipăriturii în nordul Transilvaniei. Că *Psaltirea* așa-numită *Ciobanu* este o copie remaniată a unei tipărituri coresiene, ajunsă în Moldova. În acest context, evoc cumpărarea unor exemplare din *Catehismul* și din *Pravila* lui Coresi de către preoți sau pentru biserici situate aproape de zona în care ne aflăm acum. Astfel, cuplate cu manuscrise ce au circulat în alte zone ale Transilvaniei și în Maramureș, cele două tipărituri brașovene au format până de curând așa-numitul *Manuscris de la Ieud*. Iar unele dintre aces-

te manuscrise erau copii de pe *Cazania a doua* coresiană, confirmând, înainte de 1640, prestigiul de care se bucura cartea religioasă sudică în zona centrală și nordică a Transilvaniei.)

***„În cărțile cele besericești numai o dialetă este la toți.”
Tipăriturile lui Antim și impunerea normei muntenești
în cartea destinată slujbei***

Datorită numărului mare de tipărituri scoase de imprimeriile muntenești aflate sub patronajul Bisericii și, mai ales, favorizată de circulația intensă a acestora în toate spațiile locuite de români (este cunoscut rolul misionar al tiparnițelor muntenești ale vremii, la București sau de către tipografi munteni fiind imprimată carte religioasă nu doar pentru români, ci și pentru comunități creștine situate în afara granițelor actuale ale țării), cartea muntenească devine în scurtă vreme bază pentru prima unificare a limbii române literare în tipăriturile destinate ofierii slujbei.

Lingviștii interesați de evoluția limbii noastre literare au constatat, cu argumente greu de combătut, extrase din scrieri diverse, că „diferențele de ordin regional dintre textele religioase tipărite în cele trei țări românești au fost abolite prin acceptarea normei literare muntene în cărțile moldovenești și ardelenesti” la mijlocul veacului al XVIII-lea [8, p. 96].

Au observat aceeași realitate intelectualii contemporani fenomenului, reprezentanți importanți ai mișcării iluministe numite în mod curent Școala Ardeleană.

Nu îl am acum în vedere pe Samuil Micu, cel care și-a propus să se raporteze constant, în *Biblia* scoasă la Blaj, în 1795, la textul *Bibliei* de la București, dovedind, în ciuda „foarte întunecatei și încurcatei așezări și întocmiri a graiului românesc”, importanța culturală capitală avută de această primă imprimare integrală în limba română a „cărții cărților”.

Mă refer în schimb la Petru Maior, „mai puțin omul izvoarelor și mai mult al argumentelor izvorâte dintr-o minte genială”, cum îl considera Sextil Pușcariu [10, p. 110], care constata, în *Dialogul pentru începutul*

limbei română, tipărit prima dată în 1819, că „în cărțile cele besericești numai o dialetă este la toți” [9, p. 70], o aceeași limbă, adică, statornicită pentru întreg spațiul românesc (idee exprimată inițial de Simion Ștefan) prin îndelungă prelucrare pentru exprimarea elevată, cu menire și funcție culturală. Învățatul iluminist, referindu-se la limba specifică textelor religioase tipărite, unitară încă din veacul al XVIII-lea, avea știință de diferențele dialectale, caracteristice vorbirii uzuale a românilor. El nota, referindu-se din nou la unitatea existentă în cartea de slujbă, în 1812, în *Disertație pentru începutul limbei românești*, cunoscuta anexă la *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, tipărită la Buda: „românii cei dincoace de Dunăre toți se înțeleg laolaltă, ba în cărți nice nu au fără o dialectă singură, desclinirea dialectelor numai în vorbe se aude” (p. 307-308).

Scrisul religios și unitatea limbii române literare moderne

Constatată încă în epoca iluministă, unitatea lingvistică a scrisului bisericesc a devenit, în deceniul al patrulea din secolul al XIX-lea, bază și punct de plecare pentru constituirea normelor românei literare moderne.

„Singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală este să urmărim limbii cei bisericești și pe tipii [adică după normele] ei să facem și limba filosofului, matematicului, politicului ...”, nota Ion Heliade Rădulescu, în corespondența purtată cu Costache Negruzzi⁶. Era o recomandare normală, întrucât, nota același Heliade, „cei bisericești s-au învoit întru sine, și scriitorii bisericești munteni, moldoveni și ungureni poci zice că au avut și au tot o limbă sau dialect”. Exact ca Petru Maior, din care cel supranumit „părintele limbii române literare” moderne s-a inspirat din plin, Heliade distinge între limba vorbită, diferențiată dialectal, și vechea noastră limbă scrisă, unitară în normele sale de bază: „Limba românească se desparte ... în dialectele sale, însă limba bisericească este tot aceea și la români [= adică la munteni], și la moldoveni, și la ardeleni”.

Ideea, acceptată de cei implicați direct în normarea românei literare laice, reuniți în jurul lui Heliade, a avut circulație generală la scriitorii

generației pașoptiste. Un intelectual moldovean anonim opina astfel, în 1839, într-un articol intitulat *Omul literat*, apărut în „Albina românească” (nr. 12, X, 1839, p. 45-47), că limba literară modernă trebuie să se bazeze pe textul religios, acesta fiind „singura legătură ce unește încă pe românii despărțiți în staturi deosăbite”.

Această idee a folosirii normelor textului bisericesc ca bază pentru punerea bazelor românei literare moderne, fundamental laică, va rămâne actuală și după 1860, adică după depășirea primei etape de unificare a noii noastre limbi literare. (Se știe că unitatea lingvistică a precedat, în secolul al XIX-lea, unitatea politică.) În 1862, Timotei Cipariu, cunoscut pentru rolul său în stabilirea primei ortografii și a primei gramatici academice, spunea și el, într-un discurs rostit la congresul „Astreii”: „limba bisericească, care e mai regulată ..., să se ie de bază pentru limba și literatura cea profană”⁷.

Limba cărții bisericești la care se făcea atât de des referire era, desigur, un sistem ideal de norme, întrucât textul religios nu era totdeauna și nici integral recomandabil. (Erau amintite în criticile aduse limbii bisericești, arhaică și conservatoare, în primul rând slavonismele numeroase, sintaxa uneori neromânească.) Normatorii noii noastre limbi literare aveau însă în vedere structura de ansamblu a scrisului religios, setul de norme fonetice și morfologice de bază deja unificate în cartea destinată Bisericii, elementele numeroase, în primul rând lexicale, apropiate de fondul latin.

„Limba scrisă pretutindeni a fost un dialect deosebit al literaților, adică o alegere și culegere de tot ce este mai frumos și mai clasic în deosebitele dialecte ale unei nații”, nota frecvent amintitul Heliade.

„Un dialect deosebit al literaților”, similar, pe alt plan, limbii bisericești, urma să fie și româna literară modernă, „alegerea și culegerea” formelor ce urmau să ilustreze noile norme ale scrisului elevat bazându-se, în principiu, pe modelul vechii noastre limbi literare, deja unitară la mijlocul veacului al XVIII-lea în cartea destinată Bisericii. Sinteză cu caracter supradialectal, conservatoare din punct de vedere fonetic și morfologic (scrisul religios a respins cele mai multe dintre inovațiile specifice vorbirii dialectale), exersată îndelung în variantele funcționale principale și „clasică”, în sensul mai marii apropieri de latină a lexicului

de bază, limba cărții bisericești, expresie a unității în cultura română veche, a funcționat deci deopotrivă ca bază și ca model de unitate pentru limba română literară modernă.

Unitatea limbii textelor religioase, unitate tematică, nu doar lingvistică, având prioritate în fața diversității și proclamatelor diferențe doctrinare, a fost rodul acțiunii conștiente și convergente a cărturarilor, nu doar rezultatul întâmplător, în plan istoric, al unei mișcări religioase unitare.

Unitatea limbii române în ansamblu este, indiscutabil, efect al unității culturii românești, dar la nivelul limbii noastre de cultură întărirea și perpetuarea acestei unități trebuie să rămână punct obligatoriu și asumat de acțiune conștientă și concertată.

Note ¹ Pentru coexistența celor două registre literare, vezi studiul nostru *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, în „Limba română”, XLIV, 1995, nr. 9-12, p. 445-453.

² Pentru prima unificare a limbii române literare în cartea destinată Bisericii, vezi Ion Gheție, *Contribuții ...*, articol urmat de alte contribuții dintr-o serie încheiată, în 2000, cu studiul *Normele limbii române literare...*

³ Textele noastre vechi, manuscrise și tipărituri, sunt copii sau prelucrări ale unor surse cu circulație largă în spațiul românesc. Vezi, pentru scrierile religioase, Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 137, 194, 197, 201, 262, 267, 271, 277-278, 283-284, 300, 307-308, 311, 346-347. Același amestec de fenomene distinctive, caracterizând variante diferite ale vechii române literare, a fost semnalat și în așa-numitele „cărți populare” din Codicele Sturdzan și din Codicele Todorescu, a căror circulație în formă manuscrisă leagă de asemenea provinciile istorice ale spațiului românesc. (Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, p. 365-400.) Cele două codexuri provin, foarte probabil, dintr-un miscelaneu pierdut ce avea o componentă similară. (*Codex Sturdzanus*, ediție Gh. Chivu, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 137.) Chiar și copia traducerii românești a *Florii dărilor* atestă același amestec de forme și fonetisme, care trădează circulația traducerii românești a primei cărți de înțelepciune cunoscute. (Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, p. 386-387.)

⁴ Critica opiniilor privind variantele literare regionale și sinteza datelor semnificative pentru acest subiect pot fi găsite la Ion Gheție, în *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei Române, București, 1975, p. 43-87.

⁵ Detalii despre locul în care și-au desfășurat activitatea copişti vechilor noastre manuscrise pot fi găsite la Gabriel Ștrempel, *Copişti de manuscrise românești până la 1800*, I, Editura Academiei Române, București, 1959.

⁶ Textele lui I. H. Rădulescu, incluse în sumarul „Curierului românesc”, au fost publicate de D. Popovici, în I. H. Rădulescu, *Opere*, II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, p. 220-238. Citatele reproduse pentru ilustrarea opiniilor lui Ion Heliade Rădulescu își au sursa în această ediție.

⁷ Discursul a fost publicat în „Amicul școalei”, III, 1962, nr. 31, p. 242-243.

Bibliografie ■

1. Grigore Brâncuș, *Vitalitatea limbii române*, în *Limba română și varietățile ei locale*, Editura Academiei Române, București, 1955, p. 55-61.
2. Gh. Chivu, *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, în „Limba română”, XLIV, 1995, nr. 9-12, p. 445-453.
3. *Codex Sturdzanus*, ediție Gh. Chivu, Editura Academiei Române, București, 1993.
4. Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei Române, București, 1975.
5. Ion Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în „Limba română”, XX, 1971, nr. 2, p. 113-124.
6. Ion Gheție, Al. Mareș, *De când se scrie românește*, Univers Enciclopedic, București, 2001.
7. Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
8. Ion Gheție, *Normele limbii române literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)*, în *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, coordonatori Ion Gheție, Gheorghe Chivu, Clusium, Cluj-Napoca, 2000, p. 91-111.
9. Petru Maior, *Dialog pentru începutul limbei română*, anexă la *Orthographia Romana sive Latino-Valachica*, Buda, 1819.
10. Sextil Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, I, 1921-1922, p. 109-119.
11. I. H. Rădulescu, *Opere*, II, ediție D. Popovici, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943.
12. Gabriel Ștrempel, *Copişti de manuscrise românești până la 1800*, I, Editura Academiei Române, București, 1959.

Nicolae GEORGESCU

Cum l-am editat pe Eminescu (II)

N. G. – prof. univ. dr., membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Academiei Oamenilor de Știință. A colaborat la numeroase reviste din țară și din străinătate: „Limba română”, „Argeș”, „Caietele Mihai Eminescu”, „Convorbiri literare”, „Buletinul Eminescu” etc. Cărțile sale sunt legate de editarea și comentarea vieții și operei eminesciene: *A doua viață a lui Eminescu* (1994); *Cercul strâmt. Artă de a trăi pe vremea lui Eminescu* (1995, cu numeroase ilustrații); *Moartea antumă a lui Eminescu. 1883-1889* (2002); *Cartea trecerii. Boala și moartea lui Eminescu* (2009, ediția a II-a revăzută și adăugită, 2012); *Eminescu. Ultima zi la „Timpul”*; *Dosar de presă* (2011); *Boala și moartea lui Eminescu. Documente mărturie, ipoteze* (2014); *Din misterele literaturii române. Ediția princeps Eminescu* (2015).

EMINESCU ÎNTRE MĂTASE ȘI BORANGIC. Nu știu dacă reușesc să cobor suficient de convingător din limbajul științific – ori dacă mai reușesc să conving coborând din acest limbaj. Domeniul fiind cu totul nou, prima mea intenție este pur și simplu să atrag atenția asupra lui. G. Călinescu spunea că noi suntem oarecum predestinați să-l avem pe Eminescu în două moduri. De o parte ar fi ceea ce criticul și editorul numea pânzările de mătăsuri fine, hieratice, ale primelor forme, de cealaltă – cămașa de borangic, fină și ea, dar imitație a mătăsii, cu flori desenate, puse cu mâna acolo unde în modelul original erau naturale. Trebuie, zicea G. Călinescu, să ne mulțumim cu borangicul, iar mai departe, fiecare în parte să urce către pânza fină a poeziei eminesciene. El avea în vedere și manuscritele și edițiile. O ediție este munca de ani buni a unui îndrăgostit de Eminescu; niciun editor nu și-ar permite (și nu și-a permis) să minimalizeze textul poetului. Cu toate acestea, scapă printre degete primele tipărituri și atenția se concentrează asupra manuscriselor. În plus, atenția este deja fixată de normele scrierii, aici întrunindu-se consensul tuturor editorilor: Eminescu trebuie înțeles de toată

Continuare. Partea I în nr. 3-4 (245-246), 2017, p. 109-117.

lumea, trebuie editat cât mai simplu, pentru că este poet național, deci aparține tuturor straturilor societății. Simplificarea și uniformizarea sunt imperative ce țin de etica profesională.

Nimeni nu se întreabă însă de ce trebuie ca ceva de ordin național să fie ceva simplu și uniform. Costumul lui Constantin Brâncoveanu are cele mai complicate înflorituri cu puțință și totuși este de ordin *național*, deși nu toată lumea înțelege sensul pliurilor ori semnificația chenarelor florale. În privința textului eminescian, uniformizările și simplificările seamănă prea mult cu un fel de lustruiri succesive cu plușul reformelor ortografice. Dacă, de pildă, am accepta măcăciunișul și chiar întortoche-urile textului eminescian așa cum l-a vrut poetul, oare asta ar însemna că el nu mai este *național*? În fond, oare istoria este a noastră ori noi suntem ai istoriei? Iată ce spune Eminescu însuși în asemenea chestiuni: „Nu cu fraze și măguliri, nu cu garde naționale de florile mărului se iubește și se crește nația adevărată. Noi o iubim așa cum este, cum a făcut-o Dumnezeu, cum a ajuns prin suferințe seculare până în zilele noastre. O iubim *sans phrases*. Și chiar dacă amintirea noastră ar pieri în umbra vremurilor și s-ar șterge din memoria tuturor, tot pe aceeași cale, a conservării naționalității și țării, vom stărui, fără a face *în această supremă privire nicio* concesie primejdioasă ideilor veacurilor. Cine în această privire nu e cu noi e contra noastră”.

Nimeni nu spune că Eminescu este ușor; iată frazele de mai sus. Trebuie citit de două ori ca să-l înțelegi. E mai bine să-i tai cuvinte, virgule, să-l adaptezi la scrisul de azi? Căci, să nu uităm sensul demersului nostru: despre *scriere* este vorba, iar *scrierea* e convenție ce n-ar trebui schimbată atât de simplu, atât de des.

O ciudată intervenție editorială în *Scrisoarea III*, v. 36. Edițiile curente au: „Toate se întind nainte-i ... ca pe-un uriaș covor, / Vede țară lângă țară și popor lângă popor – / Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac / În întinsă-mpărăție sub o umbră de copac”. Este cum visează Osman, primul sultan, viitorul imperiului său. „Convorbirile literare” și „Timpul” sunt aici, concordante: „Vede țară lângă țară, și popor lângă popor / Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac / În întinsă’ mpărăție ...”. Apostroful din urmă, fiind larg, cere pauză, deci accent simbolic: *întiiinsă*. Asta n-ar fi nimic, însă de ce scot edițiile virgula după *țară*? Virgula eminesciană vrea să spună strict că *popoarele se prefac*, nu *țările*!

Țările sunt entități, sunt forme (ca florile pe un covor), vezi și mai jos, când sultanului: „Astfel țară după țară drum de glorie-i deschid”: țările sunt ca niște „ecluze”; oricum, nu se prefac, cum învățăm noi. Țara este sfântă la Eminescu, este zeiță; popoarele, da, pot câștiga sentimentul imperial, se pot preface etc. Ezitarea, aici, este a lui Maiorescu: în prima ediție pune punct și virgulă, apoi scoate punctuația și pune virgulă după vers (care virgulă va însemna, în edițiile de după el, linia de pauză existentă). Cum lăsăm?

Și tot la *Scrisoarea III* trebuie comentată acea scenă erotică de la început. Este vorba de versul 17, pe care Titu Maiorescu îl preia astfel: „– Las’ să leg a mea viață de a ta. În brațu-mi vino, / Și durerea mea de vacuri cu durerea ta alino”. În edițiile târzii Maiorescu chiar nuanțează: *În brațe-mi vino, / Și durerea...* Aici nici manuscrisul, nici „Convorbirile” și nici „Timpul” nu are apostroful pentru persoana a II-a a imperativului. Textul din „Convorbiri literare” este „– Las să leg a mea viață de a ta... În brațu-mi vino / Și durerea mea de veacuri cu durerea ta alino...”. Evident, sunt sensuri deosebite: în revistă zeița lasă, acceptă, concede – nu se roagă de sultan. Expresia *în brațu-mi vino* face aluzie la brațul victoriei care-l poartă pe cel ales prin bătălii, vezi iconografia aferentă consacrată. Sultanul va spune, mai jos, v. 105: „Și, purtat de biruință, să mă mpiedec de-un moșneag?” – unde iarăși găsim o expresie consacrată, pusă între virgule (iarăși scoase de Titu Maiorescu): *purtat de biruință* traduce grecescul *Nikeforos*: cel care poartă victoria, zeița biruinței, Nike, îl poartă în brațul ei pe sultan. În *Scrisoarea III* zeița nu este lascivă, bolnavă de iubirea pentru un muritor, ci îi transmite primului sultan un ordin, o poruncă, destinul viitorului imperiu. Acest apostrof, care a fost desființat din scrierea limbii române la 1953, persistă tocmai în formele inadecvate.

ALECSANDRI ȘI APOSTROFUL. Unul dintre cei mai activi membri în Comisiunea pentru reformarea ortografiei limbii române, care a funcționat pe lângă Academia Română în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, a fost V. Alecsandri. Importantă este, mai ales, prezența lui în dezbaterile anului 1879, soldate cu un Raport întocmit de Titu Maiorescu. De câteva ori în acest Raport, Titu Maiorescu cedează în fața majorității, subliniind în mod expres: „Subscrisul s-a unit aici cu

părerea majorității Comisiunii, numai pentru a nu face dezbinare asupra unui punct de o importanță mai mică, deși crede că este o abatere de la regula generală primită pentru scriere”. În acest raport ortografic nu se discută apostroful – și vom căuta zadarnic atâtea și atâtea alte norme pentru scrierea limbii române, fără să găsim explicații despre acesta. Găsim însă un argument indirect, pe care-l considerăm demn de luat în seamă, că apostroful era însemnat în mod natural, fie strâns, fie larg, după curgerea vorbirii. Iată, într-adevăr, cum încheie Titu Maiorescu discursul său rostit în plenul academic la 8 aprilie 1880: „Acesta este rezultatul dezbaterilor urmate în sânul Comisiunii, ce ați binevoit a alege pentru lucrarea proiectului de ortografie. Spre a vă da un exemplu practic pentru înfățișarea ce ar avea scrierea română după această ortografie, am onoarea a vă alătura o transcriere conformă cu regulile aici stabilite. Este *Cântecul ginteii latine*, ce l-am transcris, cântat de acel poet și coleg al nostru, căruia natura pare a-i fi dat menirea de a înfățișa generațiunilor contimpurane toată frumusețea eufonică a limbii noastre materne”. Urmează, desigur, textul poeziei care, fiind o aplicație, ne va interesa în mod deosebit. Iată ultimele două versuri ale strofei întâi: „Ea merge’n capul altor ginte, / Vărsând lumina ’n urma ei”. Este evident că, fiind exemple alăturate de folosire a apostrofului, aici avem de citit conjunct *merge-n*, dar disjunct lumina *n-ur-ma* ei (grafiem astfel, cu liniuța post-pusă, pentru a sugera diferența). Implicit, cuvântul *lumina* cere, în acest caz, un accent suplimentar, devine proeminent în vers, ca și cum am zice *lumina* și nimic altceva. Recurgem, iarăși, la repertoriul nostru de exemple și alegem, din Alecsandri, câteva versuri cu apostrof publicate în „Convorbiri literare”: „Frumos, sublim spectacol e’n fața omenirii / Când un popor se ’ntoarce din marginea peirii / Și’n foc redobândește a lui neatârnare” (poemul „10 mai 1881”); Noaptea-i neagră ’n jurul meu [...] Dar nimic nu luce’n Zare” („Poclonul lui Peneș”) – prima oară e spațiu, a doua oară nu este; noi scriem la fel: *neagră-n jurul meu, luce-n zare*. Acestea nu pot fi altceva decât probe de „frumusețe eufonică a limbii noastre materne”, cum zice Maiorescu mai sus.

Exemple sunt cu sutele, pentru că întreaga poezie a acestor ani se scrie cu apostrof. Alecsandri însă pare a fi poetul care, în comisiile ortografice, verifica noile norme ale scrierii cu propria poezie; mai mult, el va scrie pentru a pune în evidență aceste norme ortografice, pentru a

servi drept exemplu. Este un retorism special, de apărat, mult studiat, detectabil, desigur, însă numai în contextul acelei scrieri, a lor, a momentului. Săltat din timpul său și adaptat noilor norme ortografice, un poet ca Alecsandri devine, euphonic, șters, ca și cum ai lustrui un basorelief: adâncimile și proeminențele nu mai există, liniuța de unire (care rezolvă, iată, patru situații de limbă într-un singur semn!) le anulează.

Este, poate, momentul să amintim aici o notație a lui Eminescu pe marginea traducerii sale din *Arta reprezentării dramatice* de Th. Rötcher. Ajungând la *accentul simbolic*, poetul scrie în marginea traducerii: „*Vezi poezia „Bosforul” de Alecsandri*”. El distinge, așadar, într-o poezie a aceluiași Vasile Alecsandri o nuanță suplimentară a recitării, foarte greu de redat și de către artiștii (actorii) profesioniști cu mare experiență, și anume acest accent simbolic. Ar fi interesant de urmărit edițiile successive ale textului acestei poezii: ce fel de apostrofuri folosește autorul în prima tipăritură, dacă le păstrează în cele ce urmează, cum sunt schimbate ele de edițiile ulterioare. Din experiența edițiilor eminesciene, știu că apostrofurile se schimbă (cele strânse devin largi și invers) după epoci, după urechea editorului, chiar după gust.

Las experiența lui Alecsandri în grija cuiva pasionat și dornic să continue acest dialog (mi-ar lua enorm de mult timp și alergătură). Mă grăbesc spre o concluzie pe care aș dori-o oarecum teoretică. În preambul trebuia să spun câteva lucruri despre un sector special al studiilor eminesciene, și anume acelea privind versificația poetului. Am în față una dintre cărțile de excepție, datorată dlui prof. Adrian Voica și intitulată *Versificația eminesciană* (Ed. Junimea, Iași, 1997, colecția Eminesciana nr. 58). Este, dacă nu mă înșel, a patra carte a autorului dedicată acestui subiect. Dânsul se ocupă de metrică, implicând ritmurile poemelor eminesciene. Mărturisesc că am privit cu mult scepticism această carte – și cărțile de acest fel în general, mai ales după ce am găsit acele nuanțe ale scrierii cu apostrof în timpul lui Eminescu: ce pot face metricienii când nu știu unde sunt forme legate ori dezlegate în intenția autorului? Ei bine, nu e chiar așa. Desigur, dl Adrian Voica își aplică măsurătoarele sale la textul editat astăzi, fără accente, fără *u* final, fără variantele dialectale (ori locale) din originalul poeziilor, fără indicațiile de lectură (apostrofuri). Ei bine, aflați că dânsul reușește destul de bine să intre în intonația eminesciană. Mi se pare ciudat, aproape un miracol;

oricum, cheștiunea ține de cunoașterea desăvârșită a limbii române, de o intuiție formidabilă etc. Autorul nu măsoară cuvinte ori propoziții, ci sonuri; dânsul are acel curaj neașteptat, poate, de a merge către melodia interioară a versului eminescian, de a descoperi această melodie (nu de a inventa una). Practic, ar trebui să-și ia Conservatorul sub braț și să stabilească muzica internă a tuturor poeziilor eminesciene.

Cheștiunea este însă următoarea: ca să ajungă la aceste performanțe, autorul n-a ținut cont de scriere, ci a recitat poezia eminesciană până la sațietate, s-a lăsat purtat de cuvântul rostit, de intonație, de jocul vocalelor. Mi se pare că ajungem la o concluzie, și anume că muzica este al doilea suport al poeziei, pe lângă scriere. Muzica, adică, în fond, oralitatea intenționată melodic. Toți poeții noștri din contemporaneitatea lui Eminescu au scris poezii cu melodie implicată. Cât despre Eminescu, toate poeziile sale au o asemenea linie melodică interioară. Acesta a fost un ideal: *ut musica poesis*, nu *ut pictura poesis*.

Asta îmi spune mie experiența Adrian Voica. Nu discut, desigur, desul de multe abateri datorate necunoașterii apostrofului la Eminescu; se pare totuși că formele care nu necesită apostrof sunt covârșitor de multe și imprimă metrica generală. Revin însă la oralitate ca model de salvare a literaturii (cum a devenit, se pare, prin acest exemplu al metri-cienilor). Dar în vorbirea orală, mai ales în sate ori la piață și pe stradă sunt foarte evidente cele două apostrofuri, formele conjuncte și cele disjuncte se deosebesc cu mare ușurință după intenția vorbitorului. Și atunci mă întreb: cum stăm totuși cu principiul fonetic al ortografiei noastre, după care scriem cum auzim? Eliminarea apostrofului din ortografia limbii române mi se pare o încălcare a acestui principiu.

Să n-o luăm însă în tragic: noi nu vrem să scoatem lumea în stradă pentru apostrof! Ne interesează această taină de a scrie în românește în scopuri pur științifice – mai bine zis, estetice: fiind ceva de prisos, care nu trebuie nimănui, este, și aceasta, ceva care mișcă spiritul, deci place.

Mircea COLOȘENCO

Primele sonete românești tipărite în presă (1829-1849)

M.C. – istoric literar și editor (s-a născut la 3 iunie 1938, Căinari, jud. Tighina). Între 1960 și 1965 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie ale Bibliotecii Centrale de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar.

A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Luceafărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș. a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș. a.

I

Sonetul, una din creațiile literare de formă fixă din poezia lumii (catren, distih, gazel, glossa, pantum, ritornela, sextina, terțina, triolet) a apărut tipărit, în literatura română, în primele două publicații periodice de limbă națională din principatele Țara Românească și Moldova, în luna iunie 1829. Este vorba de periodicele: „Curierul românesc” (8/20 aprilie 1829 - 19 aprilie/1 Mai 1848, seria I; 29 noiembrie /11 decembrie - 13/25 decembrie 1859, seria a II-a), editat în București de Ion Heliade Rădulescu, și „Albina românească” (1/13 iunie 1829 - 24 noiembrie/6 decembrie 1858), editată în Iași de Gheorghe Asachi.

Cu timpul, acestor publicații periodice le-au urmat altele douăzeci, în Iași, iar douăzeci și șapte, în București, precum și în unele localități urbane din provincie: Galați (2), Brăila (3), Craiova (2), Buzău (1), până la mijlocul secolului al XIX-lea, numărul lor ridicându-se la peste șaptezeci de titluri, cele mai multe în limba națională, iar câteva și în alte limbi: franceză (3), germană (2), greacă (4), italiană (1), maghiară (2).

Și în celelalte provincii istorice românești (Transilvania, Bucovina, Basarabia) au apărut

publicații periodice, în orașele: Cernăuți (2), Sibiu (3), Brașov (6), Blaj (3), precum și în capitalele europene Budapesta (3), Paris (1).

Doar două dintre toate aceste periodice de început de secol au fost cu specific literar – „Curierul de ambe sexe” (București, 1836-1847) și „Dacia literară” (Iași, 1840), celelalte fiind eteroclite (politice – administrative – religioase – juridice etc.), cu suplimente literare separat (4) ori incluse în corpusul periodicalui.

De menționat faptul că, după apariția primelor două sonete, în anul 1829, de abia la zece ani și mai bine sonetul a fost să fie prezent în mod frecvent, atât în presă, cât și în volume.

II

Dăm mai jos lista sonetelor apărute în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu precizarea periodicelor care le-au găzduit:

1. *Pace* de Iancu Văcărescu, în „Curierul românesc”, București, I, 17, 6 iunie 1829, p. 67-68; reluat cu titlul *Sonet pentru pace*, în „Albina românească”;
2. *Sonet de gratulație pentru anul nou* (autor anonim), în „Curierul românesc”, București, I, 76, 30 decembrie 1829, p. 319;
3. *Palladiul moldovenilor* (autor anonim), în „Alăuta românească”, Iași, II, 1838, p. 22-23;
4. *Sonet, XX*, 2 de Timotei Cipariu, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, I, 19, 5 noiembrie 1838, p. 145; reluare în „Tribuna poporului”, Arad, nr. 13, 1903, p. 1;
5. *Sonet* de Al. Pelimon, în „Universul”, București, I, 14, 7 octombrie 1845, p. 52;
6. *Sonet* de Al. Pelimon, în „Universul”, București, I, 15, 14 octombrie 1845, p. 60;
7. *Sonet. Primadonei C. de Holossy*, de I. Catina, în „Curierul românesc”, București, XVII, 76, 22 octombrie 1845, p. 306;
8. *Un sonet urât pentru o femeie frumoasă* de I. Catina, în „Curierul ro-

mânesc”, București, XVIII, 1846, p. 260;

9. *Lui Liszt* de Gheorghe Asachi, în „Albina românească”, Iași, XIX, ianuarie 1847, p. 18;

10. *Sonet* de Gheorghe Asachi, în „Albina românească”, Iași, XIX, ianuarie 1847, p. 19;

11. *Sonet. Lui P...F...* (semnat: Incognita), în „Albina românească”, Iași, XIX, 17, 27 februarie 1847, p. 65;

12. *Moartea lui Iisus* (autor anonim), în „Albina românească”, Iași, XIX, 1847, p. 89;

13. *Sonet liberal* de N. Capeleanu, în „Universul”, București, III, 1847, p. 31;

14. *Sonet* (autor anonim), în „Bucovina”, Cernăuți, II, 1 aprilie 1849, p. 43.

III

Reproducem trei dintre sonetele care nu au fost în atenția vreunui antologator de poezie specială și încă pusă în circulație:

*Palladiul moldovenilor
pentru zioa aniversală a înagorației Academiei Mihăilene
serbată în 3 mai 1838*

Sonnet
(autor anonim)

Dacă Troia'n a ei ziduri Palladiul ar fi păstrat
Care Joe din Olimpu au trimes spre a ei ferire,
A lui Priamos domnie în putere și'nflorire
Teafără'n tre mii primejdii pe temeiuri ar fi stat.

Nu a zeilor urgie, nici Ahil înfiorat,
Nici a Grecilor mii vase, ce vărsa foc și peire,
Nu Ulis prea înțeleptul, cu ghibacea uneltire,
Ilion ș'a sale temple în țărân'ar fi surpat.

Un asemenea nalt scopos nației mântuitor,
Reglementul ca Palladiu pe Academia au urzit.
Ca să fie de virtute și științe viu izvor.

Că Moldovei buna pronie Ferice au menit:
Se cânt zelul și credința vor păstra acest odor,
E scutirea a doi luceferi de la Nord și Răsărit.

(„Alăuta românească”, Iassi, 15, iulie 1838)

(NOTĂ. Palladium însemna, la Elini, o statuă a zânei Pallas, adică a Înțelepciunii, pre care ar fi trimes-o din cer Zăul Joe și despre care, așezată apoi la Troea în un templu, au prezis oracolul cum că cetatea Troea va fi nebiruită pe cât va păstra acel palladiu. Anticii și acii de astiz însemează prin acest cuvânt oarecare obiecturi cărora imperiile seau politicile sânt datorare cu alor trai și fericire.)

Sonet
de Al. Pelimon

Lumină zâmbitoare ca steaoa luminoasă
Ce face vâlul nopții să piară'ntunecat,
Din ceruri, în Zeire, în Tot armonioasă,
Și'n legea fericirii credința a fondat!

Coboară-te ș'acilea pe raza-ți scânteioasă,
S'aprinzi aceste inimi ce'ntr'una s-au legat;
Unirea și dreptatea, trufia glorioasă,
Precum străbunii noștri în Roma au purtat!

Și dreapta legiuire, cu crucea înarmată,
În secolii să se ție ca'n marmura săpată,
La culmea strălucirii în sacrul monument.

Supt acvilă o carte românilor le scrie:
„Credința și iubirea, deviza noastră fie”
Când trăsnetul s'arată!... cu dreptul reglement!...
(„Universul”, București, I, 13, 1 oct. 1845)

Sonet

(autor anonim)

D-ei C. L.

Și tu ești femeie! ești pază senină,
 O stelă, o umbră, o floare-un suspin,
 Capriț al naturei, ființă divină,
 Buchet de frumuseță, calis de venin.

Ești balsam ce'n pripă durerea alină,
 Ești tresnet ce sfarmă al omului sin,
 Ești idol și lumea de tine e plină,
 Mister ești în totul, plăcere și chin!

Când inima'ți ferbe de ură, mânie,
 Sau când ea se bate de-un straniu amor,
 Al meu suflet sigur nimică nu știe.

Dar vai! gelosia, femeie mă face
 Să'ți zic că ești: demon ș'aș vra ca să mor!
 Dar sara când vine ești înger de pace!

(17 sentem. 1848)

(„Bucovina”, Cernăuți, 8, 1 aprilie 1849)

În pofida tuturor vicisitudinilor naturale/sociale/politice, care s-au abătut peste românii din Principate și din afara lor, ceea ce i-a unit a fost iubirea de neam și limbă, iar poeziile acestea sunt, desigur, o dovadă pentru perioada la care am făcut referință: prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Mircea COLOȘENCO

Sonetele lui M. Eminescu*(Adâncă mare; Afară-i toamnă)*

Prima ediție dedicată sonetelor eminesciene, formând un corpus unitar, însă parțial și în transpunere franceză, este datorată preotului catolic Louis Barral. *Sonnets*. București, Imprimeria Socec, 1933, 15 p. cu ilustrații, cuprinzând doar nouă dintre cele peste treizeci câte se cunosc astăzi: *Déjà combien de jours/ Sunt ani la mijloc, C'est l'automne dehors/ Afara-i toamnă, Lève-toi dans mon ciel/ Răasai asupra mea, Venise/Veneția, Qu'importe/ Oricâte stele, Les ans s'en sont allés... / Tre-cut-au anii, Sur mon secret amour/ Iubind în taină, Dès que se tait la voix/ Când însuși glasul, Sur un album/ Pe un album, Je suis sur ton balcon/ Stau în ceardacul tău*. Ecourile au fost favorabile: Victor Cordoș a constatat transpunerea fluidă, traducătorul fiind un bun cunoscător al poetului („Patria”, Cluj, XVI, 11, 14 ianuarie 1934, p.1-2); M. Gh. Constantinescu a apreciat faptul că au a fost păstrate spiritul și frumusețea versului original („Universul”, București, LI, 55, 26 februarie 1934, p. 4); Mia Frollo a considerat chiar admirabilă transpunerea („Vremea”, București, VI, 333, 15 aprilie 1934, p. 4).

Vădit încurajat, pater Louis Barral (venit în România în cadrul Misiunii culturale franceze de după 1920, stabilit ca profesor la Seminarul din Beiuș, semnând și cu pseudonimul L. Codreanu), a editat în același an, în Franța, o antologie din versurile poetului preferat: *Poèmes choisis*. Traduction par L. Barral, Paris, Librairie Lecoffre, J. Cabalda et Cie, Éditeurs, 1934, 130 p. f. portr. De data aceasta, părerile au fost împărțite. Au fost recenzenți care i-au lăudat strădania (Sandu Tzigara-Samurçaș, George Strat, D. Faur, Ioan Vultur), în pofida unor scăderi, alții (N. Iorga, Șerban Cioculescu, Victor Cordoș, M. Mihalcea) au considerat intenție salutară, act cultural, încercare mai mult sau mai puțin reușită, chiar slabă, cu denaturări ale originalului. Ulterior, inimosul traducător și-a abandonat preocupările de intermediar cultural româno-francez, dar i-a rămas inițiativa.

De abia după aproape șase decenii, a apărut, în limba română, întâia antologie de sonete ale poetului național, datorată lui Petru Creția: *Sonete*. Ediție critică îngrijită de Petru Creția cu 32 de reproduceri după manuscrise. Editura Porto-Franco, Galați. Muzeul Literaturii Române București, 1991, 95 p., cuprinzând treizeci și unu de sonete; *Iambul*, *Azi oceanu-ntarâtat*, *Adânca mare*, *De ce mă-ndrept ș-acum*, *Gândind la tine*, *Pe gânduri ziua*, *Coborârea apelor*, *Maria Tudor*, *Nenorocit noroc de-a fi iubit*, *Vorbește-ncet*, *Sătul de lucru*, *Iubind în taină*, *Părea c-așteaptă*, *Ușoare sunt viețile multora*, *Oricare cap îngust*, *Oricâte stele*, *Afară-i toamnă*, *Sunt ani la mijloc*, *Când însuși glasul*, *Trecut-au anii*, *Răsai asupra mea*, *Stau în cerdacul tău*, *Sonet satiric*, *Ai noștri tineri*, *Democrația*, *Moruzi Bey fiind în bune toane*, *Mă-ntreb de sine-mi unde este slava*, *Le baron de Trois Étoiles*, *Petri-Notae*, *Sauve qui peut*, împărțite în două cicluri (lirice, satirice) și, în deschidere, cu sonetul *Iambul*, criteriu abandonat în a doua ediție din 1997, înlocuit cu cel cronologic, menționat în subsolul prefetei de la ediția inițială (p. 5-6).

Un alt volum cu sonete, dar mai complex în alcătuirea lui, fiind bilingv român-francez, conținând și alte poezii care nu sunt de formă fixă, este datorat lui Emanoil Marcu: *Elegii și sonete/ Élégies et sonnets*, Editura Junimea, Iași, 1994, 85 p. Sonetele sunt în număr de douăzeci și trei. Alcătuitorul și traducătorul ediției nu precizează din ce sursă a preluat textul românesc, în schimb mulțumește unui număr de patru prieteni francezi care l-au sprijinit „la această încercare de dialog între două limbi, culturi și sensibilități poetice”. Dintre sonetele aflate în ediția lui Petru Creția, al cărei sumar l-am reprodus, Emanoil Marcu a eludat sonetele: *Vorbește-ncet*, *Democrația*, *Sătul de lucru*, *Moruzi Bey fiind în toane bune*, *Mă-ntreb în sine-mi unde este slava*, *Le baron de Trois Étoiles*, *Petri Notae* și *Nenorocit noroc de-a fi iubit*.

Cel de-al treilea volum de sonete apărut în aceeași perioadă se datorește lui Ion V. Boieriu. *Sonete*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, 124 p., apărut la trei ani de la decesul alcătuitorului. Organizarea interioară a volumului este după alt tipic: I. antume; II. postume; III. addenda-antume, addenda-postume, pentru variante. Ediția structurează prin coroborare edițiile datorate lui Perpessicius și D. Murărașu, reproducând mecanic, fără nicio raportare făcută personal la textele olografe ale poetului.

Cât privește ediția a doua, în două volume/plachete, a lui Petru Creția, acesteia îi lipsește prefața, iar în ceea ce ar fi conținutul ei, este respectat întocmai cel din ediția inițială, cu singura deosebire că i-a fost aplicat criteriul cronologic în ordonarea sonetelor în pagini.

Nu ne-am propus în excursul nostru vreo comparație între ediții, ci acestea în parte fiecare față de textul olograf eminescian sau față de textul tipărit antum al cărui original este pierdut.

Niciunul dintre acești editori/alcătuitori/îngrijitori/traducători nu s-a preocupat de a respecta identitatea/autenticitatea/textul original al Poetului. S-au bazat pe antecesorii, de unde constatarea alarmantă a prezenței de inadvertențe/transcrieri defectuoase/interpretări diferite de lectură /omisiuni!

În glosele ce le-am alcătuit fiecărui sonet în parte, vom urmări corijarea acestora în raport de unicul martor indubitabil: textul olograf al Poetului.

Același lucru l-a dorit Constantin Noica atunci când a solicitat fotocopierea manuscriselor eminesciene. Căci, de cele mai multe ori, din diferite motivații explicite sau nu, editori diferiți au croșetat/emendat fără niciun scrupul textul eminescian, eludându-i autenticitatea, chiar de cine nici nu te aștepti: „Școala Petru Creția face din poezia lui Eminescu un fel de text de consum, al ei propriu, iar din autor un cobai sub lupă. Și acest lucru – sub acoperirea aplauzelor de obște”. (N. Georgescu, *Eminescu și editorii săi*, Volumul II, Editura Floare albastră, București, 2000, p. 234).

De un real folos, în orientarea noastră în hățișul/păinjenișul de informații biobibliografice eminesciene, în afara căutărilor proprii, ne-au fost lucrările de ținută academică: Biblioteca Academiei Române. *Bibliografia Mihai Eminescu (1866-1970)*. Volumul I. *Opera*. Editura Academiei Române, București, 1975; Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”. *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859-1918)*. Volumele I-III, Editura Academiei Române, București, 1980, 1982, 1985; (1919-1944). Volumul I, Editura Saeculum I.O., București, 1997; Biblioteca Academiei Române. M. Eminescu. *Opere*. XVII. *Bibliografie. Viața-Opera. Referințe*. Partea. I (1866-1930). Editura Academiei Române, București, 1999, 1236 p.

De curând, a fost lansată, la Muzeul Literaturii Române din București, o carte datorată doamnei Florica Gh. Ceapoiu și domnului Florian Chelu Madeva, titrată *Din laboratorul lui Mihai Eminescu. Sonetul. Lucrare tehnică și estetică*. Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2018, 514 pag., din care face parte întreaga zestre poetica eminesciană dedicată sonetului, însoțită de explicații la obiect.

Ne rezervăm prezentarea cărții într-un alt excurs critic.

Adâncă mare

Adâncă mare sub a lunii față,
Înseninată de a ei blondă rază,
O lume'ntreagă'n fundal visează
Și stele poartă pe oglinda-i creață.

Dar mâni – ea falnică, cumplit turbează
Și mișcă lumea ei negru măreață
Pe ale ei mii și mii de nalte brațe
Ducând peire – țeri înmormântează.

Azi un diluviu, măne-o murmuire,
O armonie care capăt n'are .
Astfel e a ei întunecată fire.

Astfel e sufletu-i antica mare.
Ce-i pasă – ce simțiri o să ni'nspire –
Indiferentă, solitară – mare!

(BAR – Ms. 2287, f. 59 r.)

Afară-i toamnă

Afară-i toamnă, frunză 'mprăștiată,
Iar vântul svârle'n geamuri grele picuri;
Ci tu citești scrisori din roase plicuri
Și într'un ceas gândești la viața toată.

Pierzându-ți timpul tău cu dulci nimicuri,
 N'ai vrea ca nime'n ușa ta să bată;
 Dar și mai bine-i, când afară-i sloată,
 Să stai visând la foc, de somn să picuri.

Și eu astfel mă uit din jeț pe gânduri,
 Visez la basmul vechi al zânei Dochii,
 În juru-mi ceața crește rânduri-rânduri;

Deodat'aud foșnirea unei rochii,
 Un moale pas abia atins de scânduri...
 Iar mâni subțiri și reci mi-acopăr ochii.
 („Convorbiri literare”, XIII, 7, 1 octombrie, p. 280-281)

Adâncă mare

A apărut, întâia oară, editată de Nerva Hodoș (1902, p. 59).

În manuscris, se află în doua variante; A (Caietul 2285, f. 136 v.) și B (2287, f. 59), datând din vremea studenției berlineze și vieneze, 1873 (Perpessicius). În varianta ultimă, face parte din grupul de sonete; I. *Cum oceanu'*; II. *Adâncă mare*; III. *De asupra mării* (Veneția); IV. *Maria Tudor*.

<i>Adâncă mare sub a lunii față</i>	B
Sublimă-i marea sub a lunii față	A
<i>Înseninată de-a ei blondă rază</i>	B
Când seninată de o blondă rază	A
<i>O lume'ntreagă'n fundal visează</i>	AB
<i>Și stele poartă pe oglinda-i creață.</i>	AB
<i>Dar mâni – ea falnică, cumplit turbează</i>	B
Dar tot astfel când falnică turbează	A
<i>Și mișcă lumea ei negru măreață</i>	AB
<i>Pe ale ei mii și mii de nalte brațe,</i>	B
<i>Și vijelia mândră călăreață</i>	A

Ducând peire – țeri înmormântează	B
<Și țeri îneacă> <țermii devastează>	A
Pe ale valuri lumea devastează.	A
Azi un diluviu, mâne – o murmuire	B
Azi un diluviu mâne o cadență	A
O armonie, care capăt n'are.	AB
Astfel e a ei întunecată fire.	B
Astfel e ea n'a ei omnipotență	A
Astfel e sufletu-i antica mare	AB
Ce-i pasă – ce simțiri o să ni'nspire –	B
Nu vrea să fie prinsă ntr'o scatență	A
Indiferentă, solitară – mare!	B
Nu e frumoasă, nu-i plăcută – mare!	A

A fost reluat, în edițiile: Ilarie Chendi (1905, p.194); A. C. Cuza (1914, p. 124); Al. Coriolan, Al. Iacobescu (1940, p. 152); N. Șerban (1947, p. 240); Perpessicius (IV, 1952, p. 181); Perpessicius (V, 1958, p. 157); Perpessicius (1958, p. 342); Tudor Arghezi, Zoe Dumitrescu-Bușulenga (1960, p. 243); Ion Rotaru (1961, p. 201); EpL (1961, p. 292); Perpessicius (II, 1964-65, p.191, 626); EpL (1965, p. 261); EpL (1956, p. 175); D. Murărașu (1969, p. 213); D. Murărașu (1, 1972, p. 247); Ion V. Boeriu (1995, p. 55, 81); Petru Creția (1991, p. 10, 36-37; 1. 1997, p. 8; II, p. 7-8);

Opere. I. Poezii, Ediție îngrijită de D. Vatamaniuc. Prefață de Eugen Simion. Univers Enciclopedic.

Toți editorii, fără excepție, au preluat *tale quale* lecțiunea inițială ca fiind identică cu cea manuscrisă, de unde scăpările/inadvertențele față de original: *O lume-ntreagă-n fundul ei visează* (v. 3) și *Astfel e sufletu-n antica mare* (v. 12); de asemenea, le aparțin ortografia și punctuația, care nu-i a poetului.

În afara celor două variante reproduse de noi etajat, mai există încă una, care a fost incorporată de poet în poemul dramatic *Decebal*, aflată în Caietul mss. 2254, f. 154 rv., și reprodusă ca atare în edițiile: *Opere. IV. Teatru*, Ediție critică, note și variante de Aurelia Rusu. Studiu introductiv de George Munteanu. Editura Minerva, București, 1978, p. 140,

v. 154-168; și *Opere. VIII. Teatru*, Editura Academiei Române. București, 1988, p. 38-39, v. 156-165, fiind una dintre replicile regelui dac

Dec/ebal/:

Tu ai găsit-o...vorba ce < mă > ne-nseamnă
 Furtuna da! Oceanul! Vijelia...
 Astăzi o lume-n fundul ei visează
 Și stele poartă pe oglinda-i creață,
 Dar mâni ea falnică cumplit turbează
 Și mișca lumea ei negru măreață
 Pe-ale ei mii și mii de nalte brațe
 Ducând pieirea țări înmormânează...
 Azi duc diluviu...mâne: murmuire
 O armonie care capăt n-are
 Astfel e-a ei < mării > întunecată fire
 Astfel e sufletu-n antica mare
 Ce-i pasa ce simțiri o sa vă-nspire
 Indiferentă.. solitară... mare!
 Astfel sunt dacii – luptă... ș-apoi pierie!

(*apud Opere. IV. Teatru*, 1978, p. 140)

Și în acest text, se regăsesc cele două inadvertențe semnalate de noi (v. 3 și v. 12).

Le consemnăm, aici, spre știință, întrucât perpetuarea lor nu este numai echivocă/ falsă, ci și contrară realității lingvistice: intenției/ voinței Poetului.

Lectura inițială a textului a fost preluată ca atare și în toate traducerile, ca fiind firească/veridică, așa cum a procedat E. Marcu.

Afară-i toamnă

A apărut, întâia oară, în revista „Convorbiri literare”, Iași, XIII,7, 1 octombrie 1879, p. 260-281 (varianta A), sub titlul comun *Sonete*, împreună cu *Sunt ani la mijloc* și *Când însuși glasul*, precum și cu alte patru poezii: *Freamăt de codru*, *Revedere*, *Foaia veștedă*, (după N. Lenau) și *Despărțire*. Manuscrisul dat la tipar a dispărut.

S-au păstrat, în schimb, doua variante manuscrise anterioare: B (Ms. 2288, f. 14-15 cca. 1876-77) și C (Ms. 2250, f. 238 r., cca. 1879).

<i>Afară-i toamnă, frunză mprăștiată.</i>	A
<i>Gândirea mea în vremi trecute'noată,</i>	B
<i><Când amintirea în trecut> Afară- i iarnă,</i>	
<i>vi/s/col, frunza'noată</i>	C
<i>Iar vântul svârle'n geamuri grele picuri:</i>	A
<i>Deschid volume mari și vechi tipicuri,</i>	B
<i><Faci versuri nouă după> Iar vântul sbate'n</i>	
<i>geamuri vechi tipicuri</i>	C
<i>Ci tu citești scrisori din roase plicuri</i>	A
<i>Citesc scrisori păstrate'n roase plicuri</i>	B
<i><Sau recitești> Iar tu citești scrisori din</i>	
<i>roase plicuri</i>	C
<i>Și într'un cias gândești la viața toată.</i>	A
<i>Și-mi amintesc pe rând viața toată</i>	B
<i>Și într'un ceas <culegi> gândești la viața toată</i>	C
<i>Pierzându-ți timpul tău cu dulci nimicuri,</i>	A
<i>Astfel mă'ncurc de voie'n dulci nimicuri</i>	B
<i><Astfel> pierzându-ți <timpii'n> timpul tău</i>	
<i>cu dulci nimicuri</i>	C
<i>N'ai vrea ca nime'n ușa ta să bată;</i>	A
<i>De muști mă apăr, cari zboară roată..</i>	B
<i><Din lumea ta n'ai vrea ca sa te scoată...></i>	
<i>Nu vrei ca nime'n ușa ta să bată,</i>	C
<i>Dar și mai bine-i, când afară-i sloată,</i>	A
<i>Dar și mai dulce-i, când afară-i sloată</i>	BC
<i>Să stai visând la foc, de somn să picuri</i>	A
<i>Să stai la foc în jilț, de somn să picuri,</i>	B
<i>Să stai fumând la foc, de somn să picuri.</i>	C
<i>Și eu astfel mă uit din jeț pe gânduri,</i>	AC
<i>Și eu astfel mă uit în foc pe gânduri,</i>	B
<i>Visez la basmul vechiu al zînei Dochii,</i>	ABC
<i>În juru-mi ceața crește rânduri-rânduri;</i>	AC

O ceață mintea-mi prinde rânduri-rânduri;	B
De-odat'aud foșnirea unei rochii,	AC
La spate'aud foșnirea unei rochii,	B
 <i>Un moale pas, abia atins de scânduri...</i>	 AC
Un pas ușor abia călcând pe scânduri...	B
<i>Iar mâni subțiri și reci mi-acopăr ochii</i>	AB
Iar două mâni subțiri mi-acopăr ochii.	C

În periodice, sonetul a fost reluat în „Noua bibliotecă populară”, București, I, 4, aprilie 1889, p.151; „Generația viitoare”, București, I, 3, decembrie 1889, p. 86 (cu aprecierea redactorului Corneliu V. Botez că e cel mai perfect sonet al lui M.E.); „Lectura”, București, I, 9-10, august - septembrie 1907, p. 574; „Bucovina”, Cernăuți, I, 70, 15 iunie 1919, p. 2.

În ediții, a fost inclus de: Titu Maiorescu (1884, p. 53); A. D. Xenopol (1893, p. 8f); Ion Scurtu (1908, p. 234); A. C. Cuza (1914, p. 38); M. Dragomirescu-Constanța Marinescu (1922, p. 89); Perpessicius (1954, p. 124, 324-325, cu lecțiuni omise din Ms. 2260); Petru Creția (1991, p. 55, cu unele modificări ale textului: din „Convorbiri literare”, reproducând, în facsimil, Ms. 2260, f. 238 r., care se repetă în 1997, vol. 1, 2); Ion V. Boieriu (1995, p. 35, 42, 100).

Traduceri în periodice: germană (V. Tecontzia, „Rumänischer Lloyd”, București, XVIII, 4345, 3 nov. 1901, p. 5; Sidonie Devechi, în „Rumänischer Lloyd”, București, XXVII, 6810, 26 mart. 1910, p. 4; V. Tecontzia, în „Convorbiri literare”, București, LXXII, 6-7-8-9, iunie-septembrie 1939, p. 1429; Franyò Zoltan, în „Convorbiri literare”, București, LXXII, 6-9, iunie-septembrie 1939, p. 1444; Reinhold Scheibler, în „Revista limbii și culturii germane”, București, I, 3, octombrie-decembrie 1941, p. 207; Lucian Blaga, în „Steaua”, Cluj, XVII, 5, mai, 1966, p. 97); maghiară (Franyò Zoltan, în „Cultura”, Cluj, I, 1, ianuarie 1924, p. 70; Finta Gerö, în „Aradi Katholikus Egyhazi Tudósító”. Arad, XII, 19, 15 septembrie 1929, p. 372; Desida Jenö, în „Erydélyi Helikon”, Cluj, II, 9 nov. 1929, p. 722; Desida Jenö, în „Hargita”, Miercurea-Ciuc, III,

10, 15 ian. 1970, p. 2); franceză (N. Șerban, în „Gallia”. Iassy, I, 1, mai 1929, p. 28; L. Barral, în „Convorbiri literare”, București, LXXII, 6-9, iunie-sept, 1939, p. 1532); poloneză (Adam Kozłowski, în „Luceafărul”, București, VII, 10, 9 mai 1964, p. 12).

Texte pe muzică: Mihail Jora. *Cinci cântece pe versuri de Mihai Eminescu pentru voce și pian*, București, ESPLA, 1955, p. 3-6.

Ediții în limbi străine: franceză (1892, 1933, 1934, 1937, 1938, 1966); germană (1903, 1913, 1937, 1943, 1950, 1957, 1964); italiana (1927, 1964); maghiară (1934, 1939, 1947, 1950, 1955, 1961, 1966, 1967); armeană (1939); cehă (1939); sârbo-croată (1955) spaniola (1958); rusă (1958, 1968); poloneză (1960); greacă (1964).

Emanoil Marcu îi dă o aură franceză nuanțată inalterabilă.

Textul olograf al sonetului nu a mai fost recuperat din tipografia revistei „Convorbiri literare”, varianta definitivă rămânând cea din publicație.

Adrian Dinu RACHIERU

Există o „literatură moldovenească”?

A.D.R. – prof. univ. dr., din 2012 prorector al Universității „Tibiscus” din Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism*, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Chișinău, 2010; *Ion Creangă. Spectacolul disimulării*, Timișoara, 2012; *Conviețuirea cu Eminescu*, Iași, 2013; *Romanul politic și pactul ficțional* (I), Iași, 2015; *Polemici de tranziție*, Uzdin, R. Serbia, 2016.

„N-avem două limbi și două literaturi,
ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut.
Aceasta să se știe din capul locului,
ca să nu mai vorbim degeaba.”
(Alexie MATEEVICI)

Fenomenul miraculos al regenerării românismului în Basarabia, izbucnit pentru a stinge ceea ce s-a numit, îndreptățit, o „ruptură ontologică” [2, p. 184], obligă la un efort integrator, ambivalent, recuperând o literatură care

Together with the miraculous regeneration of Romanianism in Basarabia, the supporters of fundamentalist Moldavianism speak about a linguistic ghost Moldavian language, thus allowing – in the territory between Nistru and Prut – a worthless identity schizophrenia. As a peripheric cultural area and a frontier region, invoking statality, literature in the Republic of Moldavia seems to work as a parallel literature self-sufficient, bearing – as a hybrid product – the pressure of Slavonic influences. Soviet propaganda promoted intensely through lies a Romanian-phobia. Rediscovered during the period between the two world wars due to „cultural interests”, as E. Lovinescu said, Basarabian literature is taking at the moment, in order to define a common cultural space, a tough „integration exam” (cf. M. Cimpoi), beyond asynchronism and proving, by reusing its values, by naturally circulating its books and values, by inevitably „reducing its scale” (implying collateral damages) that it resists axiologically, competitively entering the framework of general Romanian literature.

păstrează, prin memoria etnică, rădăcinile arheale românești, dar care, sub „teroarea istoriei”, e bântuită de o „conștiință sfâșiată”, căutându-și specificitatea. Pericolul rusificării, criza dedublării, comandamentul sincronizărilor întrețin, pe de o parte, sentimentele de marginalitate și înstrăinare, chiar reacții retractile; pe de altă parte, alimentează „complexul Ithaka” (cf. M. Cimpoi), Basarabia fiind – s-a spus – „o țară în exil”. Și dacă suntem de acord că o geografie literară românească nu poate ignora spațiul basarabean (cunoscând o schizoidie benignă care, în timp, a alimentat un *modus vivendi*), sarcina urgentă ar fi, dovedind realism politic, edificarea unui „spațiu cultural comun” [9]. Ideea unionistă nu mai e populară, atractivitatea economică întârzie, dilema identitară se prelungește. A fost reactivată o fantomă lingvistică: „limba moldovenească”. În acest context, ne putem întreba dacă Basarabia, trecând „proba exilului”, mai e o provincie românească și în ce măsură literatura ei (care nu poate fi doar românească) are, prin des-țărare, conștiința acestei apartenențe.

Românismul basarabean a fost „sentinela latinității” (Zamfir C. Arbure), iar fenomenul basarabean este un fenomen românesc *in extremis* [1, p. 327]. Ca regiune de frontieră (*border-land*), Basarabia și-a prelungit protostatalitatea, independenta Republică Moldova zbătându-se între securizare și federalizare. În vreme ce rușii au încurajat identitatea moldovenească, lipsa unui proiect panromânesc la București [4, p. 412], incoerența decizională sau gafele diplomatice n-au făcut decât să amplifice dezinteresul [4, p. 522] și să blocheze replierea identitară. Cum *limba*, marele personaj tragic al istoriei basarabene a fost exilată [1, p. 49], glotonimul „limbă moldovenească” (norodnică) a făcut o fulminantă carieră, recunoscându-i-se chiar slavismul. Iar scrisul a devenit, pentru cei credincioși românismului, un act existențial, hrănind o *literatură rizomică*. Și pregătind, conspirativ, o fabuloasă renaștere, obstrucționată ori deturnată acum de pe calea reîntregirii.

Înainte de a examina mai îndeaproape soarta acestei literaturi se impune să chestionăm sociologic contextul, pentru a privi problema adecvat, în ramă geopolitică. Spațiul pruto-nistean nu conservă o etnicitate moldoveană nealterată, cum ar susține reprezentanții moldovenismului fundamentalist (V. Stati, Ion Druță). Există și o ideologie a moldovenismului filorus, acceptând, pe fundalul moldove-

nismului primitiv, o modelare rusofilă. În plus, fragilitatea statalității ca moștenire geoculturală (Basarabia având, lungă vreme, statut de gubernie) alimentează psihologia „omului marginal” (Robert E. Park) și ridică, imperativ, *problema marginalității*. Ceea ce înseamnă că fiind, în limbaj sociologic, o *arie culturală periferică* spațiul basarabean presupune confruntarea a două sisteme culturale, cu inevitabile întrepătrunderi, împrumuturi, schimburi culturale. Întrebarea e dacă aceste fenomene de difuzie s-au grefat pe o matrice stilistică de rezistență (ca obârșie) sau dacă modelul cultural (*cultural pattern*) a impus o cultură donatoare. Și dacă, sub tutela acestei culturi globale (de referință), cultura basarabeană a devenit o sub-cultură (nu în sens axiologic). În fine, trebuie să clarificăm – sub presiunea aculturației – care este această cultură donatoare.

Cum raporturile dintre culturi sunt, se știe, raporturi de forță, o astfel de intersectare (întâlnire) face din *aculturație* (termen inventat, se pare, de J. W. Powell) un fenomen normal; doar că difuziunea culturală se poate desfășura cu sens unic, prin asimilare, schimbând modelele (*patterns*) culturale inițiale și impunând chiar etnocidul, ca deculturație programată. Este limpede că o cultură în stare pură, sustrasă influențelor, într-o iluzorie independență, nu poate fi concepută. Pe de altă parte, orice dinamism cultural (numit *culturație* de Denys Cuhe [3]) este și un proiect existențial, purtând – în cazul Basarabiei – pecetea unei istorii propagandistice, atentând la identitatea națională. Charles King vorbea chiar, surprinzător, de un „naționalism negociabil” [5]. Dar ocupația ruso-sovietică a condus la prăbușirea conștiinței naționale sub flamura „rusismului”, iar impactul ideologic din fosta RSSM a avut consecințe catastrofale. „Ispita slavă” (despre care vorbea Mircea Vulcănescu) se putea exprima prin religiozitate, exaltare, delicatețe, exploatarea socialului ș.a. Dar în câmpul literaturii comandamentele ideologice au decapitat instituția criticii literare transformând-o în simplu și docil instrument (executor politic). S-a și lansat sintagma de „critică reptiliană” (Leo Butnaru), virusul ideologic infectând literatura epocii. Problema revizuirilor e vitală pentru această ofensivă recuperatoare și exigentă. Ca și altădată când, analizând fenomenul literar basarabean, E. Lovinescu aducea în scenă, ca prim argument, *interesul cultural*, observând că după un secol de înstrăinare necunoscuta literatură basarabeană invita mai degrabă la „amorțirea scrupulelor estetice”.

Totuși, acești „moldoveni desfăcuți de noi” (după expresia lui Iorga) au dovedit continuitate culturală pe fundalul rezistenței românismului, încât a discuta despre literatura basarabeană înseamnă, prioritar, a nu uita că „nu există literatură pură” (D. Matcovschi), în absența unei pedagogii naționale. Și dacă poezii sunt conștiința morală a națiunii, cruciada pentru limbă, istorie și neam s-a purtat, se știe, sub stindard eminescian, de către o mână de scriitori, repudiind „estetica de partid”, alergică la sacru și exemplul lui *Homo sovieticus*, încurajând mancurtizarea – veritabil genocid etno-cultural. Presiunea slavizării a trezit o conștiință îndurerată și a obligat la apărarea identității și a specificității. Dar acțiunea „moldovenistă” sovietică a avut un scop politic și, sub masca afirmării identității, a urmărit brutala separare de *unitatea sa etnică*, atentând la memoria istorică. Stegarii moldovenismului agită o fantomă lingvistică. A promova „limba moldovenească” înseamnă a dovedi o crasă ignoranță ori a comite o fraudă științifică, sub un întreit aspect (lingvistic, istoric, politic), nota Eugen Coșeriu; fiindcă român și moldovean „nu sunt termeni de același rang semantic”. Dincolo de absurditatea existenței a două state românești și a unei limbi care circula sub o dublă denumire, chiar acceptând o identitate culturală „suplă”, condiționată de „logica metisajului” (Jean-Loup Amselle, 1990) vom spune, fără echivoc, că acel „naționalism sănătos”, cerut de E. Coșeriu în contextul bilingvismului înseamnă, negreșit, raportarea la cultura „de origine”, invocând un necesar etnocentrism. Datoria de a-și apăra specificitatea nu înseamnă, în cazul literaturii basarabene, o reactivare a complexelor provincialismului (regionalismului), în numele duiosului *spiritus loci*. După cum reapropierea de cultura română, depășind un dispreț păgubos, n-ar trebui să încurajeze „puseurile localiste” [8], protejând, chipurile, un specific regional, populat de valori precare, cocoțate pe soclul „marilor clasici”. „Examenul integrării” (ca să preluăm formula lui Mihai Cimpoi) va fi necesarmente dur, respectând amprenta unei provincii culturale, dar și *imperativul sincronizărilor interioare* printr-o nemiloasă „reducere la scară”.

Arie culturală periferică, oferind o zestre literară, poezia basarabeană (și nu numai) trebuie recuperată, dincolo de orice fel de complexe. Ea nu reprezintă doar o curiozitate regională. Analizând „felul în care se vede literatura basarabeană”, Ion Simuț observa, esențial, că e vorba de „o gestiune proprie a valorilor” [10, p. 13]. Înțelegem dorința scriito-

rilor basarabeni de a fi tratați ca „scriitori români, pur și simplu” (cf. N. Leahu). Realitatea e însă alta și afirmând răspicat că *literatura basarabeană e literatură română*, nu putem ignora că, deocamdată cel puțin, circulația cărților și a valorilor nu e încă „naturală și vizibilă” [10, p. 13]. Adică n-a intrat în circuitul național, sfidând realitățile geo-politice (statale, mai exact).

Deși a trecut printr-o „succesiune de reînvieri” și regenerări spectaculoase, chiar miraculoase, fenomenul basarabean rămâne înstrăinat, prelungindu-și „destinul golgotean” (cf. M. Cimpoi), cu o identitate disonantă față de cadrul referențial românesc. Încât și literatura din Basarabia, în pofida eforturilor sincronizante, a gesturilor recuperatorii, e și azi privită ca o *literatură paralelă*, sperata integrare culturală fiind – spunea cândva L. Ulici – doar un „balsam consolator”. Dar literatura Basarabiei nu există în sine; avem, așadar, obligația unei mai generoase receptivități.

Între a decreta că ea *nu există* (fie în sens valoric, fie ca imposibilitate „localistă”, ruptă de matca românității) și a prelua necritic abundenta ofertă, alegem, firește, soluția unui examen calm al reliefului axiologic: cu autori gonflați și statui caricate, cu prestigiu ofilit, obligând la reevaluări/declasări; cu himera specificului și suflul profetic, de valențe sacrale, oscilând între ruralismul elegiac și retorica proletariană, vehiculând industriios-stahanovist poncife propagandistice; cu fireasca „masificare” (cum zicea T. Vianu) a operelor care se adună în timp (crescând, estompându-se ori chiar „dispărând”) până la actualitatea în mișcare, literatura vie, orgolioasă, tulbure și nesigură; cu inevitabilele războaie generaționiste, proclamând clivajul „celor două estetici”, uitându-se, păgubos, că valorile coexistă, inclusiv prin prezența/importanța scriitorilor de fundal.

S-a bătut multă monedă pe acest *asincronism basarabean*, înnămolit în pitorescul etnografic, moșionologist (după o vorbă a lui Mihai Cimpoi), purtând otrava sentimentalismului moldav și exploatănd, cu hărnicie industriosoasă, un bătătorit „pachet” tematic. Negreșit, literatura din provincia despărțită de țara-mamă printr-o artificială frontieră etnică (prelungind dureros schizofrenia identitară) rămâne „o ramură vitregită”, cum nota ferm Gh. Grigurcu. Iar Alex Ștefănescu, bucuros de regăsire, sesiza că asistăm, prin recuperarea scriitorilor de dincolo de

Prut, la o „îmbogățire bruscă” a literaturii române. Vom spune numai-decât că această reîntregire culturală va pricinui și „pierderi colaterale”. Un dur examen integrator va clătina ierarhiile, reasezând – prin validare axiologică – clasamentele. *Reducerea la scară* este o acțiune dureroasă și necesară, refuzând blândețea unui tratament filantropic. La fel de adevărată ni se pare însă și o altă constatare. Sunt multe nume care, în furnicarul scriitoricesc, rezistă la această confruntare și care ar merita să circule, cu deplină îndreptățire, în țară. Cu excepția unor scriitori, lăudați sau huliți pentru vibrația lor mesianică, abia optzeciștii poartă, se spune, „aură de învingători”, deținând și monopolul sincronizant. În rest, zic unii, oblomovismul cultural s-a înstăpânit într-un mediu cultural „ofilit”, eclipsând și conștiința apartenenței (cultura de referință). Dar nu este cazul să aruncăm o umbră idilică peste involburata viață literară. Nu e vorba de clemență pentru veterani, de filantropie pentru o literatură „retardată” ori de o ciudată amnezie pentru cei care, cum spunea Blaga, s-au dedat la „prostituția slovei”, înnămolindu-se în oportunism și conjunctural, în lunga domnie a realismului socialist. Iar sita istoriei literare e nemiloasă și cimitirele literare încăpătoare; în literatură rămân *soliiștii*.

*

În urmă cu peste două decenii publicam *Cele două Românii?* (Editura Helicon, Timișoara, 1993), volum în care deplângeam, pe urmele altora, o aberație istorică: *existența a două state românești!* Au urmat: *Bătălia pentru Basarabia* (în două ediții, 2000 și 2002) și masiva antologie *Poeți din Basarabia* (2010, sub egida Editurii Academiei, în colaborare cu Editura Știința din Chișinău), fără ecou acolo, supusă unui ciudat embargou, încercând o radiografiere a fenomenului poetic basarabean pe durata unui secol, pledând pentru edificarea unui *spațiu cultural comun*. Firește, refuzând derogări valorice, propunând inevitabile declassări, în sensul unui metabolism cultural normal, integrând în circuitele noastre axiologice oferta literară de peste Prut. Temperând isteria antiromânească, românofobia care flutura pericolul „anexării”, pregătind – vorba regretatului Andrei Vartic – „coacerea premiselor”. Vrem a spune, așadar, că Basarabia nu e o provincie fără literatură, cantonată încă într-o estetică ofilită, chiar dacă supusă lungă vreme deznaționalizării

(mankurtizării), recondiționând – printr-o propagandă ostilă – ficțiuni staliniste. Cum Republica Moldova există pe harta lumii, cum – inevitabil – e invocată *statalitatea*, obținută, e drept, printr-o anevoioasă legitimare, însoțită de exaltări autohtoniste, întrebarea de neocolit privește putința unei *literaturi moldovenești*, suficientă sieși.

În contextul atâtor false dileme identitare, prelungite inerțial, sfidând adevărul istoric, soarta „literaturii moldovenești” își conservă echivocul. Să ne amintim că în cadrul sistemului literar sovietic, literatura moldovenească, deși literatură națională, era parte a „norodului sovietic”, suportând o presiune slavizantă și împrumutând, obedient, trăsăturile literaturii majoritare. Așadar, ca parte – simbiotică – a literaturii sovietice (multinațională), ea nu era o literatură minoritară și, în consecință, nici regională. Sub eticheta acestui *etnonim parțial* [6, p. 96], „literatura moldovenească” marca, în contextul bilingvismului impus de stăpânirea ruso-sovietică, ridicarea subgraiului moldovenesc/basarabean la *statutul de limbă literară*! Constrânsă la un „specific artificial”, viața culturală recuza „matricea lingvistică”, afișând o identitate „ordonată”, impusă, constata Dan Mănuță [6, p. 111], atrasă pe orbită moscovită, deschisă viziunii imperiale. Ca alt posibil pol de atracție, Bucureștiul era văzut într-o relație opozitivă, jugulându-se tendințele pro-românești. Mai mult, toate canalele de comunicare cu limba literară standard erau închise, schimburile de cărți și periodice prohibite, încurajate fiind „crizele de orgoliu” deși *literatura moldovenească* (un produs hibrid) încorporase valorile românești (Eminescu și Creangă, de exemplu, ca scriitori canonici). Evident că bolșevizarea României a „înghețat” astfel de realități geo-politice, ștergând identitatea reală și cultivând – la comandă moscovită – conflictul moldovenesc/român, animat de frustrări și complexe. Cum Moldova post-sovietică, sub pavăza statalității, a încurajat, la rândul-i, separatismul moldovenesc, dubiile identitare, răsfrânte cultural, s-au perpetuat.

Încât, sub presiunea acestor circumstanțe istorice, rămâne – în numele consangvinității – soluția *integrării literare*, zestrea literară basarabeană fiind adusă în matca *literaturii române generale*, cum propunea – stăruitor – Dan Mănuță [7]. Ceea ce presupune acordul mărturisit al părților (uneori tacit, deseori încălcat), semnificând și lichidarea „jocurilor” duplicitare.

Tectonica literară, schimbările de cod, sarcofagul chirilicelor, înghețul ideologic, izolarea istorică, reprimanda ruso-sovietismului, asaltul condeielor oportuniste (dinozauri proletcultiști, idilismul de partid), inerția canonică, consensul obosit, muzeificarea, valul contestărilor, gâlceava „esențialilor” cu „expirații”, complexul mimetic, retardul, autoiluzionarea, respectiv *declasicizarea*, rezistența axiologică – toate se vor reflecta, corect sau fraudulos, în oglinzile criticii. Ceea ce obligă la o continuă *revalorizare*, operând o dureroasă *reducere la scară*.

Oricum, redeșteptarea națională a iscat adversități nebanuite. Chiar dacă ideologizarea ridicolă, practică decenii cu osârdie, a sucombat, iar „paznicii” au dispărut și ei, deruta axiologică și intoleranța polemică fac victime. *Reevaluarea* acestei literaturi rămâne un proces igienic, normal, obligatoriu pentru metabolismul cultural. Respectă acest proces „în marș” *corectitudinea estetică*? Învolverările generaționiste tulbură tabloul și falsifică scara valorilor. În „peisajul bălțat” al liricii, Eugen Lungu descoperea o *altă poezie* în grupul elitist al optzeciștilor, cu monopol sincronizant. Provocarea optzecistă înseamnă, observăm, și o culpabilizare a bătrânilor, cei care au „beneficiat” de o „tinerețe ratată” (Aureliu Busuioc) și care, prin D. Matcovschi, se întreabă cu temei: „Cine are nevoie de o *literatură pură* astăzi?”. Bineînțeles, e cazul să judecăm contextual. Pricină pentru care aura patriotardă a generației senioriale nu poate fi blamată, iar „isusiicii”, întreținând neojunimismul critic, cad într-un nerecomandabil nihilism decretând, prin vocea lui Emilian Galaicu-Păun, că avem de-a face cu „o frumoasă fără corp”. Acest nedrept *nu* ionescian vizează, îndeosebi, scriitorii „vechi” câtă vreme doar tabăra postmodernistă ar salva imaginea valorică a literaturii basarabene. E cel puțin ciudată (și, evident, păguboasă) această martelare a consacrațiilor (cazul lui Grigore Vieru, de pildă). După cum, reamintim, criteriul generaționist nu poate avea o salvatoare încărcătură axiologică.

Revizuirile, așadar, urmează. Seceta proletcultistă, realismul canonic, capacitatea imitativă etc. obligă la reașezarea valorilor și prefacerea hărții literare. Dar nu prin „decrete” generaționiste! Valorile coexistă în oglinda culturală, relieful axiologic e accidentat, iar rocadele, atunci când se produc, au – necesarmente – o motivație estetică, nu biografică. Încât frenezia revizuirilor, firească pentru generațiile care vin, echi-

pate cu un alt cod de lectură pe suportul relaxării ideologice, trebuie să împace, credem, redeşptarea sentimentului național cu mentalitatea europeană, dincolo de false discordii și păguboase exclusivismе. Și, desigur, într-un pluralism civilizat al opiniilor. Acceptând, de pildă, și „Contrafortul” ca „director de opinie”, cu rol modelator (cf. Maria Șleahțișchi) și „școala de la Bălți” prin revista „Semn” dar și „Literatura și arta”, cu rol major în pedagogia națională. Cât privește șansa de supraviețuire a ceea ce se scrie azi, vor judeca alții; nu e cazul să forțăm acum elogiile sau să propunem „clasicizări” pripite, mânite de o suspectă autoadmirație.

Acel așteptat „examen de integrare” (M. Cimpoi), clădind o *realitate culturală comună*, va redimensiona valorile prin inevitabila reducere la scară; doar unii, puțini, vor beneficia de *vizibilitate* în peisajul literar românesc, având la îndemână „pașaportul” estetic, instalându-se în impozantele istorii literare. Bântuită de complexe, Basarabia rămâne însă „o margine satanizată”, sub angoasa solitudinii valorice; și supusă sincronismului unilateral câtă vreme indiferența centrului ori acțiunile publicitare gălăgioase alimentează șirul de prejudecăți, izvorâte din necunoaștere și suspiciune. Veritabila *asumare* în circuitul valoric românesc, refuzând autarhia sau infatuarea, întârzie; când evadarea din „zona gri” se va fi produs cu adevărat, când în interiorul culturii române această literatură basarabeană se va fi lepădat de statutul marginal (ca „dat ontologic”, cum zice Mihai Cimpoi) atunci, realmente, ea va ajunge „acasă”.

Referințe bibliografice

1. Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Fundației Culturale Române, București, 2002.
2. Theodor Codreanu, *Basarabia sau drama sfâșierii*, Editura Flux, Tipografia Prag – 3, Chișinău, 2003.
3. Denys Cuhe, *Noțiunea de cultură în științele sociale*, traducere de Mihai-Eugen Avădanei, prefată de Camelia Grădinaru, Editura Institutul European, Iași, 2003.
4. Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Editura Cartier, Chișinău, 2002.
5. Charles King, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chișinău, 2002.

6. Dan Mănuță, *Crize de identitate literară*, în *Literatură și ideologie*, Editura Timpul, Iași, 2005.
7. Dan Mănuță, *Literatura română generală*, în *Restituiri*, Princeps Edit, Iași, 2007.
8. Dan Mănuță, *Obsesii regionaliste*, în „Convorbiri literare”, nr. 1/2003, p. 47-50.
9. Adrian Dinu Rachieru, *Bătălia pentru Basarabia*, ediția a II-a, Editura Augusta, Timișoara, 2002.
10. Ion Simuț, *Măr de ceartă la Chișinău*, în „România literară”, nr. 45/16-22 noiembrie 2005, anul XXXVIII.

Ana BANTOȘ

**Perspective narative postmoderne.
Dreptul scriitorului de a se inventa
(Reflecții pe marginea prozei anului 2017)**

A. B. – conf. univ., doctor
habilitat în filologie.
Direcții de cercetare:
literatura română, literatura
universală și comparată,
estetică și teorie literară.
Publicații: *Reabilitarea
autenticului*. Culegere de
articole și studii critice,
Chișinău, 2006; *Deschidere
spre universalism. Literatura
română din Basarabia
postbelică*. Monografie,
Chișinău, 2010, ediția
a II-a, revăzută, Editura
TimoMoldova, Iași, 2014;
*Literatura basarabească și
modelele literare europene*,
București, 2013.

Deși cunoaștem cu toții adevărul despre poezia care e predominantă în contextul literar pruto-nistean, vom spune de la început că anul 2017 este remarcabil prin cărțile de proză apărute, care sunt într-un număr impunător: mai mult de 18 titluri. Precizăm că în cele ce urmează nu vom opera o analiză exhaustivă a întregii producții narative, păstrându-ne dreptul de a reveni ulterior la unele dintre scrierile din perioada vizată. Vom menționa și faptul că anul 2017 se distinge din perspectiva unei anumite discontinuități în ceea ce privește viziunea artistică, stilul, poetica. Ne propunem să vorbim, cel puțin tangențial, despre proza poetică și despre poezia prozei, deoarece acestea continuă să caracterizeze scrisul literar de la noi, despre raportarea la istorie, sau despre punerea mai profundă în operă a relației dintre omul contemporan și istorie, despre memoria traumatică și despre alte aspecte. Vom ține cont, totodată, că fiecare entitate culturală, istorică trebuie văzută într-un sistem coerent. Nu e necesar să susținem

Textul de față a fost prezentat în cadrul Conferinței „Anul literar 2017”, organizată de Uniunea Scriitorilor din Moldova.

că epoca și cultura determină fața operei. Individul și societatea sunt două realități ce există într-un cadru mai general de care depinde punerea în relație a insului natural cu cel cultural.

A construi o lume nouă prin literatură nu e la îndemâna oricui, căci a explica un fenomen cultural, social sau politic nu e tocmai simplu.

Proza la ora actuală se citește și din perspectiva drumului parcurs de literatura română de la est de Prut, în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea. O literatură care a fost marcată de amprente ideologice ale timpului, în mod special în primele două decenii postbelice, după care a urmat o perioadă de *luptă cu inerția*. Ieșirea de sub cupola ideologicului s-a intensificat, treptat producându-se schimbarea de macaz: profund marcată de influențele folclorice, fenomen explicabil pentru o literatură izolată de albia ei firească, a contextului cultural general românesc, literatura din Basarabia va trece la arderea etapelor experiențelor estetice care s-au produs pe plan universal și la deschiderea tot mai amplă spre valorile literare naționale și europene. Vom observa, de la o vreme, detașarea de căutările de ordin formal și orientarea spre o literatură ce se prezintă ca o experiență de teren, în sens uman. Se construiesc dispozitive cu ajutorul cărora realitatea de la noi să fie mai ușor lizibilă. Ar putea fi vorba, în aceste condiții despre o criză a narativității? Și care ar fi aceasta? Suntem siguri că putem vorbi despre o criză? Care sunt semnalmentele? Cauzele? Remediile? Bineînțeles, sunt probleme generate chiar de producția narativă a anului 2017, a căror discutare depășește cadrul conferinței noastre, dar care, cu siguranță, ar putea constitui subiectul de dezbatere al unei întruniri aparte, să zicem al festivalului de proză, care se preconizează a fi organizat de Uniunea Scriitorilor din Moldova în toamnă.

În comunicarea de față menționăm existența unor semnalmente ale crizei narativității în ceea ce privește autoficțiunea și arta de a fabrica istorii. Cititorii așteaptă de la scriitorii cu sensibilitate, intuiție, imaginație noi narațiuni care să clarifice prezentul, mai exact, caracterul straniu al acestuia, și care, în același timp, să intrige și să sporească inteligibilitatea lumii.

Amintim că Roland Barthes este cel care în anii '70 ai secolului trecut a inaugurat momentul de cotitură al literaturii contemporane: proza devine reflexivă. Se pune în prim-plan nu atât necesitatea de a inven-

ta o istorie, cât de a justifica necesitatea de a scrie. Un roman precum *Pușlamielul* lui Nicolae Rusu se remarcă anume din această perspectivă. Zbaterile scriitorului se consumă în acest cerc. Nu lipsește o invincibilă impresie a frustrării. Dincolo de acestea, romanul din perioada recentă se impune prin caracterul polifonic, fie că această trăsătură transpare în variantele mai mult sau mai puțin subtile ale autoficțiunii, fie că se afirmă în narațiuni voluntar impudice (caracteristici ale personajelor din *Moartea unei veverițe* de Dumitru Crudu, sau ale celor din romanul lui Gheorghe Calamanciuc *Cerul din Ilicatinca. Romanul celor doi potrivnici*), fie că e vorba de narațiuni concepute în cheia cunoscutelelor romane tradiționale.

Regimul scriiturii, legitimitatea narațiunii, scena literară a anului 2017 ne demonstrează că scriitorii își adoptă cu tot mai multă siguranță un punct de vedere sociologic. Să nu uităm că francezul M. Mauss este de părere că sociologii sunt și ei scriitori. Este evidentă, în aceste condiții, un fel de porozitate a epistemologiei literare a romanului conectat la istoria recentă. Scriitorii se reîntorc la obiectul literaturii de altă dată, dar nu sunt mulțumiți. Sunt mai realiști, dar nu se revine la realismul din secolul al XIX-lea. Scriitorii contemporani sunt mai lucizi, nu promovează formele estetice cunoscute. Caută altceva, dau mai multă inițiativă cuvintelor. Propria experiență, autobiografia ficțională sunt la mare întrebare, fără a subscrie la autobiografia clasică. Reîntoarcerea în trecut e menită a face propria investigație: e o metodă microistorică încorporată în texte care interoghează prezentul.

Timpurile în care trăim sunt caracterizate de către Gilles Lipovetsky, în lucrarea sa *Era vidului*, (*L'ère du vide. Essais sur l'individualisme contemporain*, Gallimard, 2012) prin termenul de hipermodernitate, pe care îl descifrează din perspectiva evoluției identificabile după următoarele semnalmente: starea de spirit modificată în lumea intelectuală; multiplicarea referințelor la evenimente al căror martor și participant poate fi însuși naratorul; schimbarea paradigmei în sânul societăților democratice care descalifică postmodernul în favoarea hipermodernității.

Pe de altă parte, între postmodernitatea care rămâne valabilă în continuare și modernitate ruptura este mai mult teoretică decât reală. Jean-Francois Lyotard în lucrarea sa *Condiția postmodernității*, bunăoară, afirmă că omul postmodern vine dintr-o temporalitate a marilor

narațiuni, a unor metalimbaje construite de modernitatea potrivit căreia istoria avea un sens asigurat și pentru care noțiunea de progres era centrală. Cum stăm astăzi la aceste două capitole? Consider că de aici ar trebui să începem discuția despre proza noastră, căci, după catastrofele la care secolul al XX-lea a fost martor, marile narațiuni mesianice au pierdut din credibilitate și postmodernitatea se situează, în perspectiva abandonului credinței, pe un fundament asigurat de cunoaștere și de renunțarea totodată la progresul tehnico-științific. Ne înșelăm însă nu în privința postmodernității, ci în privința rupturii care credem că s-a produs între aceasta și modernitate. Căci postmodernitatea nu e cu totul altceva sau altundeva decât modernitatea. Ea este modernitatea debarasată de frânele instituționale care împiedică marile criterii structurante să o constituie, cu alte cuvinte, care împiedică individualismul, știința și tehnica, comerțul, democrația să se manifeste plenar. Astfel, postmodernitatea se prezintă nu ca rezultat al rupturii de modernitate, ci în calitate de paranteză la modernitate, care se desfășoară între 1960-1980, pe plan universal, caracterizându-se prin abandonarea marilor narațiuni tradiționale, contra cărora modernitatea s-a construit parțial pentru a elibera individul de toate captivitățile. Nimic și nimeni nu poate împiedica individul să-și construiască viața sa, să-și însușească referințele sale intelectuale sau sociale. În postmodernitate totul ține de alegerea care aparține individului. Postmodernitatea este marcată, în opinia lui Gilles Lipovetsky, de cultul prezentului și de povestirea sinelui. De ce e nevoie să ne povestim sinele? Deoarece experiența istoriei este mai credibilă acum din perspectiva expresiei trăirii acesteia la scară individuală. În eseul său *Estetizarea lumii* sociologul francez adoptă termenul *homo aestheticus* pentru a desemna subiectul contemporan reflexiv, eclectic și nomad, care revendică hedonismul și autenticitatea, creativitatea și facerea de sine, expresivitatea și cercetarea experienței, într-un cuvânt, dreptul de a se inventa. Așa se explică necesitatea renașterii romanului pe care o desprindem și din peisajul narativ pruto-nistean. Pe fața omului contemporan se așază o mască subțire acum, pe care scriitorul Dumitru Crudu, bunăoară, pentru a o îndepărta, mănuieste cu abilitate și cu atenție bisturiul chirurgical al observației de ordin psihologic, stilul odihnindu-se pe oralitatea discursivă. Manifestându-se ca un prozator adevărat, care în prozele sale nu poate fi poet, nu poate renunța la un eu, prozatorul nu se lasă trans-

format, aceasta însemnând, de fapt, să fii prozator în adevăratul sens al cuvântului. Dumitru Crudu reflectă universul unor personaje care nu se pot transforma. Mentalitatea lor comunistă nu se transformă.

A face credibilă literatura implicată în istoria recentă e foarte greu. Val Butnaru, Dumitru Crudu, Nicolae Rusu, Mihaela Perciun caută soluții. Proza lor este nutrită, alimentată de istorie, dar faptul istoric, narațiunea sunt filtrate printr-o viziune postmodernă, individualistă, autoironică și autopersiflantă. Naratorul de astăzi nu mai crede în virtuțile literaturii istorice. Și, pe de altă parte, are loc un proces de îndepărtare de preocuparea de ordin formal în literatură. Aventura scriiturii se vrea ancorată în forme care să facă posibilă conexiunea la istorie. Aici putem vorbi nu atât de literatura istorică, cât de literatura conectată la istorie.

Francezul Boris Cyrulnik diferențiază câteva tipuri de povestiri: într-un prim timp povestirea preverbală, solitară, cea partajată, când mai mulți inși fac parte dintr-o comunitate; povestirea colectivă (familia, cultura de unde venim); noile tehnologii participă de asemenea la constituirea noii narațiuni. Toate acestea își lasă amprenta și asupra discursului narativ de la noi. Iar cât privește personajele aflate în centrul scrierilor, acestea sunt, de fapt, „atitudini narative” (G. Genette). Mai trebuie spus că proza din anul 2017 se caracterizează prin ceea ce cu un termen al francezului Ph. Lejeune se numește crearea zonei de „spațiu autobiografic”, ceea ce face mai credibil modul de abordare a spectrului vieții de azi și a vieții în general. Neadaptarea individului la realitățile în care trăiește acum e mai aproape de viziunea lui Albert Camus. Aceasta se întâmplă, așa ca în *Străinul*, nu pentru că lumea e urâtă, din contra lumea, viața e frumoasă, însă ceea ce contează sunt reperele, pe care nu întotdeauna le găsim. De aici nevoia de poveste, care străbate în scrierile de azi, mai ales în cele semnate de autoare precum Lilia Calancea, Doina Postolache, Marcela Mardare. Este și cazul celor trei personaje feminine ale Liliei Calancea: Constantina, Sapho și Livia, din romanul *Sub constelația lirei*, care, la nivelul poeticii, este marcat de revalorizarea modului metaforic al narațiunii, așa cum se întâmplă, în general, în romanul postmodern. Sunt reformulate strategiile narațiunii în cadrul modului de gândire metaforică, fiind întreținut un joc intertextual explicit.

Transpare în producția narativă de ultimă oră necesitatea de a fonda o estetică a romanului care să articuleze semnificația sa și conținutul cu subversiunea permanentă a tradițiilor romanești și a operelor arhetipale. Acest lucru se produce prin revizitarea unor motive reprezentate acum altfel de către Val Butnaru, Nicolae Rusu, Dumitru Crudu. Sociologul polonez Zigmunt Bauman consideră că o constantă comportamentală a generațiilor de astăzi este așa numita de către el *lichiditate*, care constă în a opera asupra propriului eu schimbări frecvente, în funcție de circumstanțe. Bauman se referă la faptul că omul devine un ins flexibil și proteiform adaptabil și bogat în resurse intrinseci. Transformările complete sau parțiale de care e capabil ating toate domeniile: familie, profesie, dragoste, credințe, tradiții, modă, sport etc. și nu sunt percepute ca și contradicții, ci ca paradoxuri vivifiante, purtătoare de energie și de reînnoire. Drept consecință, asistăm la trecerea de la o modernitate „solidă”, (stabilă, repetitivă, ancorată în practice legitime) și o hipermodernitate, „lichidă” (relaxarea legăturilor familiale, mobilitate profesională, precaritate a angajamentelor amoroase, relativitate a credințelor religioase). Într-un cuvânt, conform definiției sale formulate într-un interviu publicat în „Le Nouvel Observateur”, „«modernitatea lichidă» e o stare a societății, care – aidoma tuturor lichidelor – nu poate (și nici nu vrea!) să-și conserve timp îndelungat forma sa” (Zygmunt Bauman, *De ce ne este frică?*, în „Le Nouvel Observateur”, 24 mai 2007).

Anume din această perspectivă ni se dezvoltă universul prozei lui Dumitru Crudu din volumul său *Moartea unei veverițe*. Descrise la modul ironic realitățile de la noi, propaganda electorală, osârdia ideologilor socialiști transpar într-o lumină comică, ironică și tristă. Autorul descrie, narează lucruri care ne sunt familiare, dar despre care nu avem curajul să vorbim. Viața literară este reflectată prin prezența unor scriitori concreți precum, bunăoară, Mircea Dinescu cel rostind un discurs la festivalul de poezie de la Petroșani despre uitare, iertare, viitor și despre cum să începem o viață nouă. Scriitorul de la Chișinău revizitează realitățile de azi din perspectiva cotidianului, a autoironicului și a autobiograficului, strecurând abil elemente ce vizează distorsiuni ale mentalităților de tip sovietic, presărând anecdoticul erotic și, pe de altă parte, țesând strâns în textura discursului narativ elemente inconfundabile ce țin de realitățile noastre basarabene, care n-ar trebui să

ne lase indiferenți. Cunoașterea lumii interlope, a psihologiei omului marginalizat, întâmplări de la primărie, precum cea din *Lacrimile lui Dorin Chirtoacă*, personaje feminine dând apă la șoareci și, totodată, sentimentul dramatic al morții transmis prin intermediul descrierii Veveriței încolțite de o haită de câini înrăiți – o metaforă despre sfârșitul tragic al Janei Afanasievna, o femeie frumoasă în tinerețe, doborâtă de leucemie, toate acestea fac parte din universul noii cărți a lui Crudu, univers din care nu lipsesc anumite accente cehoviene (în povestirea *Ana Areninova*, bunăoară).

Proza lui Dumitru Crudu se caracterizează prin abordarea complexă a vieții prin intermediul unor subiecte care nu sunt elaborate sau căutate îndelung. Sunt momente cotidiene utilizate ca pretexte pentru destrămarea pânzei complicate a realităților noastre pline de subiecte demne de a deveni substanță romanească, dacă acestea sunt observate de un autor de talia lui Dumitru Crudu, al cărui răs crud este cel de pe marginea abisului. Mizeria umană este iluminată din interior. El le arată oamenilor cine sunt ei. Inșii râd, dar nu sunt bucuroși. Este un răs atins de lovitura istoriei. Este evident jubilația de a povesti istorii pe care nu le inventează, luându-le direct din viață și dându-le o turnură care permite desfășurarea unor viziuni realiste, acestea neavând, bineînțeles, nimic cu realismul din secolul al XIX-lea.

Am putea spune că literatura este în primul rând poezie. Însă acum e nevoie de mai multă interpretare a societății în care trăim. Acest lucru îl înțelege și Dumitru Crudu, la fel ca și Anatol Moraru, care în *Punct de vedere* (Junimea, Iași, 2017) își asumă ipostaza celui care judecă din perspectiva emancipării aparente, lăsând loc disputei dintre statutul social și condiția morală a protagoniștilor. Fenomene recente precum migrația, penuria și neașezarea, toate acestea fac din protagoniști niște inși, a căror identitate îl preocupă pe naratorul care se autodevelopează, autopersiflându-se pe un ton ceva mai marcat de unduirea amărăciunii celui dezamăgit de sine însuși. Degajarea din narațiunea lui Anatol Moraru este a unui personaj angoasat acum nu doar de dicotomia provincie-centru, ci de cea care ține de duplicitatea omului bine văzut în societate, apreciat pentru cariera sa și, pe de altă parte, înțelegerea rostului vieții de către omul considerat mediocru. Umorul nuanțează narațiunea dându-i savoare, modernitatea citindu-se și într-

un fel de vanitate a scriiturii, a scrierii sinelui, un „sine” care nu e simplu. Povestind viața, naratorul destramă textura, țesătura vieții. Dacă în cărțile precedente naratorul filtrează narațiunea prin sinele său, a cărui identitate o construiește treptat, situându-se în perspectiva din care literatura se opune vieții, acum pare să-și schimbe oarecum optica. Viziunile sale sunt „corectate” de realitățile noastre fără precedent. Unde își poate afla echilibrul insul eșuat în profesie, în ipostaza sa de stâlp al familiei, acum abandonat de soție, de copii plecați în Italia pentru a putea supraviețui? – iată o întrebare care transpare în narațiunea autorului de la Bălți.

Țin să mă opresc în continuare la *memoria traumatică*, prezentă și ea în proza anului trecut. Atunci când e sănătoasă memoria, e evolutivă, memoria traumatică impunându-se în textul narativ din perspectiva reprezentării rupturii de film, ca să spunem așa. Pentru a da continuitate discursului narativ se va recurge la poezia prozei. Anume așa va proceda Lilia Calancea, la care poezia prozei se exprimă în resesizarea vieții pe care o trăiesc cele două protagoniste, Livia și Tina, care știu că nu mai au mult de trăit. Personajele din romanul *Sub constelația Lyrei* al Lilei Calancea, cele două femei, Constantina și Livia, se cunosc în împrejurări dramatice: pe coridorul institutului oncologic, unde ambele au aflat că sunt bolnave de o necruțătoare boală și că nu le-a mai rămas mult de trăit: Constanina, soție docilă, a cărei singură grijă este să-i intre în voie soțului preocupat doar de cariera sa, fără a-i acorda nici cea mai mică atenție soției sale, și Livia, rămasă singură după pierderea soțului iubit într-un accident, moștenitoarea unei averi fabuloase pe care i-a lăsat-o soțul. Decizia Liviei de a o ajuta pe Constantina (Tina), care era atât de distrusă de vestea pe care i-a dat-o fără niciun fel de menajamente doctorul, le schimbă destinul la amândouă protagoniste: mersul la mare, în Grecia, bucuria cu care întâmpină fiecă zi, întâlnirea cu Helios, patronul hotelului la care s-au oprit și pe al cărui fiu îl salvează de la înec și, în fine, dragostea dintre Tina și Helios, care se va dovedi a fi miracolul ei salvator de la moarte, viața fericită a cuplului Helios-Tina, toate acestea, bineînțeles, sunt dovezi ale unei proze poetice. De altfel, însuși titlul romanului, *Sub constelația Lyrei*, este elocvent, lira la greci fiind simbolul și instrumentul armoniei cosmice. Alte detalii și unele capitole dedicate poetei Sapho, trimiterile la alți poeți greci – toate întregesc tabloul poetizant al unui fragment de viață.

Atât romanul Liliei Calancea, cât și cel al Doinei Postolache demonstrează că prozatorii de azi mizează pe acumularea unui vast volum de date și cunoștințe din anumite domenii. Doina Postolache din istoria picturii, iar Lilia Calancea din istoria literaturii și culturii din Grecia Antică.

O soluție salvatoare pentru personajul marcat de memoria traumatică este, de asemenea, *psihoterapia prin credința în Dumnezeu*. Nu este de neglijat în acest context importanța acordată de către psihanalistul Boris Cyrulnik funcției „narațiunii de sine” („recit de soi”) în lumea contemporană. Povestirea de sine constă în faptul că cel rănit este tentat să adreseze o narațiune unei persoane care îl securizează. El elaborează reprezentarea răului, a bolii cu care se confruntă și remaniează sentimentul care îl pune la încercare. Iată de ce este important să avem în vedere discursul cultural pentru a-l integra pe cel traumatizat în contextual cultural. În aceasta constă meritul prozei semnate de către Lilia Calancea, Doina Postolache, Marcela Mardare (*Reîntoarcerea în cerc*), un loc aparte revenindu-i Tatianeî Țăbuleac cu romanul *Vara în care mama a avut ochii verzi*.

Ambroise, protagonistă din romanul cu același nume, semnat de Doina Postolache, parcurge o experiență dramatică, de la tragedie la reconstrucția sinelui. Pierzându-și memoria în urma unui accident de automobil, este readusă la viață cu o altă înfățișare și este înfiată de o familie de nobili francezi, care îi pun la dispoziție confortul unei vieți din care nu lipsește luxurianța materială și spirituală. Autoarea, care de altfel dedică romanul pictorilor, face ample incursiuni în istoria universală a picturii și ne prezintă o viziune asupra destinului omului de artă, a pictorului de geniu, în raport cu destinul omului de condiție ordinară. Sentimentul iubirii, instinctul maternității și condiția artistului care nu poate crea decât în anumite împrejurări, constituie punctele cardinale ale acestui univers românesc aflat sub imperiul suferinței, al memoriei traumatice. Tentativele eșuate repetate de împlinire a menirii femeii de a fi mamă și de a avea un cămin familial sunt transpuse pe un plan mistic. În cele din urmă, Ambroise, tot ea Anelisse, va alege să trăiască pentru binele oamenilor, dar nu printre ei, ci călugărindu-se. Exercițiile îndelungi de căutare a identității sunt marcate de traumele memoriei. Urâtă de părinți și de cele două surori, Anelisse, adolescența

care s-a pomenit însărcinată, este alungată de acasă și, în drum spre prietena sa Chloe, este lovită de o mașină... Toate de aici încep pentru ca ulterior întreg traseul protagonistei să fie plasat sub semnul miracolilor: minunea de a reînvia după ce s-a aflat timp de o lună în comă, minunea de a fi avut parte de un medic extraordinar care, împreună cu soția sa, îi redau un alt chip și au grijă de sufletul ei, înfierea. Cele trei botezuri, primul la naștere, al doilea la înfiere și al treilea la călugărire, marchează drumul protagonistei pentru a putea ajunge cât mai aproape de înțelegerea forței Divinității.

Literatura contemporană este mai lesne de înțeles din perspectiva înscriserii sale în contextul unor fenomene de o anvergură mai amplă. Astfel, pentru a intra în miezul lucrurilor, e necesar să ținem cont de toate câte s-au întâmplat în istorie, dar și de faptul că modernismul a fost fondat, precum menționează și Marc Gontard, pe o „ordine binară de tip dialectic, care permite conceperea noțiunii de unitate-totalitate, fiind vorba de opera literară ca structură, de societatea ca sistem, sau de identitatea subiectului, el însuși fiind perceput ca opoziția dintre sine și celălalt”. La rândul său, postmodernismul, născut din conștiința complexității și a dezordinii, își are premisele, la începutul secolului al XX-lea, în dezvoltarea fizicii particulelor și a mecanicii cuantice, care, contrar determinismului, pun în evidență noțiunea de instabilitate și impredictibilitate. Însă, după cum arată autorul francez în continuare, explorarea dezordinii nu a devenit sistematică decât în anii '70, odată cu apariția științelor despre haos, cu teoria catastrofelor, odată cu apariția unor noi câmpuri de analiză, toate acestea oferind o nouă configurație a realului. Căderea zidului Berlinului și distrugerea blocului comunist în estul Europei marchează sfârșitul ordinii binare stabilite la Yalta și apariția în inima Europei a unor zone de turbulențe, notează același autor, descentrarea și activarea diferențelor fiind puse pe primul plan [Marc Gontard, *Le postmodernisme en France: DÉFINITION, CRITÈRES, PÉRIODISATION*, în „Le Temps des Lettres”, *Quelles périodisations pour l'histoire de la littérature française du 20ème siècle?* (Sous la direction de Michèle Touret et Francine Dugast-Portes), Rennes, Presses Universitaires de Rennes, coll. Interférences, p. 283-284]. Acest lucru favorizează recursul la dispozitive eterogene, precum colajul, fragmentarea, melanjul sau metisajul textului de factură postmodernă, chemat să dea expresie anumitor realități, în care abundă întrebările ce

își caută răspuns. În ce constă sau cum definim site-ul nostru istoric și cum ne raportăm la toate câte se întâmplă în jurul nostru? Aceste întrebări și le pun și scriitorii noștri. Le aflăm cu precădere în cărțile de proză semnate de Dumitru Crudu, Nicolae Rusu *Pușlamielul*, în romanul Mihaelei Perciun *Cenușă rece* (Editura Polirom, Iași, 2017). În lucrarea sa, Mihaela Perciun construiește situații pentru a defini realitatea la care se raportează personajele. Sau, mai exact spus, intuiește drumul către aceasta, făcând tentative de a developa puterea, ideologia totalitară care intimidează individul. Alte aspecte ce țin de realități ce necesită a fi validate sunt familia, migrația, tradițiile. În mod special, acestora din urmă autoarea le dedică aproximativ o treime din conținutul romanului compartimentat în trei părți: „Cenușă rece”, „Degetele”, „Străinii”.

Aflată în incertitudine, într-o perioadă de mari căutări, lumea de azi se caracterizează printr-o doză de dezorientare. Republica Moldova nefiind o excepție, talentul prozatorilor noștri este pus la încercare. Romanul *Cenușă rece* apare anume într-un astfel de context, autoarea asumându-și sarcina de a identifica discursurile de legitimare a omului, care astăzi se confruntă cu problemele moștenite dintr-un trecut mai îndepărtat sau mai recent. Modalitățile de confesare a protagoniștilor, a nepoatei Antonitei, a lui Tudor sau a Olgăi, sunt construite după principiul definit de către Francois Lyotard drept „flexibilitatea rostirii”, pe care cercetătorul francez o pune pe seama atomizării socialului, aceasta însemnând că fiecare dintre noi putem apela la un set foarte diferit de coduri în funcție de situația în care ne găsim (acasă, la serviciu, la biserică, pe stradă sau într-un bar, la o slujbă de pomenire etc.) [*apud* David Harvey, *Condiția postmodernității*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002, p. 55]. Anume prin prisma diversității codurilor trebuie privit felul de a gândi și de a acționa al personajelor, inclusiv al celor care constituie comunitatea rurală a satului de baștină al Antonitei, în care aceasta se va stabili în cele din urmă. Degradantă, imaginea satului, cu toată absența reperelor morale de altă dată, este, în definitiv, locul în care adastă și Olga după periplusul ei occidental, marcat de evenimente și încercări grele: a dat viață unui copil, pe care îl lasă în îngrijirea bunicii, a cunoscut cerșetoria, închisoarea pentru că deținea un pașaport fals pus la dispoziție de Tudor, la rugămintea Antonitei, pentru a-i facilita fiicei lor plecarea în Occident. Este de menționat priceperea cu care autoarea developează universul personajelor aflate într-o lume ne-așezată.

Autoarea e tentată să facă etiologia comportamentului deplasat al lui Tudor: amintirea neplăcută din tinerețe când a fost respins de către tatăl Antonitei, pe care și-o dorea nevastă, se transformă într-o frustrare, care e de o subiectivitate periculoasă. Tudor devine un obsedat de cariera, pe care și-o construiește prin metode caracteristice regimului, lăsându-se dus de valul succesului în societatea sovietică în care trăia, orgoliul supradimensionat fiind pe potriva dorinței sale de parvenire. Dovedindu-se incapabil de a ieși din realitățile intimidante ale autorității paternale a sistemului ideologic care îl înghite, protagonistul va căuta să supraviețuiască în perioada de după '89, folosindu-se de abilitățile de fost secretar de partid, însă eșuează în toate încercările sale, inclusiv în încercarea de a-și reface drumul către ființele cele mai apropiate, fiica și nepoata, care îl resping.

Prin acest roman Mihaela Perciun reușește să se detașeze, să-și ia o anumită distanță față de ceea ce se întâmplă în peisajul actual al prozei basarabene, întorcându-se la subiect, la real, la un anumit fel de intrigă, elementele acestora fiind reintroduse într-o manieră parodică, ludică sau ironică.

Nu putem încheia aceste reflecții fără să amintim că starea literaturii de la noi include cititorul. E o problemă care nu trebuie neglijată și care trebuie analizată în strânsă legătură cu estetica receptării. Cu alte cuvinte, e important să avem în vedere, pe de o parte, textul scriitorului ca formă sau manieră de a spune, de a developa lumea, prin intermediul limbii, a figurilor, a formei, și, pe de altă parte, textul cititorului ca modalitate de a fi în lume, prin intermediul ideii și a sensului care transpar în literatură. Trecerea în revistă a scrierilor în proză apărute pe parcursul anului 2017 ne permite să credem că literatura română din Basarabia tinde să devină o expresie reprezentativă la ora actuală a românilor basarabeni.

Lucia ȚURCANU

Poezia actuală din Basarabia

L. Ț. – redactor la Editura ARC din Chișinău; redactor-șef adjunct al revistei „Sud-Est cultural”. Volume publicate: *Ultima epifanie* (1999), *Manierismul românesc. Manifestări și atitudini* (2015). Antologii îngrijite: Liviu Damian, *Din rană crește ramul* (2014); Ion Vatamanu, *Contur de meditație* (2015); *Poezia manieristă românească* (2015); Anatol Codru, *Orga de piatră* (2016); *Poeți basarabeni contemporani* (2016); Liviu Deleanu, *Dincolo de crudul mâine* (2017); *Caligrafii. O antologie a poeziei șaptezeciste din Basarabia* (2017); *Început de secol XXI. Literatura din Basarabia. Poezie* (2017).

Anul poetic 2017 nu a fost la fel de bogat ca alți ani, dar s-a remarcat, și de această dată, prin diversitatea temelor și a formulelor estetice, fiind, cum e și firesc, destul de inegal în ce privește calitatea poeziei. Atrage atenția și geografia editorială extinsă, poeții din Basarabia publicându-și cărțile la Chișinău, Soroca, Bistrița, București, Iași, Timișoara.

Neașteptat, în anul care s-a scurs nu au existat debuturi în poezie (de obicei, aveam anual câte două-trei cărți de debut bune). Un debut colectiv îl constituie însă volumul *Opt* (Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”), o antologie a tinerei poezii de azi, reprezentată de opt tineri poeți care frecventează Atelierul de proză și poezie „Vlad Ioviță”, condus de Dumitru Crudu: Rodica Gotca, Anastasia Paliu, Veronica Ștefanet, Doina Roman-Baciu, Elena Răileanu, Iulia Iaroslavschi, Vitalie Colț, Artiomi Oleacu. Sunt autori diferiți, care își tatonează deocamdată temele și formulele poetice, dar care, cu siguranță, au suficient talent și perseverență pentru a excela în acest gen.

Dintre volumele de poezie apărute în 2017, s-ar remarca, în primul rând, trei cărți publicate de Editura Charmides din Bistrița: Moni Stănilă, *O lume de evantaie, pe care să nu o împarți cu nimeni*; Alexandru Vakulovski, *Priveliști*; Dumitru Crudu, *Cinci poeme din Rotterdam*.

După *Colonia fabricii* (Cartea Românească, 2015), care conținea poezie a angajării civice, Moni Stănilă își manifestă din nou interesul pentru dimensiunea religioasă a poeziei, deși nu folosește neapărat motivele și terminologia încetățenite ca fiind religioase. Ar fi vorba, mai degrabă, de o religiozitate deghizată, de „poeme cu tâlc metafizic” (Octavian Soviany). Autoarea invocă un spațiu al beatitudinii cu ajutorul unei retorici minimaliste, al limbajului aparent a-poetic: „Aici e insula. / Aici nu se aud escavatoarele urbane / în fiecare dimineață când visezi păduri. // Și nici troleibuzele nu se claxonează între ele. // Doar solfegiile câtorva păsări / și aerul plin al zilelor”; „Să tot stai, să tot bei, într-o insulă ca asta, ne spunem, / și mai comandăm o carafă”. Moni Stănilă reușește să construiască, îmbinând imagini ale banalului cotidian cu simboluri, motive biblice (cei trei, mărul etc.), o lume sau o atmosferă alegorică, făcând aluzie, poate, la creștinismul incipient sau la ritualul trecerii împăcate în lumea de dincolo. Este o carte foarte bine scrisă, în care „ambiguitatea alegorică devine principala sursă de lirism” (O. Nimigean).

Alexandru Vakulovski își scrie *Priveliști*-le în memoria lui Benjamin Fundoianu. În prefața la antologia *Herța și alte priveliști* (Cartier, 2016), Dan Coman observa că Benjamin Fundoianu „transcrie, aproape sec, din afară, o realitate banală, mizeră, lipsită de sclipiciul miraculosului”. Este o manieră proprie și lui Alexandru Vakulovski, doar că autorul de la Chișinău redirecționează accentul de pe rural pe citadin, fotografia fiind „cam tot ce mișcă în proximitate” (Ioan Pinte). Este practică tehnica declicului, poetul surprinzând imagini de un realism dur, care declanșează poezia. Tranzitivitatea limbajului din această carte e aparentă, pentru că aproape fiecare poem are, în final, o poantă ce conține metafora care umple cu poezie secvența banală descrisă anterior. De fapt, prin limbajul crud pe care îl valorifică, Alexandru Vakulovski face o poezie angajată social, dar nu neapărat declarativă. Revolta și angajarea socială rezultă, mai degrabă, din nespus, din aluzia din finalul unor poeme: „urmăresc / mâinile / poate-poate // cineva a / găsit / pâine” (*Crăciun pe vechi*). În *Priveliști*, Alexandru Vakulovski, altădată cu predilecții pentru discursivitate, practică poezia eliptică. Și îi reușește.

După poemele trecerii din *Eșarfe în cer* (Cartier, 2012) și *La revedere, tată* (Tracus Arte, 2015), Dumitru Crudu revine cu o carte a banalului

cotidian și a biografismului. Cele *Cinci poeme din Rotterdam*, epicizate, par să fie scrise în maniera lui Allen Ginsberg. Este o retorică bazată pe repetiții, de o directețe șocantă, o poezie în care faptul banal, prin reluarea acumulativă, devine obsesie. Poemul care mi-a plăcut cel mai mult este *E noapte și e ceață pe strada Mijnsheerenlaan din Rotterdam*. Aici, putem observa cum limbajul tranzitiv se transformă, prin acumulare, și devine metaforă: „e trei noaptea și eu mă uit la ușa asta închisă / ca la un obiect estetic. // ușa asta de la intrare pe care / ar fi trebuit s-o descui și să trec prin ea și să intru în lift și să / urc la ultimul etaj, dacă ușa asta / nu ar fi încuiată și eu nu mi-aș fi pierdut cheile, / arată chiar foarte bine / este chiar o ușă deosebit de frumoasă / nu pot să nu recunosc asta și să nu o admir / o admir / o admir foarte mult / așa cum admir un cireș care înflorește”. Făcându-și program din această retorică minimalistă, „voit naivă” (Ștefan Baghiu), Dumitru Crudu reușește să creeze o poezie a dilemelor interioare pe care le trăiește eul la impactul cu realitatea.

În 2017, Virgil Botnaru își publică a doua carte de poezie, *Schimbare de altitudine* (Casa de pariuri literare). Chiar din primele pagini, se poate observa același interes, pedant, pentru construcție, pe care tânărul autor îl manifesta în *Return to Innocence* (Casa de pariuri literare, 2014). Și aici, Virgil Botnaru este interesat de atmosfera spațiilor închise, reducând însă numărul referințelor la faptul de cultură. Preluând și dezvoltând motive din volumul de debut, autorul reușește să creeze poeme în care îmbină banalul cotidian cu dramatismul existențial. Cele mai reușite îmi par totuși textele despre „marea trecere”, în care aluzia livrescă este plasată într-un context cu totul neașteptat, poetul invocând o așa-zisă metafizică a morții prin intermediul referințelor la cotidianul banal: „stăm cu toții într-o casă cu etaj / pe care o ticsim / cu zgomote inutile // câte unul / palid ca lămâiul / iese și nu se mai întoarce // nimeni nu-și va aminti mâine / de noi” (*a doua zi*).

Anul 2017 ne dă și o carte de haikuuri – Gheorghe Colțun, *Insistența chemării* (Tipografia „Print-Caro”). Autorul respectă cu strictețe structura acestui tip de poezie cu formă fixă, fiind fidel speciei și în ce privește specificul scriiturii: notații din natură, relația natură-om, prezența unui cuvânt care sugerează anotimpul (nu în toate cazurile), caracter gnomic, metaforism și, uneori, prețiozitate: „Fire de-otavă; /

pe ogorul inimii, / e primăvară!”. Mai puțin inspirat mi-a părut însă gestul de așa-zisă autohtonizare a tematicii: „Streașină veche / fără cuib de rândunea –/ mamă așteptând”, uneori versurilor lipsindu-le percutanța estetică.

Trei cărți apărute în 2017 sunt de graniță, îmbinând poezia cu secvențele prozaice.

În *Piatra de Ca' Vendramin. Dialogurile străinei cu vechiul său prieten Alter. Al treilea jurnal al unui evadat din Est* (Junimea), Eugenia Bulat face să alterneze poezia cu un fel de (pseudo)dialoguri „socratice” dintre Dona și Alter, dezvoltând tema exilului/exodului. Rezultă un volum cu substrat livresc, cu referințe intertextuale multiple și cu o încărcătură metaforică uneori excesivă. Intenția autoarei este să prezinte drama unui popor condamnat la exod. Poate de aici și notele patetice ale poemelor. Este o poezie a strigătului, gravă, solemnă, declamativă, cu accente profetice: „– Scoateți lumea din mine, să văd! – / ca și cum ai striga. – / Mai departe de mine să văd, / mai departe de voi!”.

O carte de frontieră este și volumul lui Grigore Chiper *Piese dintr-un puzzle* (Junimea), pe care autorul îl subintitulează „pseudojurnal”, explicând, în *Câteva precizări*, că „forma cea mai apropiată a notelor este cea de jurnal, un jurnal al sinelui. Dar e și un fel de Bildungsroman. /.../ e multă poezie în structura voit frântă, abruptă, lapidară, totodată naivă, hrănită dintr-un romantism bovaric”. Fragmentele (scrise în 1983-1984) care alcătuiesc cartea *Piese dintr-un puzzle* sunt, cred, poeme meditative în proză, de un metaforism debordant și de o încărcătură livrescă aproape deconcentrantă, care se va dilua, spre beneficiul literaturii, în volumele de poeme.

Din aceeași categorie face parte și volumul lui Viaceslav Russu *Ad libitum* (Stef). Pare să fie o carte experimentală, în care se îmbină, fragmentarist, proza dialogică și poemele livrești. Ceea ce lipsește însă este autenticitatea. Autorul practică intelectualizarea artificializantă a poeziei, intenția sa fiind să șocheze și să pună în încercătură cititorul.

În anul 2017 nu au lipsit nici cărțile lirismului neoromantic. Petre Popa, bunăoară, publică *Blazonul veșniciei* (Tipografia Uniprint), o carte oarecum eclectică (partea I – Copil de părinți. Poezii, cântece, eseuri pentru copii... și părinți; partea II – Părinte de fii. Poezii, cân-

tece, eseuri pentru *părinți*... și copii). Una dintre reușitele textelor este ritmicitatea, melodicitatea lor. Deranjează însă dedicațiile care însoțesc fiecare poem și privează poezia de autonomie, făcându-ne să o citim doar în relație cu scriitorul evocat.

Lirismul confesiv de natură tradiționalistă este practicat de Tatiana Afanas-Creciun în *Lacrimile dragostei* (Detectiv literar). Nota distinctivă a textelor este romantismul dulceag, așa cum o sugerează chiar titlul. Autoarea se arată interesată de tot ce ar constitui Înălțătorul: cerul, paradisul, cuvântul, dar modelul Leonida Lari este mult prea impunător, nelăsând poemele să-și dezvăluie originalitatea. Multe versuri par să fie mai degrabă texte din cărți poștale sau secvențe din albume cu amintiri, decât poezie („Te aștept / Cu mare dor, / Să-ți spun / Cuvinte gingașe, / Cum așteaptă / Florile / Soarele / Să le încălzească. / Să le ajute / Să-și desfacă / Petalele înrourate, / Una câte una...”).

Cartea Cludiei Slutu-Grama *Frontiera cu amintiri* (Pontos) la fel ne duce cu gândul la jurnalul sentimental al unei domnișoare de salon, conținând versificări vulnerabile, imagini naive, anacronice și chiar neconcordanțe logice („După plecarea noastră / Dragostea Noastră, / care ne-a încălzit pe Pământ va continua să colinde prin Univers / Până când va întâlni / o Ileană Cosânzeană / Și un Făt Frumos / Convingându-i că ei merită / o Dragoste Nemuritoare / Așa cum a fost / Dragostea Noastră”).

Acestea au fost volumele de poezie apărute în 2017. S-ar mai cere menționate câteva antologii de autor bune – Arcadie Suceveanu, *O sută și una de poezii* (Editura Academiei Române); Leo Bordeianu, *Harta* (Prut), Victor Pânzaru, *Muzeul semințelor* (Cartier) – și una mai puțin bună – Traian Vasilcău, *Poezii alese* (Prim) (mă întreb ce rost are traducerea poemelor în engleză, spaniolă, franceză într-o antologie apărută în România).

Nu mă voi referi la o serie de antologii apărute la editurile Arc, Cartier și Știința, pe care Mircea V. Ciobanu le numește inspirat „proiecte editoriale” și despre care scrie în nr. 1 din 2018 al revistei „SUD-EST cultural”. Voi menționa însă, pentru a întregi imaginea, câteva reeditări ale anului: Nicolae Spătaru, *Nebunul cu o singură fereastră* (Vinea); Titus Știrbu, *Motanul poliglot. Parodii* (Pontos); Titus Știrbu, *Unu scriem, doi în minte. Epigrame și catrene vesele (și nu prea)* (Pontos).

Lucian VASILIU

Discontinuu

Bărbați recită poeme persane
fecioare învață neogreaca
fiecare cu accentul insomniilor sale
voi celebra mereu gamela de infanterie
încă o criză a inimii pe mal hellespontic
încă o scufundare solemnă
în candela cu ulei de măsline
prăbușit printre oglinzi în țandări
corabie pe fundul golfului
Îndrăgostit cu barbă nibelungă
himera unui nabab
încrezătoare în metacarpenele mele
a fost Mama
suprema liniște
nu pariez pe nicio grupă sangvină
întâmplător apăs trăgaciul
atât de liber
mesajul diligenței la amiază
mirosul de gaze de șist
Aștept
gladiatori să mă sfâșie
fermecat de sânul plin al florăresei

Vedere din tren, noaptea

Lui Ioan Holban

Privesc pe fereastra întunecată
orașul vegheat de Calea Lactee

Urbe prin care curge
bizantină
apa care a inundat
bordeie, biserici, pivnițe,
apă a broaștelor și a țiparilor,
a mълului care a înghițit migratorii
Târgul în care am descoperit
praful de pușcă,
praștia și boxul,
gimnastica și incunabulul
Burgul în care mi-am tăiat degetele
cu briciul suedez al bunicului interbelic
Orașul în care am aflat
alte câteva cuvinte pentru Dicționarul româno-turc
la care lucrez încă de la Căderea Constantinopolului:
ișlic, mizilic, bucluc, harbuz, ciorap, chiftea
mușteriu, havuz, casap, giumbușluc, huștiuliuc...
Cetatea în care am schimbat șapte gazde,
îndrăgostit de ușa casei parohiale de la țară
pe care o port în spate
ca pe un palimpsest

Epistolă neterminată

Cineva nu va reuși să parcurgă
aceste rânduri:
uneori
nu se mai deschide parașuta

Un cuvânt
moare eroic pe baricadă
în Siria –
cenușă
pe fața alchimistului

Conacul Conachi de la Tecuci

Cântă broaștele
la conacul logofătului Conachi
orăcăie
ca în paginile grecului Aristofan
Ai cui suntem
când se îngână ziua cu noaptea,
când camera conachiană
seamănă
cu celulele
deținuților politici de la Sighet?
Doamne, giudecătoriu drept,
câtă deșertăciune
în clepsidra cu monade sinucigașe!

Veciniada a doua

Vecini de scară, de stradă, de cartier.
Vecini de liturghii, de aniversări,
de incendii, de inundații,
de murături
Le ofer cartea,
cartea de vizită –
dar ei nu mai citesc demult...
M-ar ține în lesă
m-ar pune să ascult manele
m-ar deposea, fericiți, de dioptrii
m-ar da în urmărire generală
(corupt prin lectură!)

Abia așteaptă să mă îngroape
fără liră
fără lumânări

fără prosoape:
 PACE ȚIE, CETITORIULE!
 Domnule George Vasiliu – Bacovia
 Domnule Grigore Vasiliu – Birlic
 sunt printre ultimii cititori,
 îmi vine să strig,
 sunt trist
 ca o lebădă
 cu gripă aviară
 în Delta Dunării!

Expoziție cu mașini de scris

La casa memorială „George Bacovia” mă gândesc
 la custodele genarian
 la ochelarii adolescentelor cititoare
 din aforismele lui Emil Cioran
 Mașina de scris
 neînscrișă la poliție,
 fără buletin de identitate,
 fără amprentă,
 fără alte date de identificare
 ne interoghează umil:
 – Dar unde este Întunecatul April?
 unde este poetul – actor Emil Botta
 să ne rostească
 regal
Codul Numeric Personal?

Harababură

Astfel m-am înțeles cu poetul turc Mustafa Köz
 într-o seară macedoneană, sub cerul
 când vână, când roz:
 el gângurea hitita,

eu ronțăiam răsărita ...

Până am început,

într-o doară

să înșir cuvinte de origine turcă

precum într-un fel de mazurcă ...

Eu spuneam: pilaf. El răspundea: *pilaf!*

Voiam să-l fac praf

(din punct de vedere iliric),

încât am continuat turuiala:

pafta, musaca, iaurt, kefir

(nu mă lăsau ienicerii și spahiii să mai respir)

cacealma, salcâm, sacâz, cerdac

(voiam să-i vin neapărat de hac)

sarma, ceauș, caldarâm

(reușeam a mă trage din Râm)

sipet, sarailie, chilipir

(mă trezeam recitând din Shakespeare)

haihui, haimana, hamal

(ludic valah în port oriental)

salamalec, sictir, hatâr -

era bairam poetic, nu câr-mâr...

Alexandru BANTOȘ

în dialog cu Lucian VASILIU

**Lupta cu inerția, cu veleitarismul,
cu impostura continuă prin CULTURĂ!**

Alexandru BANTOȘ: Dragă domnule Lucian Vasiliu, mă bucur mult că sunteți unul dintre frații de peste Prut cu inimă mare pentru Basarabia. Prezența Dumneavoastră, aparent modestă, negălgioasă, vorba domoală, cu ușoare irizări metaforice, vocea cu inflexiuni timbrale mlădioase aduc la Chișinău ceva din atmosfera inconfundabilă a „dulcelui târg al Ieșilor”... Când, cum ați descoperit Basarabia în general, și pe cea literară, ca parte a scrisului românesc, în special? Cine v-a deschis sufletul către această parte înstrăinată de Țară?

Lucian VASILIU: Întâi a fost Arabia, apoi... Basarabia. În geografie, în istorie. În poezie, versul eminescian „Basarabi și voi, Mușatini...” În realitatea copilăriei au fost cărțile, hărțile din biblioteca tatălui meu, preot interbelic de țară (născut în Bârlad, seminar absolvit la Huși, teologie la Cernăuți, în anii 1930...). Basarabia era sudul, pământul/ ținutul dinspre Marea cea Mare, în vremea domnitorilor Țării Românești (Muntenia, Valahia) cu numele Basarab... Pentru a evita confuzii, eu folosesc formula „România de Est”, simbolic, după deja consacratele Germania de Est, Coreea de Sud etc.

Târziu am aflat, în documentele familiei, că în anii celui de Al Doilea Război Mondial, respectiv pe data de 19 iulie 1943, tatăl meu primea Ordin de serviciu în care scria: „Preotul Ștefan Vasiliu este detașat, pe cel puțin 6 luni, misionar în Transnistria...” La 30 iulie era la Odessa. La 2 august va fi „slujitor în parohia Cocieri din județul Dubăsari”. La 16 august este transferat în parohia Pavlovca („Cu multă tristețe m-am despărțit de satul românesc Cocieri. Am plecat la 10 din Dubăsari și

Lucian VASILIU

1954. 8 ianuarie. Se naște în comuna Puiești, jud. Vaslui (fostul raion Bârlad, regiunea Iași).

1964. Familia se mută la Bârlad. Studii gimnaziale și liceale în acest oraș.

1971. Îi moare tatăl (preot, absolvent al Facultății de Teologie din Cernăuți), moment care declanșează preocupările pentru literatură.

1972-1974. Urmează cursurile Școlii Postliceale de Biblioteconomie din București.

1877-1981. În paralel cu activitatea de bibliotecar, urmează cursurile Facultății de Filologie (secția română-franceză). Redactor al revistei studențești „Dialog” (coordonator Al. Călinescu).

1980. 1 decembrie. Este angajat, prin transfer de la Biblioteca Institutului Politehnic „Gh. Asachi”, la Muzeul Literaturii Române din Iași.

1981. Apare volumul de debut, *Mona-Monada, poeme* (Editura Junimea).

1990. Devine membru al Uniunii Scriitorilor. Din anul 2004 este membru și al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.

Inițiază reapariția revistei „Dacia literară”.

Director al Complexului Muzeal Național Moldova Iași.

Din toamnă, va coordona Muzeul Literaturii Române din Iași (1990-2007). Inițiază fondarea Societății culturale „Junimea '90”.

Membru al Alianței Civice (1990-1992).

1992. Stagiul de management cultural (Bruxelles), recomandat de Andrei Pleșu, ministrul culturii.

2004. Primește Ordinul „Meritul Cultural Național” al României.

2007. Redactor-șef al revistei „Dacia literară”. În anul 2013 postul este desființat de noua conducere a M.L.R. Iași (director Dan Lungu).

2014. Coordonator al Editurii Junimea (manager din august 2014) și director-inițiator al revistei „Scriptor” (din 15 ianuarie 2015).

A publicat peste 20 de cărți de versuri, proză, jurnal de călătorie etc.

Tradus în peste 20 țări (antologii, presă culturală, cărți de autor).

Premii Naționale (selectiv): „Nicolae Labiș” (1979), „Nichita Stănescu” (2010), Premiul Congresului Național de Poezie (2011), Premiul publicului la Turnirul Poetilor (Efes, Turcia, 2012) etc.

Nominalizat de trei ori la Premiul Național „M. Eminescu” (2014, 2015). Declarat scriitorul lunii februarie 2018 (proiect al Uniunii Scriitorilor).

am ajuns la 4 la Pavlovca-Tuman. Dezamăgire și deznădejde: nimeni nu știa românește. De ce am plâns? Azi am făcut o pomenire de 1 an. Eu românește, cântărețul în rusește. Oamenii sunt buni, păcat că nu le știu limba ce-o vorbesc! La post am stat de vorbă cu ostași de-ai noștri. La moară am găsit un învățător cu care m-am putut înțelege. Dumnezeu ce va voi!” (*Scrisoare* din 21.III.1943. A se vedea volumul Ștefan, preot de țară, alcătuire documentar-filială de Lucian Vasiliu, Doxologia, Iași, 2017).

În august curent se vor împlini 45 de ani de la debutul Dumneavoastră în literatură. Conștientizați atunci că vă aflați la un început de bun augur?

Vă mulțumesc pentru reamintirea celor 45 de ani! Conștientizez că Eminescu a murit la 39 de ani, Iisus la 33, Labiș la 21. Mi-ar trebui pagini întregi să configurez contextul debutului meu. Gestul lui Ioanid Romanescu de a mă publica, entuziast, în celebra revistă junimistă „Convorbiri literare” era un omagiu, implicit, memoriei tatălui meu, decedat prematur, după umilințe și marginalizări, pe fondul Tezelor P.C.R. din vara anului 1971. Nu știam ce va urma...

Ce înseamnă pentru Lucian Vasiliu poezia? Cine și câtă poezie/literatură modernă citește azi? E o întrebare ce ar fi bine să ne preocupe, deoarece „dincolo de mode, interese imediate, suficiență trufașă” există cititorul, care, în definitiv, decide cine intră și cât rămâne pe scena literaturii.

Poezia este joc, reflecție, căutarea sensurilor, este zbor, este cățărare în cireși, este hârjoană cu mătușa Măriuca în lanul cu cânepă, este orgoliu și sfială, lumină și întuneric, verticală și orizontală, cruce și răscruce de drum, este esență, pântec matern, limbă maternă... Lupta cu inerția, cu veleitarismul, cu impostura continuă prin CULTURĂ! Cine citește azi a citit și în vremea lui Gutenberg, va citi până la ultima respirație. Lectura este înaltă, profundă, responsabilă respirație!

Ce înseamnă pentru un scriitor contemporan tradiție, continuitate, identitate? Cum se împacă acest „pașoptism” oarecum actualizat cu principiile modernizatoare ale creației artistice, cu modernismul, în special poetic, de la confluența mileniilor?

Chișinău, mai 2018. Lucian Vasiliu, distins în acest an cu Marele Premiu al Festivalului Internațional al Poeților, la o întâlnire cu cititori bibliotecii „Onisifor Ghibu”

Secvență de la Festivalul Internațional al Poeților

Ana Bantoș vorbind despre poezie și cititorii ei de azi

Sunt scriitori de toate felurile, nuanțele, orientările. Așa e bine. Diversitate! Mă consider un „pașoptist” european ludic, lucid, cum-pănit, fără emfază, aflat în căutarea fântânii primordiale, preocupat de conservarea Bojdeucii lui Ion Creangă, să zicem, grijuliu cu buna „grădinărire” a limbii... junimiste (Măiorescu, Eminescu, Lambrior, Xenopol, Conta, Gane, Pogor, Negruzzi, Caragiale, Slavici...).

Să abordăm un subiect oarecum neglijat, dar extrem de important pentru destinul Scrisului românesc actual: în ce măsură manualele (de literatură) sunt o oglindă a literaturii noastre și în ce mod ele reușesc să educe, să apropie, să convertească sufletele tinerilor către miracolul literar?

Nu sunt la curent cu manualele școlare. Oricum, indiferent cum arată ele, important este învățătorul, dascălul, magistrul. Am învățat cu manuale școlare unice (deseori excesiv politizate, inclusiv cel de limbă germană... estică, de tip RDG!). Dar ce călăuze de calitate am avut în profesorii de română Constantin Parfene și Mihai Daraban, care au evitat toate clișeele, stupiditățile, osificările „ceasloavelor” epocii! În plus, ador... *autodidaxia*!

Ca întemeietor de reviste și ca unul dintre principalii lor animatori, cum e să pornești la drum o publicație de cultură și, mai cu seamă, cum e să asiguri ani în șir existența și rezistența lor? Care au fost cele mai grele/jenante momente/perioade în calitatea Dvs. de ctitor și dirigitor al unor importante instituții de cultură cum, pe drept cuvânt, sunt considerate „Dacia literară” și „Scriptor”?

Evit de obicei să vorbesc despre... realizările mele. Îi rog pe ceilalți să mă... evalueze. Prefer să vorbesc, în acest caz, despre Gheorghe Asachi, George Barițiu, Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu și începuturile național-europene ale presei noastre culturale din secolul al XIX-lea! Fără presă de calitate, o țară nu are busolă!

Cum reușește Lucian Vasiliu să facă față obligațiilor de director al editurii „Junimea” cu un program editorial ambițios în condiții financiare tot mai nesigure?

Îmi fac rugăciunea de dimineață, plec la Chișinău la „Primăvara europeană a poeziei”, revin, îmi fac rugăciunea de seară, plec la

Forumul cărților – Bookfest, revin, îmi fac rugăciunea de amiază, plec la Festivalul de literatură de la Cluj-Napoca (inclusiv pe lista lui Nicolae Manolescu, la Gala Poeților, pe fond de CENTENAR unionist), revin, îmi fac rugăciunile (de dimineață, de amiază, de seară) și mă pregătesc pentru Festivalul eminescian „Porni Luceafărul...” (Botoșani-Vorona, în coordonarea lui Gellu Dorian). Și tot așa, cultivând dialogul, cărțile, prietenia! Inclusiv cu... finanțatorii/ autoritățile/ Primăria și Consiliul Local Iași!

Ați reușit de-a lungul anilor să evitați „înregimentarea”, nu ați „cântat păunii”, după cum ar spune Grigore Vieru, pledând pentru o existență onestă și barem puțină (când nu s-a putut mai multă!) libertate interioară. Nu ați scăpat însă de „grija” unora, care au căutat și mai caută în biografia Dumneavoastră pete negre. De ce? Cum explicați fenomenul?

Venind vorba despre Grigore Vieru, pregătim, la Junimea, reeditarea, după 40 de ani, a volumului *Steaua de vineri*, cu text critic însoțitor de Ioan Holban, cu două epistole inedite expediate de Grigore Vieru prozatorului, prietenului ieșean Corneliu Ștefanache etc.

Despre „grija” celorlalți, despre pietrele aruncate în pomii rodnici, despre neînțelegeri, diversiuni, discreditați, alegeri UR, patimi, intoxicații, orgolii și alte „pete”, inclusiv în soare, în lună, în stele, poate cu altă ocazie. Mai bine trecem Prutul, Sena, Nilul, Gangele, Amazonul, legănați de puntea bunei cuviințe.

În condițiile când în plan politic deocamdată nu prea se vede cum ar putea cădea frontiera de la Prut, care urmează să fie comportamentul asumat al literaților, al oamenilor de cultură pentru a recupera în plan cultural/identitar, spre a menține/consolida legăturile dintre cele două maluri de Prut?

Marii cărturari, fie ei francezi, germani, polonezi, s-au înțeles, au împărțășit, s-au solidarizat. Când dialogul s-a prăbușit, au dispărut popoare, neamuri, precum civilizația aztecă sau hitită...

Miraculos în lumea imediată a fost momentul neantizării zidului din Berlin! Sper, grabnic, în reconcilierea celor două state coreene, în retragerea Armatei a 14-a etc. Reunirea malurilor de Prut este, cred, doar

o chestiune de timp fizic. Spiritual, se vede chiar și în întunericul unor potrivnici. Lumina identității este nestinsă la ferestre, în Maramureș și în Banat, în Brașov, Ipotești, Constanța, Craiova, Blaj sau Pererâta...

Centenarul Unirii este un prilej de retrospecție și stabilire de planuri de viitor. Ce crede poetul, cetățeanul, moldoveanul, românul despre felul nostru de a ne „reseta” (de la Lucian Vasiliu citire) ca reprezentanți ai unei națiuni intrate în vârtejul galopantelor primeniri ale lumii moderne, în care fenomenul globalizării s-ar părea că lasă loc puțin pentru perpetuarea echilibrului identitar, tradițional al românilor?

Globalizarea nu este o... gloabă! Nici o greblă care să ne lovească în frunte! Ne-au „globalizat” popoarele migratoare, „Drumul mătăsii”, Gutenberg, Tesla... Ne globalizează, vizibil, artele, tehnica, media, sportul, industriile etc. Nu cred a ne teme decât de excese: globalizante sau naționaliste! Suntem mereu în căutarea echilibrului, armoniei, cumpătării. Revista pe care o propuneți cu atâtea admirabile eforturi este semn de normalitate, de gândire pozitivă, de entuziasm lucid. Vorba latinească: *Dum spiro, spero!* („Cât timp respir, sper!”).

Vă mulțumesc.

Constantin ȘCHIOPU

Didactica lecturii versus didactica literaturii

C. Ș. – conf. univ. dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
practica jurnalismului,
USM, profesor-cumulard de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vâlcu-
Șchiopu), 2013; *Metodica
predării literaturii române*,
Editura Carminis, Pitești,
2009; *Arghezi, Barbu, Blaga.
Poezii comentate. Pentru elevi,
studenți, profesori*, Editura
ARC, Chișinău, 2010; *Manual
de limba și literatura română
pentru clasa a X-a* (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu) ș. a.

Didactica lecturii este ramura educației literar-artistice, responsabilă de aspectul preponderent instructiv al acesteia. Astfel, ea stabilește, în fiecare caz de receptare-comprehensiune-interpretare a operei literare, calea cea mai potrivită – operei și elevilor – de explorare a semnificațiilor textului, de înțelegere a arhitecturii estetice a acestuia și a modului de producere a sensurilor artistice, de comentare-interpretare a lor. Acțiunea didacticii lecturii se extinde de la text la operă și de la profesor la elevi, metodologia preconizată de ea antrenând atât activitatea didactică a profesorului, cât și activitatea literară-lectoră a elevilor. Am afirmat în repetate rânduri: studierea/receptarea literaturii ca disciplină școlară rămâne, dincolo de optimismul și de multiplele reforme întreprinse în domeniu, tributară vechilor paradigme, unor practici impuse de tradiție (interpretarea tematică fiind prioritară), uneori chiar sovietică, vrem noi să recunoaștem ori nu acest fapt. Întrebarea „Ce vrea să spună autorul în această operă?” este un exemplu edificator în acest sens. Și nu numai. Ceva mai nou, caracterizarea personajelor se face după un algoritm bătut în cuie (poate și necesar în formarea unor deprinderi ale elevilor), însă fără ca elevul să

înțeleagă rostul acestui exercițiu, fără „să prindă” că personajul este intermediarul prin care autorul exprimă o atitudine, o viziune, o stare. „De ce autorul creează un astfel de personaj?”, „De ce autorul îl ucide/ îl lasă în viață în finalul textului?”, „De ce autorul îl pune în astfel de situații/relații cu alții?”, „Ce place și ce nu place autorului la personajul său?”, „De ce-i place/nu-i place?”, „Cum își manifestă autorul această atitudine/stare față de personaj?” etc. sunt întrebări/sarcini care nu pot fi găsite nici în testele/baremele de evaluare, nici în manualele școlare și, cu siguranță, mai puțin sau deloc în cadrul lecției. Faptul că didactica literaturii presupune și continuă să fie concepută ca o suită de comentarii și disertații privind semnificațiile operelor, și nu ca un proces dinamic, viu, emotiv, a cărui reacție în lanț este/trebuie să fie declanșată de lectura nemijlocită a textului literar, face ca însuși actul de receptare să nu permită elevilor retrăirea unor experiențe culturale cu adevărat formative. Mai mult decât atât. Privit în contextul didacticii actuale, actul lecturii apare ca o formă atipică de comunicare, definindu-se prin asimetrie, non-reversibilitate (nu întotdeauna este posibilă realizarea unui feed-back) și decontextualizare (receptorul nu are acces la contextul enunțării, tot așa cum emițătorului îi este străin contextul receptării). Afirmția dată este confirmată și de rezultatele PISA 2009 Plus, conform cărora peste jumătate din elevii de 15 ani din Republica Moldova nu au nivelul de bază de competență în lectură necesar pentru a participa în mod eficient și productiv la viața socio-economică, diferența de performanță (la lectură) între elevii moldoveni și cei din țările vecine, inclusiv din CSI, fiind estimată la doi ani de școlarizare. Așadar, conceptele „literatura – materie de studiu”, „elev – obiect al acțiunii educaționale” nu pot asigura ca actul educațional să fie în consens cu epistemologia artei și educației. În această ordine de idei, trebuie de spus că, odată cu redefinirea operei literare ca text, Hans Robert Jauss contribuie la teoria receptării în primul rând prin conceptul de orizont de așteptare (Erwartungshorizont), un concept pe care-l preia de la filosofii Gadamer și Heidegger [4]. Astfel, în viziunea lui Jauss, orizontul de așteptare presupune trei factori: experiența prealabilă pe care publicul o are în raport cu genul cărui îi aparține opera, forma și tematica operelor anterioare, pe care opera în discuție le presupune, cunoașterea și opoziția dintre limbajul poetic și limbajul practic, dintre lumea imaginară și realitatea cotidiană: „Analiza experienței

literare a cititorului, susține Jauss, va scăpa de amenințarea psihologismului dacă, pentru a descrie receptarea operei și a efectului pe care aceasta îl produce, va reconstitui orizontul de așteptare al primului ei public, adică sistemul de referințe, care se pot formula obiectiv și care, pentru fiecare operă rezidă în trei factori principali: experiența prealabilă pe care publicul o are în raport cu genul căruia îi aparține opera, forma și tematica operelor anterioare, pe care opera în discuție le presupune și opoziția dintre limbajul poetic, lumea imaginară și lumea obișnuită” [9, p. 260]. Așadar, orizontul de așteptare este un sistem de referințe transindividual, preexistent actului lecturii și orientând deci lectura, un cod estetic al cititorului (cunoștințe despre gen, temă, limbaj), dar și extraestetic, trimițând la experiența de viață a acestuia. Atunci când opera de artă schimbă viziunea asupra lumii a publicului, a unei societăți, se ajunge la o repunere în discuție a literaturii, a unei modalități estetice, dar și a societății. Abordând aceeași problemă a receptării și, implicit, a orizontului de așteptare, un alt savant, Wolfgang Iser, considera că opera literară are doi poli: artistic și estetic, cel artistic fiind textul creat de scriitor, iar cel estetic – concretizarea realizată de către cititor. Dintr-o astfel de polarizare rezultă că opera literară este mai mult decât textul, deoarece prinde viață de-abia în concretizare, iar aceasta, la rândul ei, nu este pe deplin liberă de dispozițiile pe care le aduce în operă cititorul. Deci, susține autorul, „acolo unde textul și cititorul ajung la o convergență, acolo se află locul operei literare, iar acest loc are în mod inevitabil un caracter virtual, deoarece nu poate fi redus la realitatea textului, nici la dispozițiile ce-l caracterizează pe cititor” [8, p. 176]. Cât privește cititorul, el, în opinia savantului, de la un moment înainte, își abandonează propriile-i criterii, dacă acestea nu-l ajută să găsească echivalențele de sens necesare înțelegerii operei. De-abia la încheiere, când reia contactul cu eul său empiric și recade în istorie, el își recapătă deplin aptitudinea interogării și a judecății critice. Convențiile, normele, așteptările devenite astfel teme ale operei literare suscită în sine interesul cititorului. Urmărind strategiile inițiate de text, el caută acele puncte de orientare ce-i permit înțelegerea motivelor pentru care a avut loc o anume selecție a normelor în operă și o anume deplasare și realizare a lor. Pe de altă parte, cititorul are de imaginat chiar referința efectivelor de convenții reasezate în text, așa cum aceasta nu se lasă reflectată în viața de zi cu zi. În cele din urmă, cititorul suportă oscilația

dintre referința reconstruită a efectivelor de convenții și declanșarea lor în text, precum și dintre propria sa tematizare a convențiilor, anterioară sau imaginar-anterioară, și cea pe care poate să o identifice în operă, iar acest lucru se întâmplă în decursul lecturii în cadrul numeroaselor înțelegeri situative cu textul.

Dacă opera literară este o expresie esențializată a umanului, a ceea ce este mai profund, mai caracteristic și mai durabil în ființa umană, o receptare a acesteia impune o pedagogie/didactică a lecturii. Percepută ca un „eveniment al cunoașterii”, lectura este un act de educație și de formare, astfel încât cititorul trebuie să aibă conștiința că mesajul estetic al operei literare nu este numai traductibil, ci și transmisibil. Din partea cititorului, opera nu este numai așteptare, ci și provocare, nu numai receptare, ci și angajare. Or, după cum afirmam mai sus, aflat într-o continuă stare de comunicare, cititorul realizează prin lectură nu un act de reproducere, ci unul de creație. Mai mulți cercetători în domeniu, T. Vianu [11], R. Ingarden [5; 6], M. Dufrenne [3], S. Iosifescu [7], Paul Cornea [1] au subliniat importanța primului contact revelator cu opera de artă, când subiectul intră sub fascinația ei nemijlocită. Acest moment al „alunecării” consimțite și uneori neconștiente, după opinia lui Tudor Vianu, debutează într-o puternică excitație, printr-o ieșire din indiferență, printr-un brusc elan simpatetic. El poate interveni după o frază, după două pagini sau după cincizeci. Reacția e spontană, confuză, saturată de senzații organice. Are loc o distanțare din sfera intereselor practice imediate, cititorul evadează din timpul profan și din ambianța cotidiană. Pe parcursul lecturii, asemenea momente de fervoare pot reveni. Și chiar dacă lucrul nu se întâmplă, cititorul le păstrează memoria și nostalgia. În orice caz, regăsirea stării de fericită contopire cu lumea ficțiunii, pe care unii o compară cu extazul, constituie un stimulent puternic al lecturii [11, p. 305-307]. Ideea este susținută și de Silvian Iosifescu: „Credința primordială în existența lumii reale, inerentă unui comportament firesc, alunecă spre periferia conștiinței. Iar interesele subiectului nu se mai dirijează spre obiectele reale și stările lor de fapt, ci spre ceea ce deocamdată este pur calitativ” [7, p. 288-289]. Deci, dacă cititorul are un dezvoltat simț estetic, el știe să-și provoace plăcerea intelectuală pentru a-și crea confortul spiritual. Privind lucrurile astfel, arta de a citi este arta de a gândi și chiar mai mult: de a provoca realitatea pentru ca aceasta să-și dezvăluie esențele. „Sunt

indivizi, subliniază Tudor Vianu, pentru care opera de artă trăiește mai mult prin conținutul ei, alții, pentru care ea există mai degrabă prin organizarea ei formală. Unii care se abandonează sentimentelor lor și, în fine, alții care formulează judecăți cu privire la structura operei sau emit aprecieri în legătură cu valoarea ei” [11, p. 351].

Aceste deziderate/teorii trebuie/ar trebui să fie luate în considerație atât de concepătorii de curriculum, cât și de autorii de manuale, dar mai ales de cadrele didactice, responsabile de formarea cititorului, totodată având în vedere și faptul că didactica literaturii este întemeiată preponderent sau exclusiv pe valorificarea sensurilor textelor literare, de cele mai multe ori acestea fiind date de cercetătorii și criticii literari, de autorii de manuale și de profesorii școlari. Tocmai din acest motiv optăm pentru convertirea/substituirea didacticii literaturii cu didactica lecturii. Aceasta din urmă, valorificând sensurile date (valoarea immanentă) ale operei literare, le completează cu sensuri adăugate de către cititor (valoarea *in actu*), în rezultatul acestei interacțiuni elevul formându-și calitatea de cititor de literatură.

Abordarea cititorului de literatură ca al doilea subiect re-creator al operei, drept producător al valorii *in actu* a acesteia îl determină pe elev să nu se limiteze la funcția de receptor pasiv, ci să-și asume în mod conștient rolul de al doilea subiect re-creator al mesajului operei și de subiect care nu numai comunică, dar care „se și comunică” (T. Vianu). În așa mod, opera literară nu mai este doar materia comunicată, ci materia care comunică ea însăși, iar profesorul exercită funcția de mediator-animator, de „catalizator” al comunicării literar-artistice. Evident, acest statut al lui impune aplicarea unor metode/tehnici-forme-mijloace deduse din principiile artei/literaturii, din limbajul specific al operei și comunicării literare, precum și din principiile educației moderne. Exagerarea rolului unor metode, zise moderne, în educația literar-artistică, deși acestea nu sunt decât niște tehnici/procedee, aplicabile în cunoașterea științifică, nu poate să dea efectele scontate.

Revenind la teoria receptării a lui Jauss, și, în special, la problema identificării cititorului cu personajele operei, pe care o abordează și Paul Cornea în studiul său, subliniem că savantul german oferă cinci modele de interacțiune a acestora: asociativ (preluarea unui rol în universul imaginar închis al unui act ludic), admirativ (emularea cu un per-

sonaj întruchipând perfecțiunea în ordinea înțelepciunii, frumuseții, sfințeniei etc.), simpatetic (autotranspunerea în non-eu și solidarizarea cu eroul în suferință), kathartice (transpunerea spectatorului din universul său pragmatic în situația eroului, pentru ca, prin comotie tragică ori satisfacție comică, să obțină purificarea propriilor pasiuni), ironic (refuzarea identificării, fie pentru a demonstra esența trivială a eroului, fie pentru a demasca procedeele înseși ale solemnizării eroice) [10, p. 264-297]. Problema relației cititor-operă a fost abordată și de Ion Coteanu [2, p. 97] din perspectiva conceptului „dedublare”, care, în viziunea autorului, înseamnă luciditate – o constantă luare de poziție de tipul „Care e semnificația sensului pentru mine?”. Considerând că, în actul lecturii, transpunerea alternează cu opinia critică, uitarea de sine cu conștiința de sine, reprezentarea personajelor și situațiilor cu fluxul nepuizabil al imaginilor și asociațiilor care comentează în mintea noastră, dar independent de noi, lumea universului ficțional, I. Coteanu, de fapt, recunoaște interacțiunea dintre comprehensiune și receptare. În această ordine de idei, Paul Cornea subliniază: „Prima lectură poate fi puternic înrăuită de factori aleatorii: de faptul că-l simpatizez ori îl detest pe autor, că sunt bine sau rău dispus, că pe parcursul performării survin incidente neprevăzute etc. E însă posibilă o a doua lectură și o a treia, e mai ales posibilă o analiză metodică și scrupuloasă – interpretarea – spre a înlătura ceea ce e circumstanțial, ceea ce mi-a scăpat sau am înțeles greșit în cursul primei lecturi, din cauza stărilor umorale, a emotivității, a prejudecăților, a orientărilor prelectorii. Mai e cu putință, iarăși, să-mi reîmprospătez la nevoie memoria sensului, prin reluarea textului, corijându-mi lacunele ori deformările produse de uitare. Perfectibilitatea comprehensiunii și recursul la verificare constituie mari șanse nu numai pentru reușita comunicării interpersonale, ci, în genere, pentru fundarea și progresul cunoașterii, în toate domeniile. Rămâne să exploatăm aceste șanse în mod rezonabil. Dar asta înseamnă că trebuie să condiționăm receptarea de comprehensiune, și nu invers, cum, din păcate, se întâmplă obișnuit” [1, p. 245-246]. Prin urmare, spre a recepta adecvat o operă de artă, contemplatorul ei, în cazul nostru elevul, trebuie să se plaseze în punctul de vedere al artistului, să pătrundă în procesul de formare a operei, să intre în dialog fructuos cu textul. Deoarece modalitatea principală a activității în cadrul receptării o constituie interpretarea, care dă în-

totdeauna percepției o notă personală, în funcție, în primul rând, de calitățile interpretului ca personalitate, profesorului nu-i rămâne decât să-l ajute pe elev să realizeze cu succes această intenție. Trecerea operei literare dintr-o valoare în sine într-o valoare pentru toți nu se poate realiza decât în condițiile unei receptări optime, aceasta, în accepție didactică, presupunând, la rândul ei, cunoașterea nivelurilor/etapelor receptării, a condițiilor subiective (stimularea interesului pentru lectura textului, orientarea hedonistă și comunicativă, orientarea cognitivă, orientarea axiologică, dorința cititorului etc.), a obstacolelor de ordin tehnic, inerente atât lecturii, cât și interpretării (incapacitatea elevului de a surprinde mesajul global al operei, dificultățile de a interpreta anumite imagini artistice, sentimentalitatea lui, blocajele de diversă natură, gustul estetic primitiv, neevoluat etc.), acceptarea elevului nu ca un element de referință pasiv, ca un simplu beneficiar al ofertei de informație estetică, ci ca partener de dialog, care își va aduce contribuția sa în investiția comună de măiestrie, talent și libertate.

Bibliografie

1. P. Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Editura Polirom, Iași, 1998, 305 p.
2. I. Coteanu, *Cum vorbim despre text*, în *Analize de texte poetice*, Editura Academiei, București, 1986, 296 p.
3. M. Dufrenne, *Semiologia experienței estetice*, Editura Meridiane, București, 1976, 276 p.
4. M. Heidegger, *Originea operei de artă*, Editura Humanitas, București, 1995, 383 p.
5. R. Ingarden, *Structura fundamentală a operei literare*, în *Probleme de stilistică*, Editura Univers, București, 1978, 289 p.
6. R. Ingarden, *Studii de estetică*, Editura Univers, București, 1978, 384 p.
7. S. Iosifescu, *Construcție și lectură*, Editura Univers, București, 1979, 409 p.
8. W. Iser, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, Editura Paralela 45, Pitești, 2006, 412 p.
9. H. R. Jauss, *Pentru o teorie a receptării*, Editura Univers, București, 1983, 280 p.
10. H. R. Jauss, *Experiență estetică și hermeneutică literară*, Editura Univers, București, 1983, 503 p.
11. T. Vianu, *Estetica*, Editura Orizonturi, București, 438 p.

Fănel TEODORAȘCU

Jurnalismul la români – câteva aspecte

F.T. – lector univ. dr. la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale din cadrul Universității „Danubius” din Galați și director al Centrului de Studii și Cercetări Danubiene al aceleiași universități. Este autorul unor cărți cu caracter științific, precum *Pamfil Șeicaru* (2014), *Arta gazetărească. Trei ipostaze* (2014), și coordonatorul/editorul unor volume de profil. De-a lungul timpului, a publicat mai multe studii, articole etc.

Românul s-a născut jurnalist

Românilor le place *presa*. Le place să o facă, să o citească, să o comenteze și, la nevoie, să o combată. Jurnaliștii sunt în ochii consumatorilor români de *presă* fie „maestri”, fie „derbedei”. Românul, după ce și-a ales „tabăra”, cu greu mai poate fi convins că jurnaliștii pe care îi preferă nu sunt deținătorii adevărului absolut. În ciuda acestui fapt, un jurnalist nu poate ști niciodată în ce relație se află cu cititorii (sau privitorii) săi, după cum arăta A. P. Samson în urmă cu aproape patru decenii. După autorul precizat, cititorul, având o *psihologie curioasă*, judecă un ziar sau un articol după criterii care sunt, de cele mai multe ori, diferite de cele ale unui profesionist. Puterea obișnuinței, care are un rol foarte important în toată această poveste, acționează *uneori în favoarea ziarului*, iar *alteori în favoarea semnăturii*. Samson subliniază însă faptul că *istoria presei indică o probabilitate mai mare a primei alternative*

Varianta în limba engleză a acestui articol a fost prezentată la „International Conference on European Integration – Realities and Perspectives”, în cadrul Universității „Danubius” din Galați, în data de 18 mai 2018, urmând ca aceasta să fie publicată în volumul manifestării științifice precizate.

[29, p. 54-55]. Referiri la această chestiune găsim și la Pamfil Șeicaru. Vorbind despre planurile pe care le avea pentru ziarul fondat de el în 1928 („Curentul”), acesta arăta că una dintre marile lui dorințe era să facă din publicația sa „o oglindă fidelă a întregii vieți românești” [34, p. 177]. Pentru Șeicaru, ceea ce conta era ziarul ca întreg, nu semnăturile din el. După același gazetar, un ziar trebuia să fie capabil să-și continue viața și fără ziaristii care l-au creat [34, p. 195]. Exemple în acest sens erau publicațiile „Adevărul” și „Universul”, care au rămas preferatele cititorilor și după ce acestea și-au schimbat conducătorii [29, p. 45-51]. Trebuie spus însă că activitatea jurnalistică a lui Pamfil Șeicaru este dovadă clară că, uneori, cititorii rămân credincioși unui gazetar chiar și atunci când acesta părăsește ziarul lor preferat [34, p. 176-177].

Succesul unei instituții de presă poate să dispară însă chiar dacă nu există modificări în echipele care i-au dat viață. „Epoca” și „Lupta”, de pildă, au făcut senzație pe scena ziaristicii românești doar într-un anumit context politic. După schimbarea culorii politice a Guvernului, perioada de glorie a celor două publicații, care combăteau politicile guvernului liberal, a apus [35, p. 566-567]. Legătura strânsă dintre partidele politice și presă este subliniată și de C. Rădulescu-Motru, care susținea că presa este ajutorul de nădejde al oamenilor de stat în lupta lor cu adversarii politici [35, p. 566]. Discursurile referitoare la activitatea presei ce erau ținute în Parlamentul României aveau la bază interesele politice ale vorbitorului. Cei care aveau în mâini conducerea țării erau, întotdeauna, nemulțumiți de limbajul injurios utilizat de presa de opoziție, uitând că ziarele care reprezentau interesele partidului lor procedau la fel atunci când la guvernare se afla o altă organizație politică. Era însă ceva obișnuit ca oamenii politici să se folosească de presă pentru a ajunge în fruntea țării, iar după ce își îndeplineau obiectivul să descopere că ziarele și ziaristii sunt cele mai mari piedici în calea dezvoltării României [32, p. 127; 31, p. 14-17]. Cu toate acestea, cititorii aveau atât de multă încredere în gazetari, în special în anii dintre cele două războaie mondiale, încât au început să-i trimită pe aceștia în Parlamentul României [34, p. 101-102]. Una dintre marile probleme cu care s-a confruntat presa românească, chiar și în cele mai înfloritoare momente ale existenței sale, a fost lipsa pregătirii profesionale a multora dintre membrii săi. Tipul reporterului care, deși nu știa să scrie, se bucura de un mare succes la cititori poate fi întâlnit cu ușurință în romanele care au avut ca sursă de inspirație presa de la noi [32, p. 101-102].

Pe acest fond, ziariști cu nume din București au solicitat autorităților române înființarea unor școli de presă [34, p. 94-98]. În 1932, într-o lucrare ce conținea *noțiuni elementare de gazetărie*, Emil Samoilă arată că „ziaristica este o profesiune ca oricare alta”, iar cei care doresc să o exercite trebuie, mai întâi, să o învețe. Aceeași sursă vorbește despre intenția unor reprezentanți ai Guvernului de a crea o „școală liberă” de ziaristică. Responsabil cu elaborarea proiectului acestei școli de ziaristică a fost desemnat Nae Ionescu, directorul ziarului „Cuvântul” [25, p. 47]. Lucrarea citată este, după cum arată chiar autorul său [25, p. 51], primul manual românesc de ziaristică. Eforturi pentru realizarea unui cadru teoretic al profesiei de ziarist au fost făcute și de alți gazetari, Pamfil Șeicaru fiind unul dintre aceștia [34, p. 88].

Gazetăria pe stil clasic

În România, primele școli autentice de jurnalism au apărut foarte târziu. Sunt mai puțin de trei decenii de atunci. Așa cum am văzut mai sus, la noi în țară, manualele de ziaristică au apărut înaintea școlilor de ziaristică. În cartea *Învățământul jurnalistic clujean (1993-2006)*, Ilie Rad vorbește despre un curs de jurnalism care s-ar fi ținut la Cluj, între 1919 și 1925, în cadrul Facultății de Drept și Științe de Stat. Din cele arătate de autorul citat nu este însă clar dacă acel curs a și existat în afara documentelor oficiale: „Împrejurările prielnice pentru o asemenea catedră (curs) s-au ivit o dată cu înființarea Universității Daciei Superioare, în octombrie 1919, la cinci luni după preluarea universității de la autoritățile maghiare. Astfel, în „Anuarul Universității din Cluj”, pe anii universitari 1919-1920, 1920-1921, 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, în programa Facultății de Drept și Științe de Stat figura și o catedră de jurnalistică. Titularul acestei catedre era agregatul universitar Iorgu Radu (n. 7 decembrie 1886, doctor în drept la Berlin, specialist în drept internațional, care a mai suplinit și un curs de drept civil român). Nu știm, din păcate, care erau temele dezbătute la acest curs, fiindcă în Anuarele Universității, aferente anilor amintiți, acest curs este unul dintre puținele care nu are o prezentare succintă, cum se întâmplă în cazul celorlalte discipline. Reputatul profesor nonagenar Tudor Drăganu, care i-a fost student lui Iorgu Radu, nu își amintește de o asemenea disciplină” [22, p. 14-15].

Este adevărat că în România au existat numeroase discuții pe marginea ideii că ziarști „se nasc, nu se fac”. Astfel de dezbateri nu au fost purtate însă doar la noi, ci și, de pildă, în Statele Unite ale Americii. Atât aici, cât și acolo discuțiile pe această temă au fost aprinse. Whitelaw Reid este unul dintre cei care pledau în favoarea școlilor de jurnalism americane create în cadrul universităților: „I have been asked to say something of Journalism, and of schemes of special instruction for it. The Chancellor and Faculty have had in view, however, no absurd plan for turning raw boys into trained editors by the easy process of running over some new curriculum. West Point cannot make a soldier; and the University of the City of New York cannot give us assurance of an editor. But West Point can give the training, discipline, special knowledge, without which the born soldier would find his best efforts crippled, and with which men not born to military greatness may still do valuable service. There were thousands of brave men around Toulon, but only Napoleon could handle the artillery. It was the scientific training that gave his warlike genius its opportunity and its tools of victory. West Point does the same for the countless Napoleons whom (according to the popular biographies) Providence has been kind enough to send us; and this university may yet do as much for the embryo Bryants and Greeleys, Weeds and Raymonds, and Ritchies and Hales, who are to transform American journalism into a profession, and emulate the laurels of these earlier leaders, with larger opportunities, on a wider stage, to more beneficent ends” [24, p. 193].

Preocupări în sensul instruirii tinerilor care doreau o carieră în jurnalism au existat încă de acum mai bine de un secol și jumătate. Oamenii de presă care doreau creșterea calității ziaristicii românești publicau articole în care descriau elementele de bază ale profesiei pe care o reprezentau. Tocmai situațiile de acest tip i-au determinat pe unii cercetători să vorbească despre existența unui „fond fără formă” în ziaristica românească¹.

În 1862, când oamenii de stat români făceau eforturi uriașe pentru înfăptuirea statului român modern, în „Revista română pentru științe, litere și arte” era publicat articolul *Ziaristica după școală clasică*. Importanța textului nu se datorează doar faptului că acesta e unul dintre primele de acest gen din presa românească, ci și modului în care au-

torul înțelegea, în contextul politic delicat în care se afla statul român la acea dată, rolul *ziaristicii naționale*. După autorul articolului precizat, ziaristica trebuia să-și asume un rol care era, cel puțin, la fel de important ca cel al instituțiilor de stat. Textul conținea recomandări nu doar pentru un anumit tip de presă. Autorul preciza că există diferențe ce nu pot fi ignorate, de pildă, între o revistă/un articol care se apleacă asupra problemelor de istorie și o revistă/un articol de critică literară. Autorul vorbește aici și despre *misiunea exclusiv politică a presei periodice* [14, p. 144]. În epoca interbelică un ziar de succes era acel ziar care reușea să fie *o oglindă fidelă a vieții românești*. La 1862, ziarul și ziaristul răspundeau altor *criterii de performanță*. Ziarului nu i se cerea să fie *oglinnda societății*, ci *călăuza ei către un viitor mai bun*: „O nouă eră, o nouă viață s-a deschis înaintea românilor odată cu începutul anului 1862. «Unirea» a devenit un fapt îndeplinit. Țărișoarele dintre Carpați și Pontul Euxin nu mai formează în viitor decât o *singură și mare Domnie românească*. Prin forța lucrurilor și de vor voi românii a trăi măcar de acum înainte ca națiune vie, constituită, totul va trebui să fie supus la o prefacere fundamentală. În mijlocul acestei prefaceri generale a țării, presa periodică, ziaristica română nu poate rămâne în urmă. Un nou orizont de lucrare, de acțiune politică națională, intelectuală, morală se deschide și înaintea ei.

Astăzi, când interesele de partidă, de coterie, de provincie ar trebui să piară dinaintea interesului națiunii, dinaintea patriei celei mari române, ele vor pieri cu atât mai mult de la ochii presei, emancipată de provincialismul ce o sugruma pe ea, ca și pe țara întreagă, și ziaristica română va intra în independența unitară, spre a cărei dobândire mult a lucrat. De astăzi înainte, presa română are a ridica glasul, are a vorbi nu în numele Moldovei separate, nu în numele Valahiei izolate, ci în numele *României întregi*, în numele unui popor de cinci milioane de oameni, în numele intereselor noastre politice ca și în a celor literare, economice, comerciale, industriale și agricole. Ochi mulți, ochii Argusului european, vor fi țințiți de acuma asupra țării ca și a presei noastre. Toate vorbele ei, țintirile ei, gândurile ei au a fi cântărite, drămuite, discutate de publicul european. Pozițiunea presei devine, prin urmare, tot așa de grea în fața țării, precât devine a țării în fața Europei. Europa, stăpânită de o legitimă nerăbdare, așteaptă să vadă dacă românii au avut cuvânt să amâne toate marile lor reforme până la facerea unirii de-

finitive și dacă cu unirea merge mai bine. De altă parte, țara așteaptă de la presă sfaturile, încurajările și luminile de care are trebuință în marea și reformatoarea eră în care a intrat” [14, p. 121-122].

Autorul subliniază și faptul că toți cei care *pretind a ține o pană de publicist în mână* trebuie să se gândească bine la răspunderea ce apasă asupra lor și la tot ceea ce vor scrie din acel moment: „Presă română se cuvine a ocupa un loc în templul presei europene. Locul acesta nimeni nu i-l contestă; ocupă-l ea, numai cu demnitate! Suie-se ea la acea înălțime de idei, de dreaptă cugetare, de prevedere, de lumină, la acea înălțime în care stau astăzi surorile ei, ca sufletul opiniei publice, ca motricea mișcării regeneratoare, și toți, să fim siguri, în țară și afară din țară, o vor susține și-i vor întinde mâna. Însă pentru a ajunge acolo, se cere ca presa noastră să-și fixeze niște reguli, niște dogme, care să stea mai presus de suflarea patimilor zilnice, de luptele partidelor, de vântul întâmplărilor efemere. Așa a făcut presa europeană când, după o ispită de mai mulți ani, a ajuns în punctul de a se institui de la sine ca o a patra putere în Stat. De ce n-am profita noi de experiența altora, când ne comandă însuși interesul nostru și când suntem în o pozițiune analoagă?” [14, p. 121-123].

Un ziar care dorește să placă secolului și epocii sale, arată același autor, trebuie să îndeplinească două condiții. Prima e aceea ca el, ziarul, să fie *nepărtinitor*. A doua condiție este legată de meseria de ziarist. *Știința, gustul și simțul justiției* sunt *calitățile* pe care un ziarist trebuie să le aibă dacă dorește să aibă succes. Urmărind textul, se poate observa cu ușurința că, în viziunea autorului, ziaristul deține un rol politic extrem de important. Acesta având datoria de a apăra interesele tuturor românilor, în ciuda vocilor care susțineau că pentru statul român nu existau motive, interne sau externe, de îngrijorare: „Dar vor zice unii că interesele românilor sunt cu totul altfel de ale celorlalte popoare din Orient; că soarta lor e garantată, că Europa i-a luat sub scutul ei; în scurt, că politica noastră, că misiunea noastră e o politică și o misiune de liniște și de pace. Așa o fi pentru moment; dar pentru viitor, dar într-un moment de conflagrațiune generală, cine ne garantează că providența va mai face cu noi minunile ce a făcut până acum, dându-ne nouă, fără sacrificii, ceea ce nu s-a dat altora pentru râuri de sânge? Zi-cându-le acestea, nu pretindem a se arunca mănuașă nimănui; nu facem

aluziune la răsculări, ci cerem a se aduce țara noastră în acea stare de securitate care s-o puie în pozițiune a face față tuturor evenimentelor ce de bună seamă se plămădesc în Orient. Aceste considerațiuni de un înalt interes național s-au dezvoltat de către presa română într-atâtea rânduri cu o ardoare ce onorează tinerețea ei, dacă le mai atingem aici este pentru ca să amintim, celor care se cuvine, că trebuie a persevera în aceste credinți până când barca patriei comune va fi ajuns la limanul dorit” [14, p. 149].

Autorul își încheie textul cu un fragment din articolul *Jurnalismul românesc în 1855*, ce a fost publicat de M. Kogălniceanu în „România literară”. Articolul menționat a apărut, după cum se arată chiar în titlul său, cu patru ani înainte să fie înfăptuită „Mica Unire” (24 ianuarie 1859). Pe scurt, Kogălniceanu credea că ceea ce se întâmpla pe scena politică europeană obliga, practic, presa națională românească să fie alături de țară și de oamenii săi de stat [14, p. 150].

Jurnalismul și trebuințele nației

Am mers și noi la textul lui M. Kogălniceanu (publicat în „România literară” în numerele 4, 5 și 6 din 22 ianuarie, 30 ianuarie și, respectiv, 6 februarie 1855), pentru a-l urmări în întregime. Din acest articol am extras, la rândul nostru, câteva fragmente, pe care le considerăm relevante pentru lucrarea noastră. Primul lucru pe care îl face Kogălniceanu în textul său este să fixeze definiția *preseii*. În felul acesta, autorul subliniază, încă de la început, importanța rolului deținut de presă la nivelul întregii lumi: „În zilele noastre, spiritul a ajuns a fi o putere atât de mare și, câteodată, chiar și mai grozavă decât oricare alta. Spiritul acesta se manifestă prin opinia publică; iar unul din operele cele mai principale ale opiniei publice este Presa, în general, și Presa periodică sau Jurnalismul, în special. Presa este ecou prelungit al graiului omenesc, este tribuna în care glasul mulțimii răsună până la marginile lumii civilizate; prin presă, tot ce se face, tot ce se zice, tot ce se descoperă în vreo parte a lumii se răspândește pe toată întinderea globului și se face proprietatea omenirii întregi” [9, p. 52].

Românii au cunoscut presa, se arată apoi în text, destul de târziu, în comparație cu cetățenii statelor occidentale. Primele ziarele care au

ajuns pe pământ românesc erau scrise în limbi străine, iar accesul cititorilor la ele era limitat: „Presa periodică care, în țările libere, se numește o a patra putere în stat și care pretutindeni, până și în părțile pământului cele mai despotice ocârmuite, a ajuns a fi o necesitate și pentru guverne, și pentru popoare; căreia și unele și altele îi fac complimente și îi solicită aplauzele, această presă, la români, este o inovație a cărei origine datează de ieri. Nu sunt cincizeci de ani [de] când în Principate nu străbăteau, poate, [decât] cinci jurnale franceze și două germane; și acestea încă de abia se citeau în casele a câțiva boieri și cu deosebire în cabinetele Domnilor, care erau îndatoriți de către Poarta Otomană de a aduna știri din toate părțile Europei și de a le împărtăși la Constantinopol. Nu sunt treizeci de ani [de] când românii n-aveau încă o singură foaie periodică în limba lor” [9, p. 52].

Dintre toate publicațiile, gazetele politice dețin un rol special în viața unui stat. Gazetele politice românești erau însă într-un număr mic, iar unora dintre acestea Kogălniceanu le reproșa lipsa *credinței politice*: „Românii au astăzi șase jurnale politice: două în Moldova, «Gazeta de Moldavia» și «Zimbrul»; două în Valahia, «Vestitorul românesc» și «Timpul»; două în Ardeal, «Gazeta de Transilvania» și «Telegraful [român]». «Gazeta de Moldavia» și «Vestitorul» sunt jurnaluri de un caracter semioficial; ele comunică novelele curții, măsurile adoptate de ocârmuire, articole de fond și discuții politice întră foarte rar în coloanele lor, iar rămășița paginilor înșiră noutăți de afară, traduse din jurnaluri străine. În ele se reproduc, ca într-un daghereotip, toate întâmplările, toate opiniile zilei, fără niciun sistem, fără credință politică. Nu este dar treaba noastră de a le spune defectele sau calitățile, de vreme ce ele nu încearcă a intra pe o cale propășitoare nici măcar în privirea regulilor gramaticale” [10, p. 67].

Spre finalul textului său, Kogălniceanu semnalează o situație ciudată în care se afla gazetăria românească, cea care avea ziariști mari, dar nu avea ziare *serioase*: „Noi am avut și avem încă publiciști. [...] Dar până acum n-avem încă un singur jurnal care să răspundă la trebuințele nației; și, cu toate acestea, în fața epocii serioase de astăzi, în mijlocul gravelor împrejurări ce se adună, înaintea presei străine, care zilnic se ocupă de români, însă mai totdeauna într-un chip ignorant sau ostil, cea mai mare nevoie pentru noi este de a avea un jurnal serios,

neatârnat, supus numai legilor adevărului, care zilnic să proclame și să apere drepturile Principatelor, recunoscute astăzi în principiu de Europa întreagă; care, dând ocârmuirii un sprijin credincios și neinteresat, să-i dezvălească abuzurile ce se fac fără știința sa și spre paguba țării; care să-și puie de singur scop a stăruințelor sale de a forma nu numai educația noastră politică, dar încă de a ne cultiva natura morală, întemeind nobilele credințe, dezvoltând în inimile noastre sentimentul frumosului și al onestului; și fiind în toate apărătorul și sprijinitorul bunelor moravuri” [11, p. 78].

Alți autori vedeau în presă unealta cu care ziaristul poate modela comunitatea în care trăiește, așa cum sculptorul modelează cu dalta sa blocul de marmură.

Presa ca tribună biopolitică

Într-un articol din 1926, presa era chemată să fie o *tribună biopolitică*. Credința biopolitică izvoră, după cum arăta autorul textului, din dorința de a se asigura patriei un capital uman în condiții optime atât pentru prezent, cât și pentru viitor: „Rândurile propovăduitorilor igienei națiunii se îngroașă din zi în zi. Viitorii medici ieșiți de pe băncile facultății de medicină din Cluj, când vor ajunge în vârtoarea vieții sociale, își vor da seama că învățăturile câștigate în materie de eugenie și igiena națiunii sunt pietrele fundamentale de la temelia așezământului social al țării, alcătuite în toate resorturile vieții sale pe bazele programului biopolitic” [42, p. 144].

Oamenii de stat de pretutindeni, mai arată aceeași sursă, căutau să reabiliteze *capitalul uman*, care era considerat elementul vital *pentru progresul unei țări și viitorul unei națiuni*. Efortul acestora nu avea sorți de izbândă fără concursul *presei*: „În slujba unei idei sau a unui program politic, presa trebuie să rămână întotdeauna tribuna cea mai generoasă a oricărei idei umanitare. Dacă presa politică supune opiniei publice idei, care, comentate și dezbătute, pot fi apoi introduse în legile binelui general, cu atât mai mult presa, *fără considerare la culoarea politică*, își va îndeplini cea mai elementară datorie și își va crea cel mai imaculat titlu de glorie luptând cu vigoare pentru înfăptuirea programului biopolitic, ieșit din nevoile de viață ale poporului subminat de atâtea boale socia-

le, care-i tulbură evoluția și-i compromit vitalitatea” [42, p. 144].

În 1927, chiar avea să apară o publicație dedicată *biopoliticii*. Încă din primul număr al publicației „Buletin eugenic și biopolitic”, cititorilor li se explica că *biopolitica* și *eugenie* nu sunt unul și același lucru, prima chestiune cuprinzând-o pe cea de-a doua. În acest sens, vom reda definițiile date de I. Moldovan *eugeniei*, mai întâi, și, apoi, *biopoliticii*. Așadar, în cazul primei chestiuni, autorul deja menționat făcea următoarele precizări: „Eugenia este de dată recentă, definită de creatorul ei, cercetătorul englez *Galton*, ca știința care se ocupă cu factorii care pot modifica, în bine sau în rău, calitățile de rasă – mintale sau fizice – ale generațiilor viitoare. Scopul eugeniei este ameliorarea calitativă a rasei. Ea este negativă atunci când se referă la suprimarea ori eliminarea factorilor susceptibili de a influența în rău generația viitoare, ea este pozitivă când dă concursul acelor calități ori factori care ridică nivelul calitativ al generației viitoare. Eugenia se ocupă exclusiv de calitățile ereditare, care trec deci prin moștenire din părinți asupra copiilor, și nu se interesează de alte calități datorate influenței mediului fizic sau social. Măsurile eugeniei negative sunt prevenirea dăunării generației viitoare prin boli și intoxicațiuni (venerice, alcoolism etc.) și eliminarea de la procreare a indivizilor imbecili, criminali ori suferind de boli sau defecte ereditare, iar în partea ei pozitivă ea încearcă să ușureze procrearea indivizilor cu calități psihice și fizice normale sau superioare” [16, p. 3].

Autorul atrăgea atenția că susținătorii *eugeniei* nu se gândesc la o ameliorare a rasei prin mijloace specifice zootehniei. În ceea ce privește *biopolitica*, I. Moldovan arăta că aceasta nu trebuie să fie o politică militantă de partid, ci baza oricărei politici care vizează binele patriei: „Biopolitica, știința guvernării bazate în primul rând pe capacitatea biologică a cetățenilor și îndreptate către prosperitatea lor biologică, este politica fundamentală, conștiința regulatoare a tendințelor individualiste și sociale” [15, p. 6]. „Societatea de mâine”,² care se declara revistă „pentru probleme sociale și economice”, acorda și ea o atenție deosebită *biopoliticii* [17, p. 69-70; 41, p. 360-362; 3, p. 171].

Au fost și perioade când jurnaliștii le reproșau celor aflați în fruntea țării dezinteresul pe care aceștia îl arătau față de nevoile presei.

Guvernul și presa

Într-un articol din 1895, gazetarii de la „Adevărul” cereau Guvernului să subvenționeze unele dintre cheltuielile pe care jurnaliștii români le făceau pentru a-și îndeplini sarcinile de serviciu [5, p. 1]. Altădată, jurnaliștii se plângeau că la Curtea cu jurați din București se judecau „mai multe procese de presă decât crime” [40, p. 3]. Uneori, jurnaliștii semnalau încercările autorităților de a bloca accesul cititorilor la informațiile publicate în ziarele antiguvernamentale: „Ieri, s-au petrecut în Capitală fapte nemaipomenit de scandaloase. Agenții direcți ai prefectului de poliție au brutalizat pe vânzătorii de ziare, le-au confiscat și distrus marfa. [...] Și băgați de seamă câte drepturi sunt lezate prin acest act brutal și inic: se atentează la libertatea presei, la libertatea cugetării și la proprietatea individuală!” [4, p. 2].

Unii ziaristi se plângeau și de lipsa de respect pe care alți colegi de breaslă o arătau față de profesia de jurnalist. În acest sens, propunem un fragment dintr-un text publicat, în 1888, în ziarul „Epoca”: „Câteodată, se întâmplă chiar și oamenilor care totdeauna caută să-și dea seama de realitate să se înșele asupra unei situații date și să-și închipuiască că s-a făcut progres acolo unde vechile rele deprinderi sunt mai în floare ca oriunde și ca oricând. Așa ni s-a întâmplat nouă cu unii din confrății noștri. Credeam că vechiul sistem de a face ziaristică și vechiul mod de a înțelege misiunea ziarului își trăise traiul, și când colo relele deprinderi, felul meschin din trecut de a înțelege menirea presei este mai înrădăcinat ca orișicând – în unele locuri numai, trebuie se ne grăbim a o spune. Așa la noi până mai ieri, din cauza numărului restrâns al cititorilor și din cauza lipsei personalului trebuincios, ziarele nu puteau trăi în afară de tirania și de cenzura unei organizări strâmte a partidelor. Cutare om politic, șef de partid, subvenționa și cenzura aspru un ziar, cutare altul subvenționa și cenzura de asemenea ziarul său. Ce se întâmpla cu asemenea presă se știe de toată lumea. Gaze- ta șefului care era la putere lăuda toate actele acestuia, pe când gazeta aceluia care nu era la putere critica tot ce făcea rivalul său. Se putea cu chipul acesta ca un om la guvern să dea foc unui oraș și să-i măcelăreas- că întreaga populație, totuși puteai fi sigur că fără rușine ziarul său avea să-l laude. Putea același om să facă actul cel mai corect, să aibe purtarea cea mai generoasă, erai sigur că ziarul adversarului său era să-i găsească

nod în papură și să-l critice. Aveam ziare subvenționate, ziare oficiale și n-aveam ziare independente, ziare de partid, care să puie interesele partidului și ale ideilor mai presus de interesele unor membri ai acestui partid, mai presus de interesele unui guvern. [...] Ce prestigiu putea să dobândească o asemenea presă și ce înrâurire era se aibă ea asupra opiniei publice, când minciuna, lașitatea și oarba supunere se răsărau zilnic în coloanele ei? Și de asemenea, ce încredere să aibă cetățenii în acei ziariști, uscați la inimă și strâmți la cap, care pentru o chestiune de tarabă ori de joasă invidie, ori de meschin interes de grup, atacă pe adversarii lor tocmai atunci când atitudinea lor a fost mai corectă și mai generoasă?” [7, p. 1].

După unele publicații românești, cel mai urât tip de presă era cel făcut de ziariștii americani, care, din dorința de a-și asigura un număr mare de cititori, publicau subiecte *senzaționale*, pe care singuri și le *fabricau*:

„Extragem următoarele amănunte, dintr-o scrisoare, cu caracter particular, ce am primit-o de la un amic din România, imigrat la New-York, încă dinaintea marelui război mondial.

New-York, 30 octombrie 1931 [...]

Și cele de mână întâia, și chiar cel mai puțin importante, în goana lor după senzational, ca și a publicului – presa nu e decât reflexul societății – nu se dau îndărăt în fața niciunui mijloc, numai să satisfacă și să ațâțe curiozitatea cititorilor. Inventează, pur și simplu, fapte diverse, fără cel mai mic scrupul. Crime imaginare, spargerii, furturi cu escaladări de aventură, cu tot soiul de peripeții, le îmbracă într-o haină misterioasă, le pune fel de fel de sosuri și le pigmentează cu detaliile cele mai abracadabrante. Ceva mai mult: Merg până acolo, că pun la cale pseudocrime, cu victime și cu asasini, numai spre a le pune și fotografiile. Toate acestea, contra unei plăți convenite între părți: între ziar și personagiile ce au să joace un rol, în «afacere». Se iau interviuri de la avocați, de la medici și alte persoane în vogă, tot asupra unei «afaceri», ce nici n-a avut loc. În materie de adulter și divorț lucrurile sunt și mai boacâne. Se angajează doi indivizi, de sex deosebit, care se pretind a fi soț și soție. Se angajează un al treilea, care se lasă a fi prins flagrant delict de pseudo-adulter. Se cere intervenția autorităților, se încheie procese-verbale, cu tot cortegiul ce urmează în asemenea afaceri, se provoacă

anchete, confruntări, mărturii; se publică și fotografiile eroilor, autografe, scrisori, polemici – și toată afacerea e clădită pe nisip. O astfel de afacere, pusă în picioare, nu costă decât 400-500 de dolari, sumă ce ziarul, prin extinderea ce o dă «afacerii», își mărește tirajul, publicul smulge ziarele din mâinile vânzătorilor, și... treaba merge strună. Așa se concepe și așa înțeleg d[om]nii americani să întrețină publicul, cu tot felul de basme. Cât despre capitolul sinuciderilor și al accidentelor, nu mai există frâu, nici margine. E o întrecere între ziare, care de care să aducă ceva mai senzațional” [8, p. 7].

Când vine vorba de veniturile ziariștilor americani, se mai arată în sur-să deja precizată, reporteri *verboși*, care dovedesc că „au o fantezie mai bogată în a inventa”, sunt cei care câștigă cel mai mult [8, p. 7].

Mic ghid românesc despre „cum se lucrează un ziar modern”

În studiul *Pregătirea profesională a ziaristului*, Mircea Vulcănescu vorbea despre organizarea internă a unui ziar [apud 34, p. 84-85]. Textul precizat este unul dintre puținele de acest tip. Noi vom face însă referire la un alt articol în care se vorbește despre structura unei gazete. Sub semnătura N. G., în „Almanahul ziarului «Curentul» pe anul bisect 1940” era publicat articolul *Cum se lucrează un ziar modern*. Autorul acestui articol încearcă să schițeze activitățile oamenilor care *robotesc* pentru ca cititorul să poată ține în mână, în fiecare dimineață, ziarul său preferat. Ziarul este, se arată în textul precizat, cel mai ieftin articol din comerț, putând fi cumpărat cu doar un leu, doi sau trei. În ciuda acestui preț mic, valoarea ziarului este una mare. Nimeni, spune autorul textului, nu se poate lipsi de ziar. Singura dorință a cititorului este de a afla totul. Doar el, cititorul, știe care sunt criteriile pe baza cărora își alege ziarul preferat. Viața ziarului este una scurtă, durează doar 24 de ore: „Se naște-n zori, la trâmbița cocoșului, și își încheie viața odată cu căderea nopții” [18, p. 80]. Autorul vorbește apoi despre cei care fac posibilă existența unui ziar. Primii la care face referire sunt directorul, redactorii și reporterii.

Directorul este, se arată în text, cel care poartă întreaga grijă a existenței ziarului: „Mai mult ca-n oricare altă instituție, directorul unui ziar este

nevoit să vină în contact cu absolut toți salariații săi. E stăpânul și sclavul tuturor. Dezlănțuie și temperează entuziasme; hotărăște și verifică atitudini; coordonează și supraveghează știrile. E sufletul ziarului. Iar ziarul este copilul lui” [18, p. 80].

Redactorii, oameni „dedicați ziaristiceii prin infinitele posibilități de exprimare a ideilor ce le urmăresc”, sunt cei care „dezvoltă informația brută sau subiectul ce li-l oferă neconținut actualitatea, printr-un comentariu judicios și logic, desvăluind cititorului unele laturi ale subiectului pe care el le-a scăpat din vedere, ori le-a ignorat”. Pentru a-și putea îndeplini menirea, „redactorul trebuie să fie pregătit în mod deosebit în domeniul ce și l-a ales. Căci niciodată un redactor economic nu va putea da un articol bun de domeniul literaturii și invers” [18, p. 80].

Reporterii sunt ziaști prin vocație. Ei sunt albinele lucrătoare ale acestui uriaș stup: ziarul. Reporterii își „culeg informațiile fie direct din mediul divers al realității, fie din rândurile diferitelor instituții” [18, p. 80]. Pentru că munca lor are o importanță deosebită în angrenajul care face ca ziarul să apară, fără întârziere, zilnic, reporterilor nu le este îngăduit să se odihnească: „Nu li se scuză nicio absență. În permanentă goană după știri, ei sunt și-n continuă întrecere între ei. Pentru că ziarul capătă importanță pentru cititor mai ales prin prompta informație de la zi la zi. Nu-i este îngăduit unui reporter să nu știe despre un oarecare fapt petrecut în domeniul atribuțiilor sale. Sursele lui de informație sunt nenumărate. Dar răsplata ce i-o oferă reportajul publicat este de neînchipuit. Urmărind cotidianul, trăiește într-o permanentă aventură” [18, p. 80].

În ceea ce privește locul și rolul reporterului în presa românească, lucrurile spuse, de-a lungul anilor, au fost atât dintre cele pozitive [26, p. 88], cât și dintre cele negative³. În categoria reporterilor sunt incluși și corespondenții, care, fiind „plasați în toate orașele sau centrele de activitate socială” [18, p. 80], transmit informații ziarului, prin telefon, telegrame sau scrisori.

În text sunt făcute precizări și în privința agențiilor de presă. Acestea „sunt independente de ziar de cele mai multe ori, sau funcționează chiar în sânul ziarului, arareori. Structura lor este cam aceeași cu a unui ziar, bineînțeles fără întreaga aparatură a acestuia. Ele se sprijinesc pe

activitatea reporterilor și corespondenților ce-i au împrăștiați în toată lumea. Știrile astfel adunate și verificate sunt trimise, sub formă de telegrame mai scurte sau mai dezvoltate, ziarelor cu care au încheiat angajamente. De veracitatea știrilor pe care le transmit răspund numai agențiile. Ziarului nu-i incubă aceeași răspundere ca în cazul știrilor ce le publică prin intermediul reporterilor săi, decât în cazul când agenția respectivă funcționează în cadrul ziarului. De aceea, orice telegramă din străinătate trebuie să aibă, în permanență, indicată sursa de unde provine (Rador, Havas, Stefani etc.)” [18, p. 82].

Autorul textului face câteva precizări și în privința colaboratorilor, despre care spune că ziarul le datorează acestora o bună parte din existența sa: „Sunt colaboratori care, invitați de direcțiunea ziarului, contribuie prin talentul și personalitatea lor la o bună prezentare a ziarului și alții care practică gazetăria din diletantism. Nu putem trece în altă categorie pe anonimii informatori, care zilnic se perindă prin sălile redacțiilor cu câte o filă de manuscris care cuprinde în câteva rânduri o înștiințare sau cine știe ce altă comunicare de interes general sau parțial” [18, p. 82].

Înainte de a fi publicate, manuscrisele redactorilor, reporterilor, corespondenților și, atunci când e cazul, ale colaboratorilor trebuie să treacă pe la secretarul de redacție: „Și cu el începe adevărata turnare a ziarului în forme. El trebuie să coordoneze și să claseze tot materialul informativ, redacțional, reportericesc. El indică litera cu care urmează a fi prezentat acest material, după cum tot el hotărăște asupra titlurilor articolelor și reportagiilor în cadrul paginatiei, pe care tot el o supraveghează. Fiind în centrul ziarului, secretarul de redacție trebuie să îngrijească de a-l prezenta în condițiunile cele mai bune” [18, p. 82].

Secretarul de redacție este cel care armonizează activitatea redacției cu cea a tipografiei. El este secondat în toate atribuțiile sale de corector, care „are în sarcină revizuirea materiei [ce a fost] culeasă în tipografie, pentru ca ea să corespundă manuscrisului” [18, p. 82]. Corectorul „este dator să îndrepte greșeala ce eventual ar fi scăpat ochiului secretarului” [18, p. 82]. Pregătirea profesională a corectorului „se face printr-o îndelungată experiență și printr-o continuă împrosfătarea a cunoștințelor din toate domeniile” [18, p. 82].

Sub supravegherea secretarului de redacție, lucrătorii din tipografie așază în pagini materialul (manuscrisul cules): „Lucrul acesta este pretențios: pe de-o parte pentru că normele tipografice impun anumite constrângeri și, apoi, pentru că trebuie respectat aranjamentul armonic al materiilor din pagină, pentru o cât mai artistică și plăcută înfățișare. Odată încheiate, adică pregătite pentru desăvârșirea ziarului, paginile trec la calandru sau presă, unde literele de plumb aranjate în pagină se imprimă pe o bucată de carton specială numită matriță. Acest carton [este] așezat în altă mașină de turnat plumb, [care] transformă pagina plecată de la calandru într-o altă pagină semicirculară, potrivită pe mărimea și forma cilindrilor mașinii rotative. În sfârșit, odată intrate paginile la mașina rotativă, ziarul capătă ultima formă, aceea în care pleacă în mâna cititorului. Rotativa, acest monstru uriaș și încărcat de cele mai ingenioase mașinării, naște în fiecare oră 50-60-100 [de] mii [de] exemplare...” [18, p. 82].

Munca pentru desăvârșirea ziarului nu se termină însă aici. De la *rotativă*, ziarul este dus la *expediție*, adică la acel *compartiment* „unde i se pune adresa depozitarilor răspândiți în toată țara, a abonaților sau se împarte vânzătorilor, ori se încredințează serviciilor CFR sau aeriene” [18, p. 82]. Abia acum se poate spune, se arată în text, că nu mai e nimic de făcut.

Autorul nu-și încheie însă articolul înainte de a face câteva referiri și la *administrație*: „Dar, nu trebuie uitat că, paralel cu activitatea tuturor acestor compartimente pe care le-am prezentat mai sus, ceilalți salariați ai instituției care editează ziarul îngrijesc de toate lucrările ce necesită buna distribuire a lui. În administrație se constată cu adevărat pulsul, capriciile, simpatiile cititorului. Pentru că acolo se face bilanțul întregii acestei activități din zori și până în noapte! Și toată această imensă mașină trebuie hrănită din cei 1, 2 sau 3 lei ai d-tale, cititorule!...” [18, p. 82].

Se poate observa că autorul articolului urmărit de noi a scăpat din vedere publicitatea. Situația e cel puțin ciudată, în condițiile în care era un lucru știut de toți ziariștii faptul că „sumele strânse din vânzarea ziarelor rezolvau doar o parte din cheltuielile redacției, administrației și imprimeriei, diferența fiind acoperită cu bani proveniți din publicitatea comercială” [34, p. 216].

Ziarul „Universul” era dovada vie a faptului că publicitatea putea transforma un ziar obișnuit într-unul foarte bogat [29, p. 45-46]⁴. De altfel, conducerea de la „Universul” își arăta aprecierea față de munca depusă de agenții de publicitate organizând banchete pentru aceștia [28, p. 294].

Iată cum își prezenta „Universul” serviciile de publicitate în „Calendarul ziarului «Universul» pe anul 1928”: „Reclama și publicitatea ce apar zilnic în ziarul «Universul» sub formă de anunțuri, informațiuni etc. și care odată cu ziarul sunt citite în întreaga țară până în cele mai depărtate colțuri ca și în străinătate, aduc cele mai mari foloase comerțului, industriei, artei, științei și în genere întregii vieți sociale prin înlesnirea legăturilor dintre producător și consumator, ținând la îndemâna marelui public mijlocul cel mai bun de informațiuni. Se știe că, cu cât publicitatea e mai întinsă, cu atât ea este mai eficace. Faptul de-a fi necunoscut nu inspiră întotdeauna neîncredere, dar întotdeauna omul bine cunoscut are un mare avantaj asupra acelor care nu sunt cunoscuți. În afară de asta, epoca în care trăim este aceea în care publicitatea este recunoscută pretutindeni ca măsură necesară a unei reputații comerciale fără [de] care oricine având ceva de vânzare nu poate pretinde încrederea cumpărătorilor. Publicitatea e dar de fapt mijlocul de a dezvolta continuu și în proporții ilimitate vânzarea obiectelor curen-te, chiar când aceste obiecte sunt cunoscute și întrebuințate de ani de zile. Nu există produs a cărui vânzare să nu crească datorită publicității, care este promotoarea succesului căci, punând în vânzare produse de o valoare reală, care să răspundă perfect anunțurilor, produsele își intensifică vânzarea. [...] Negustorul care descrie stăruitor publicului prin reclame marfa sa, sfârșește prin a se impune. Ceva mai mult, publicul e ca și la el acasă într-o prăvălie a cărei poveste o cunoaște cu de-amănuntul și tot astfel prețurile și felul cum se vând mărfurile. Faceți dar reclame prin «Universul», ziarul cel mai răspândit”⁵.

După C. Rădulescu Motru, reclama (publicitatea)⁶ poate fi de două feluri: cea *necinstită* și cea *corectă*: „Arta reclamei este așa de dezvoltată și mai ales așa de rentabilă, că aproape nimeni nu o mai bănuiește din ce origină modestă este ieșită. Dacă ar fi să credem americanilor, ar trebui să zicem chiar că ea este pârghia civilizațiunii și a progresului; că nu se mișcă nimic în lume fără reclamă. Sufletul comerțului stă în reclamă; și

din sufletul comerțului derivă, precum se știe, toate celelalte activități sociale. Reclama, zice un american, este muzica sublimă a timpurilor moderne. Dacă ar fi să-i credem iarăși pe americani, ar trebui să ne așteptăm la o vreme, când arta de a convinge prin reclamă va întrece în importanță arta de a convinge prin argumentare logică. Într-o așa vreme, negreșit vechia și clasică Logică va apărea ca un simplu accident de sănătate mintală, în lunga svârcolire de nebunie a unei omeniri bolnave. Dar cu asemenea afirmațiuni, americanii fac, probabil, numai reclama reclamei” [23, p. 39-40].

După Rădulescu-Motru, singura reclamă cinstită este reclama comercială: „Între toți câți își fac reclamă, comercianții singuri par a fi rămas astăzi cinstiți, căci ei se mărginesc a pune în vedere obiectele lor de comerț, fără a polemiza cu concurenții. A fost și la comercianți, se zice, o epocă de polemică, dar aceasta a încetat. [...] Sunt ziare chiar în care singurele pagini tipărite cu intenții cinstite sunt paginile rezervate anunțurilor comerciale...” [23, p. 46].

Succesul *reclamei necinstite* se află în strânsă legătură cu nivelul de cunoștințe pe care cel ce face reclama le are despre mentalitatea publicului căruia i se adresează. În cazul publicului cu o mentalitate inferioară, se cere o reclamă inferioară. Reclama trebuie perfecționată în cazul publicului cu o mentalitate superioară. Astfel, arată același autor, mentalitatea populației unei țări poate fi determinată doar urmărind reclama care prinde în acea țară: „Genul reclamei reușite este un indicu sigur, mai sigur chiar decât orișice statistică” [23, p. 41].

Pe parcursul textului citat, autorul folosește, în sprijinul afirmațiilor sale, povestea lui Gustave Le Bon [12, p. 120-122] despre comerciantul îmbrăcat în haine cu fir de aur și diamante, care le vindea oamenilor zahăr pudră la preț de pulbere fermecată [23, p. 42-44].

Cuvinte de final

Pentru unii ziariști pagina de ziar era ca un câmp de luptă [34, p. 26-27], pe care intrau hotărâți să-și distrugă inamicii, care, la rândul lor, erau stăpâniți de aceleași gânduri războinice. Pentru ziariștii de acest tip, bucuria succesului dispare într-o clipită, iar suferința provocată

de un eventual eșec poate persista perioade lungi de timp. Un astfel de ziarist crede despre el că nu se înșală niciodată, iar despre poziția susținută de adversarii săi spune, de fiecare dată, că e cea greșită. Nu de puține ori, ziariștii își apărau ideile în care credeau și cu ajutorul pumnilor [34, p. 191-195]. Au fost cazuri în care luptele de idei transformate în lupte propriu-zise le-au adus combatanților pedepse grele [35, p. 578]. Existau însă și situații care, deși se doreau a inspira cavalerism, nu făceau decât să stârnească râsul cititorului. Aici facem referire la acele *ieșiri pe teren* în care combatanții nu se alegeau nici măcar cu o zgârietură [36, p. 269-279].

Comparativ cu ceea ce s-a întâmplat în țările occidentale, presa a apărut târziu în România. În Anglia, primul ziar („English Mercuri”) era scos în anul 1588 [25, p. 14]. Franța, la rândul ei, a dat, în 1631, „întâiul ziar cu apariție periodică regulată” [1, p. III] („Gazette”, care, mai târziu, se va numi „Gazette de France” [25, p. 9]). Germania este țara care a scos, în 1660, primul cotidian („Leipziger Zeitung”) [25, p. 13]. Tot aici, în 1690, Tobias Peucer a susținut prima teză de doctorat în jurnalism⁷. Despre o presă românească se poate vorbi, după cum arăta Ioan Bianu, abia de la 1820 [1, p. VII]. Cu toate acestea, la începutul celui de-al treilea deceniu al secolului trecut, Emil Samoilă aducea la cunoștința publicului următorul fapt: „O statistică a instituției «Adevărul» arată că 14.000 de persoane din țară și străinătate contribuie prin munca lor intelectuală sau manuală la redactarea, tipărirea, expedierea și răspândirea ziarelor «Adevărul» și «Dimineața»” [25, p. 30]. Cu alte cuvinte, dezvoltarea presei românești s-a produs într-un ritm care în zilele noastre nu poate fi nici măcar imaginat. Aspectul presei românești s-a schimbat în perioada comunistă, după cum arăta Peter Gross. Mesajele „de mobilizare și de îndoctrinare” erau cele care caracterizau presa acelor vremuri. După aceeași sursă, presa românească a rămas puternic politizată și după evenimentele din decembrie 1989, când regimul politic de inspirație sovietică a fost înlocuit cu unul care se dorea a fi democratic [32, p. 127].

Bătăliile duse în paginile de ziar au fost, nu de puține ori, zgomotoase și de lungă durată. Unii ziariști au luptat împotriva *parlamentarismului* [34, p. 111], iar alții contra *votului universal*, pentru că acesta le dădea analfabeților puterea de a hotărî cine poate conduce destinele țării [13,

p. 175]. O altă luptă grozavă purtată pe terenul ziaristicii a fost cea care avea drept miză alegerea taberei alături de care România să intre în Primul Război Mondial [29, p. 25-40]. În acest sens, unii ziariști chiar și-au asumat rolul de a forma *curajul* militarilor români [27, p. 75-82].

Lupte crâncene au fost purtate în paginile de ziar și în ceea ce privește chestiunea „afirmării personalității feminine” [37, p. 101-112]. La fel s-a întâmplat și în cazul *luptei de onoare*. După unele publicații, „duelul era pentru mulți oameni de onoare români o cale de a obține reclamă gratuită” [30, p. 432]. Unii ziariști le reproșau colegilor de breaslă că se preocupă prea mult de *funcția de informare* a presei și ignoră *funcția de educație* a acesteia [35, p. 562]. Nici în privința cinematografului nu se poate spune că ziariștii români au avut o opinie comună. Dacă unii aveau grijă să-i sublinieze importanța de fiecare dată când aveau ocazia, alții susțineau cu tărie că „cinematograful e un element degradant al societății românești” [38, p. 135]. Nici când în discuție s-a aflat frumusețea feminină, ziariștii nu au reușit să vadă lucrurile în același fel [39, p. 5]. Astăzi, altele sunt temele ce se află în atenția presei, dar și acum, ca și în deceniile trecute, jurnaliștii români nu pot cădea de acord nici măcar atunci când în dezbateri se află subiecte ce țin de interesul național. Fiecare om de presă, din trecut sau din prezent, are tendința de a da adevărului nuanța în care el crede [33, p. 112-120].

Note

¹ Cristinel Munteanu, *Prologul editorului* la Tobias Peucer, *op. cit.*, p. 7.

² Primul număr al revistei a fost scos la 12 aprilie 1924.

³ A se vedea Fănel Teodorașcu, *Pamfil Șeicaru...*, p. 85-86.

⁴ *Idem*, *Arta gazetărească. Trei ipostaze...*, p. 45-46.

⁵ Text preluat dintr-o casetă publicitară din „Calendarul ziarului «Universul» pe anul 1928”, București, Editura ziarului „Universul”.

⁶ Autorul folosește cei doi termeni, publicitate și reclamă, dându-le aceeași semnificație.

⁷ A se vedea Tobias Peucer, *op. cit.*.

Bibliografie

1. Bianu Ioan, *Introducere* la Hodoș Nerva, Sadi-Ionescu Al., *Publicațiunile periodice românești*, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1913.
2. Boldea Iulian (ed.), *Globalization and National Identity. Studies on the Strategies of Intercultural Dialogue*, Târgu-Mureș, Editura Arhipelag XXI, 2017.

3. Clopoșel I., *Biopolitică și democrație*, în „Societatea de mâine”, anul III, nr. 10, 7 martie 1926.
4. *Confiscarea ziarelor independente*, în „Epoca”, seria II, anul II, nr. 191, 28 iunie 1896.
5. Dragoș, *Pentru presă*, în „Adevărul”, anul VIII, nr. 2349, 22 octombrie 1895.
6. Hodoș Nerva, Sadi-Ionescu Al., *Publicațiunile periodice românești*, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1913.
7. Iancovescu Ion N., *Demnitatea presei*, în „Epoca”, anul III, nr. 814, 11 august 1888.
8. Ionetti Bonifaciu I., *Cum se fabrică un ziar american*, în „Revista generală ilustrată”, anul V, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1931.
9. Kogălniceanu M., *Jurnalismul românesc în 1855 (I)*, în „România literară”, nr. 4, 22 ianuarie 1855.
10. Kogălniceanu M., *Jurnalismul românesc în 1855 (II)*, în „România literară”, nr. 5, 30 ianuarie 1855.
11. Kogălniceanu M., *Jurnalismul românesc în 1855 (III)*, în „România literară”, nr. 6, 6 februarie 1855.
12. Le Bon Gustave, *Psychologie politique et la défense sociale*, Réédition conforme à la première édition de 1911, Publié et imprimé par „Les Amis de Gustave Le Bon”, Paris.
13. Mihăileanu M., *Socialism electoral în haină poporanistă*, în „Noua Revistă Română”, nr. 11, vol. 7, 3 ianuarie 1910.
14. Missail I., *Ziaristica după școala clasică*, în „Revista română pentru științe, litere și arte”, volumul II, 1862.
15. Moldovan I., *Biopolica*, în „Buletin eugenetic și biopolitic”, volumul I, nr. 1, ianuarie 1927.
16. Moldovan I., *Eugenia – Igiena națiunii (I)*, în „Buletin eugenetic și biopolitic”, volumul I, nr. 1, ianuarie 1927.
17. Moldovan I., *Un program biopolitic*, în „Societatea de mâine”, anul I, nr. 3, 27 aprilie 1924.
18. N. G., *Cum se lucrează un ziar modern*, în „Almanahul ziarului «Curentul» pe anul bisect 1940”.
19. Petcu Marian (coord.), *Studii și cercetări de istorie a publicității*, București, Editura Tritonic, 2015,
20. Peucer Tobias, *De relationibus novellis/Despre relațiile jurnalistice* [Leipzig, 1690 – prima teză de doctorat din lume dedicată jurnalismului], prologul editorului, studiu introductiv și postfață de Cristinel MUNTEANU, text latin stabilit, versiune românească și note de Cristian Bejan (ediție bilingvă), Editura Independența Economică, Pitești, 2008
21. Pușcă Andy, Sandache Cristian, Teodorașcu Fănel (coord.), *Sexism – Topical Issues. Case Studies. Perspectives*, Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016.
22. Rad Ilie, *Învățămintul jurnalistice clujean (1993-2006)*, Editura Accent, 2006.
23. Rădulescu-Motru C. *Adevăr și minciună. Psihologia martorului*, București, Editura Librăriei Leon Alcalay.
24. Reid Whitelaw, *Journalism as a Career*, in „American and English Studies”, volume II, New York, Charles Scribner's Sons, 1913.
25. Samoilă Emil, *Ziaristica*, Atelierele „Adevărul”.
26. Samson A. P., *Memoriile unui gazetar (1927-1937)*, București, Editura Cartea Românească, 1979.

27. Teodorașcu Fănel, *About Courage in the Romanian Military Press – Săptămâna Războiului/The Week of the War* (2 November 1914 - 14 August 1916), în „Acta Universitatis Danubius. Communicatio”, Galați, Editura Universitară Danubius, (XI) nr. 1/ 2017.
28. Teodorașcu Fănel, *Abuzul de tipar și mistificarea adevărului – aspecte din istoria publicității românești interbelice*, în Petcu Marian (coord.), *Studii și cercetări de istorie a publicității*, București, Editura Tritonic, 2015,
29. Teodorașcu Fănel, *Arta gazetărească. Trei ipostaze*, Galați, Zigotto, 2014.
30. Teodorașcu Fănel, *Bread Crumbs Instead of Lead Bullets – The Duel in the Journal Furnica/The Ant*, în *Proceedings. European Integration – Realities and Perspectives*, Galați, Editura Universitară Danubius, 2017.
31. Teodorașcu Fănel, *Europa Unită. Planul Briand comentat de presa românească interbelică*, Editura Zigotto, 2015.
32. Teodorașcu Fănel, *Journalism – the Oddities of a Profession*, în „Acta Universitatis Danubius. Communicatio”, Galați, Editura Universitară Danubius, (X) nr. 1/ 2016.
33. Teodorașcu Fănel, *Murder in Icon Street – Journalism and Shades of Truth*, în „Saeculum”, anul XVI (XVIII), nr. 2 (44), 2017.
34. Teodorașcu Fănel, *Pamfil Șeicaru*, București, Ars Docendi, 2014.
35. Teodorașcu Fănel, „*Terrorism in Galati*” – *The Press and the Lie (Understood as Political Tactic)*, în Boldea Iulian (ed.), *Globalization and National Identity. Studies on the Strategies of Intercultural Dialogue*, Târgu-Mureș, Editura Arhipelag XXI, 2017.
36. Teodorașcu Fănel, *The Duel in the Formerly Romanian Press – from Thrilling to Trivial*, în Boldea Iulian (ed.), *Globalization and National Identity. Studies on the Strategies of Intercultural Dialogue*, Târgu-Mureș, Editura Arhipelag XXI, 2016.
37. Teodorașcu Fănel, *The Issue of Affirming the Feminine Personality Commented in the Newspapers of Past Eras*, în Pușcă Andy, Sandache Cristian, Teodorașcu Fănel (coord.), *Sexism – Topical Issues. Case Studies. Perspectives*, Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016.
38. Teodorașcu Fănel, *The Satanic Cult of Nude – About the Cinematography in Some of the Inter-war Publications in Romania*, în „Acta Universitatis Danubius. Communicatio”, Galați, Editura Universitară Danubius, (XI) nr. 2/ 2017.
39. Teodorașcu Fănel, *When the „Weaker Sex” become „Beauty symbol” – The Feminine Beauty in the Romanian Interwar Press*, în *Proceedings. European Integration – Realities and Perspectives*, Galați, Editura Universitară Danubius, 2018.
40. *Ultimele informațiuni*, în „Adevărul”, anul I, nr. 28, 14 septembrie 1888.
41. Voinea Aurel, *Biopolitica de prof. dr. I. Moldovan*, Cluj, 1926, în „Societatea de mâine”, anul III, nr. 19, 9 mai 1926.
42. Voinea Aurel, *Presa ca tribună biopolitică*, în „Almanahul presei române pe 1926”, editat de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat, Cluj, Tipografia Viața.

Eugen MUNTEANU

Correspondență inedită, primită de Gh. Ivănescu de la Theofil Simenschy

E. M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997), *Introducere în lingvistică* (2015), *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul «Monumenta linguae Dacoromanorum» (2009-2015, 15 volume tipărite) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milesco” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.). A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

În ultimii ani ai vieții sale, Gh. Ivănescu (1912-1987) mi-a încredințat câteva mii de documente din arhiva personală, cu indicația de a le valorifica prin publicare la momentul potrivit. Cred că acest moment a venit și pregătesc o ediție cuprinzătoare a corespondenței primite de profesorul meu. Acoperind perioada anilor 1956-1962, când, alungat de la Iași, Ivănescu locuia cu familia la București, cele paisprezece scrisori expediate de Simenschy de la Iași (care ni s-au păstrat dintr-o corespondență probabil mai consistentă) oferă unele informații inedite privind eforturile sisifice, tribulațiile și persecuțiile multiple pe care singurul profesor de sanscrită român din epocă a trebuit să le îndure. Între cei doi învățați filologi au existat relații strânse de prietenie, care depășesc cadrele simplei colegialități cordiale. Ca un omagiu și un act de dreptate postumă pentru mai vârstnicul său prieten, Gh. Ivănescu a preluat și definitivat, printr-o masivă contribuție personală, lucrarea capitală a acestuia, publicată cu titlul: Theofil Simenschy, Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, București, 1981.

Teofil Simenschy (1892-1968) a fost unul dintre cei mai proeminenți reprezentanți ai filologiei ieșene și, deopotrivă, unul dintre marii profesori ai Universității noastre. Specialist în limbile clasice, latină și greacă, a fost și unul dintre învățații români – poate cel mai important – care au introdus în România și au cultivat cu succes studiul științific al limbii și culturii sanscrite. Este autorul unei opere remarcabile ca dimensiuni și diversitate, alcătuită din monografii de înalt nivel, zeci de articole și studii, ediții de text și traduceri din greacă, latină și sanscrită. Cu toate că, fiu de muncitor, nu ar fi trebuit să aibă, sub „dictatura proletariatului”, probleme „de dosar”, impozanta sa statură de om de știință, popularitatea ca profesor universitar de lingvistică comparată indo-europeană (din anul 1942) și, mai ales, profilul său de înaltă morală academică și cetățenească, au determinat includerea sa pe lista profesorilor „epurați” din Universitatea din Iași cu prilejul așa-zisei „reformă” a învățământului din anul 1948, alături de, între alții, slavistul și etnologul Petru Caraman (1898-1980) și Gheorghe Ivănescu însuși. Degradat mai întâi, fără explicații, la rangul didactic de asistent, exclus apoi din Universitate în 1950, reîncadrat în 1955 ca asistent), eruditul sanscritist a fost împiedicat, asemenea multora din colegii săi de generație, să-și împlinească vocația didactică. Drama este și a culturii române, lipsite astfel brutal de posibilitatea creării la Iași a unei tradiții cărțurărești în sanscritistică. Cu o tenacitate și cu o hărnicie admirabile, Simenschy a continuat totuși, fără abatere, să scrie, să traducă, să definitiveze o operă remarcabilă. Scrierile pe care le public aici atestă tenacitatea și ingeniozitatea prin care eruditul căuta soluții de publicare a ceea ce scria sau traducea.

Comunitatea de idealuri, credința comună în valorile universale ale umanismului, fidelitatea necondiționată față de știință și cultură au consolidat prietenia dintre cei doi mari reprezentanți ai tradiției academice ieșene, Teofil Simenschy și Gh. Ivănescu.

Am păstrat întocmai, în transcriere, limba și stilul autorului scrisorilor (inclusiv norma curentă în epocă a lui *î* și *sînt*), minimele adaptări pe care mi le-am permis fiind renunțarea la majuscularea cu funcție emfatică „Iubite Coleg” sau „omagii Doamnei D-tale”, și introducerea iotului semiconsonantic, general în limba română, în cuvinte precum *trebuie* sau *nevoie*, în loc de *trebue* și *nevoe*. Am unificat modalitatea de citare (ghilimelele, italicele etc.), potrivit normelor academice actuale.

Am aplicat, de asemenea, regulile actuale ale majusculării (elementele componente ale numelor de instituții etc.).

Succintele note și comentarii pe care le propun oferă, în genere, informații și date pe care le consider indispensabile pentru lămurirea unor contexte.

1

Iași, 26/ III/ 1956

Iubite coleg și prieten,

Îți mulțumesc pentru osteneala ce ți-ai dat, căutându-mi la Academie cărțile cerute. Pe unele din ele le și promisem între timp prin Filiala dela Iași.

Știu că trebuie să fii foarte ocupat și-mi pare bine că'n sfârșit te-ai putut muta la București, unde-ți este locul.

Am reușit să identific izvorul german și cel sanscrit pentru mai toate poeziile din antologia lui Coșbuc. Lucrarea e gata și sper s'o pot tipări¹.

Cînd ai timp, te rog să-mi scrii dacă se găsesc la Academie cărțile și revistele din lista alăturată.

Îți doresc succes deplin în mediul nou și – sper – mai favorabil, în care te afli acum.

Soția mea vă mulțumește la amîndoi pentru bunele urări și vă dorește, împreună cu mine, multă sănătate și mulțumire.

Salutări prietenești,
Th. Simenschy

2

Iași, 26/ I/ 1957

Iubite coleg,

Vă rog să primiți amîndoi mulțumirile noastre pentru felicitările de Anul Nou; la rîndul nostru vă dorim ani mulți și fericiți.

Și eu sînt foarte ocupat cu anumite probleme de lingvistică din gramatica lui Pănini, pe care în bună parte le-am rezolvat, deși păreau insolubile. Sper să pot publica în curînd rezultatele cercetărilor mele.

În ceea ce privește publicarea *Paciatantrei* și admiterea ca membru în Societatea de Orientalistică e probabil să mai treacă *ceva* timp. Orice lucru *pozitiv* cere timp și strădanie.

Cu alese sentimente colegiale.

Th. Simenschy

3

Iași, 7/ II/ 1957

Iubite coleg,

Am primit ieri scrisoarea ce mi-ai trimis și-ți mulțumesc pentru tot ce mi-ai comunicat. Despre aceleași chestiuni mi-a scris și d-l Bănățeanu², într'o scrisoare ce am primit-o azi.

Primesc bucuros să fac parte din comitetul de redacție al revistei și să fiu responsabilul colectivului de sanscritiști și-i mulțumesc d-lui Bănățeanu pentru demersurile și propunerile ce le-a făcut în privința mea.

Începutul îmi pare de bun augur; sper și doresc ca societatea de orientalică să facă cinste țării și să aducă contribuții care să stîrnească interesul tuturor specialiștilor din țară și din străinătate.

Îmi scrii că „*Studia orientalia*” va publica articole numai în limbi străine. Eu aș dori să publice cercetările mele asupra sintaxei cazurilor la Pănini în romînește, pentru că e vorba și de traducerea sūtrelor, traducere care își pierde, pentru mine, orice valoare, dacă o fac în altă limbă. Este ca și cum aș traduce *Panciatantra* în limba franceză, de pildă.

Aș dori – *si nihil obstat* – să țin comunicarea la sfîrșitul lui aprilie sau mai, ca să am timp să termin lucrarea și s-o revăd.

Ieri am primit o scrisoare și de la d-l H[aralambie] Mihăescu³, care îmi scrie, printre altele, că d-l Frenkian⁴ a fost solicitat să facă un raport despre *Panciatantra*, la ESPLA⁵. Aștept rezultatul⁶.

Pînă atunci, te rog să primești salutările mele prietenești și să transmiți d-nei omagiile mele respectuoase.

Th. Simenschy

4

Iași, 29 Mai 1957

Iubite coleg,

Am primit chiar azi scrisoarea ce mi-ai trimis și-ți mulțumesc pentru informațiile primite.

Eu sosesc la București vineri, cu avionul, la ora 9 dimineața, și voi aștepta la agenția de transporturi aeriene (TAROM, de lângă Universitate). Dacă nu vine nimeni, îți voi telefona, ca să știu ce am de făcut.

În aceeași zi, mă întorc cu trenul de noapte la Iași, unde am de ținut o comunicare duminică.

Transmite, te rog, doamnei omagiile mele respectuoase.

La revedere.

Th. Simenschy

5

Iași, 4/ VI/ 1957

Iubite coleg,

Țin să-ți mulțumesc și pe această cale pentru tot deranjul ce ți l-am pricinuit și pe care nu l-am putut prevedea.

Reîntors acasă mi-am reînceput activitatea științifică, pentru că acum sînt mai liber.

Îți trimit „actele justificative”, sub forma a 3 tichete (217 lei).

Mi-am terminat cele două traduceri ale sūtrelor lui Pānini referitoare la sintaxă. Rar s-au deosebit două versiuni atît de mult ca acele ale mele. Una e liberală, *pāninizantă*; cealaltă e liberală și occidentală. Ambele sînt însoțite de comentariu. Sper să le public în „Analele Universității din Iași”, la toamnă⁷, căci acum public acolo o serie de cugetări din literatura sanscrită, în original și-n traducere.

Am avut plăcerea să te aud citat la comunicările științifice din sesiunea iunie ale Universității din Iași – și-ai fost citat ca autoritate.

M-am bucurat și m-am întristat. Bucuria, pentru succesul moral; întristarea, pentru opacitatea celor care leagă piatra scumpă la picior, în loc s'o încrusteze în coroană de aur și s-o pună la loc de cinste.

Transmite, te rog, doamnelor omagiile mele respectuoase.

Îți doresc izbândă deplină cât mai curînd.

Cu dragoste,
Th. Simenschy

6

Iași, 16/ V/ 1958

Iubite coleg,

Îți mulțumesc pentru tot ce-mi scrii și îți urez și eu din partea mea și a soției mele multă sănătate și mulțumire împreună cu toată familia.

Ți-am citit articolul din „Studia et acta orientalia”⁸ și te felicit pentru el. N-are nevoie de elogii. De altfel întreg volumul a făcut o excelentă impresie, nu numai asupra mea, dar și asupra tuturor acelorora care l-au consultat.

Mi s-a cerut din partea secțiunii orientalistice a Societății de Științe Istorice și Filologice să-i predau articolul despre sintaxa cazurilor la Păni. Am răspuns azi că manuscrisul se află la d-ta, și-ți trimit alăturat pag[ina] 16 din acel manuscris.

Îți mulțumesc pentru informațiile pe care le-ai dat despre mine revistei „La Roumanie Nouvelle”⁹. Nu cred însă că va apărea. Nu știi cine-i directorul?!

Primește, te rog, salutările mele cele mai alese și transmite doamnei tale omagiile mele respectuoase.

Th. Simenschy

P.S. Țin să-ți mulțumesc, cam târziu, ce-i drept, pentru lucrarea atît de interesantă și atît de instructivă, ce mi-ai trimis încă din decembrie, privitoare la problema dificilă a duratei acțiunii și a aspectului verbal.

Ar fi extrem de important un studiu vast și temeinic asupra acestor chestiuni în toate limbile, sau măcar în câteva familii de limbi.

T. S.

7

Iași, 29 octombrie 1958

Iubite coleg,

Nu mai am de mult nici o știre de la d-ta nici de la dl. Bănățeanu. Bănuiesc că ai avut necazuri, judecînd mai ales după anumite zvonuri. Sper că au fost neîntemeiate și că, cel puțin acum, te poți ocupa liniștit de studiile d-tale preferate.

Aș dori să știu cînd se publică articolul meu în „*Studia et acta orientalia*”, căci vreau să fac și eu corectura și să am 50 de extrase.

Ți-am trimis azi un extras din traducerea mea: *Gramatica lui Pānini, Sintaxa cazurilor*.

Țin să-ți mulțumesc pentru notița, atît de obiectivă și de amicală, apărută în „*La Roumanie nouvelle*” la 15 aprilie a.c.¹⁰ Abia deunăzi am aflat despre ea. Mi se pare însă că „prima gramatică a limbii sanscrite” va rămînea o simplă amintire în mintea cîtorva. Dar... *τέτλαδι δὴ κραδίη, καὶ κύντερον ἄλλό ποτ' ἔτλης*¹¹.

Cu multă dragoste,
Th. Simenschy

P. S. Nu de mult a fost în București prof. dr. Raghu Vira¹², directorul Academiei Internaționale de Cultură Indiană, din New Delhi. El mi-a scris la 10 iunie 1958 că ține mult să mă vadă și să discute cu mine anumite chestiuni. Oare de ce n-am fost înștiințat și chemat?¹³

Th. S.

8

Iași, 11 martie 1959

Iubite coleg,

Mă bucur că ai scăpat de necazuri, tout est bien, qui finit bien.

De la d-l Bănățeanu n-am mai primit nimic; probabil că-i supărat că încă nu i s-a publicat articolul în rev[ista] „Iașul literar”¹⁴. Am primit din nou asigurări de la d-l profesor Ciopraga¹⁵ că articolul se va publica în curînd. Eu n-am nici o legătură cu cei de la revistă și chiar de aș avea, n-aș putea face mai mult decît a făcut d-l Ciopraga.

Îl rugasem, prin decembrie, pe d-l Bănățeanu să-mi ceară înapoi de la ESPLA Paciatantra, căci o publică Editura Științifică, cu care am și încheiat contract.

Voi scrie Editurii Științifice să-mi comunice de ce întîrzie cu tipărirea gramaticii sanscrite, care trebuia să înceapă încă din ultimul trimestru al anului trecut¹⁶.

Îți trimit articolul alăturat cu privire la Păniși și te rog să-l predai d-lui Guboglu¹⁷ spre tipărire.

Mulțumindu-ți pentru bunăvoință te rog să transmiți d-nei omagiile mele respectuoase și să primești din partea-mi, dragi salutări,

Th. Simenschy

P. S. Mulțumesc pentru extrase.

T. S.

9

Iași, 6 aprilie 1959

Iubite coleg,

Îți mulțumesc pentru știrile ce mi-ai comunicat și pentru predarea articolului meu.

Articolul d-lui Bănățeanu va apărea în nr. 3 al rev[istei] „Iașul Literar”; așa mi-a spus dl. Ciopraga.

Reînființarea secției clasice este un *pium desiderium* care poate se va realize odată. Acum însă lucrurile se află *statu quo*¹⁸.

De la d-l Marin¹⁹ n-am mai primit nici o scrisoare din februarie 1958. Vina este a mea, fiindcă nu i-am răspuns decît abia în februarie anul acesta, din cauză că am fost și eu foarte ocupat. Însă d-l Marin este deprins cu acest cusur al meu și sper că-mi va scrie și el ... la acelaș interval.

Mă bucur de activitatea d-tale atît de rodnică și aștept apariția *Istoriei limbii romîne*²⁰, pe care aș dori s-o studiez, mai ales în ceea ce privește sintaxa.

Dacă ai posibilitatea, te rog să-mi cumperi două sticle cu cerneală de import pentru stilou (culoarea albastră-neagră)²¹.

Doresc să ne revedem cît mai curînd și te aștept cu toată dragostea.

Omagiile mele respectuoase d-nei.

Al d-tale,
Th. Simenschy

10

Iași, 24/ XI/ 1959

Iubite coleg,

Îți mulțumesc mult pentru interesul ce-mi porți. Despre articolul defăimător mi-a scris și tovarășul Guboglu și i-am dat lămuririle necesare. Ele sunt suficiente pentru oricine, afară de acela care urmărește numai defăimarea mea. De data aceasta Graur, mai prudent, a pus pe altcineva să facă recenzia²².

I-am scris tov[arășului] ministru Atanase Joja²³ și sper că va obliga revista „Limba romînă” sau să nu publice articolul, sau să publice în primul număr următor și răspunsul meu.

Te rog să comunici Societății de Științe Istorice și Filologice să nu aibă nici o grijă, ci să stăruie numai ca să se publice și răspunsul meu. Atît. Îl voi trimite după ce voi cunoaște recenzia lui Zoil²⁴.

Ce-i cu articolul meu: *La syntaxe des cas*? La cererea d-lui Drimba, i-am trimis și lui un articol pentru revista „Studii și cercetări lingvistice”, intitulat: *Particularități gramaticale și denumirile lor*²⁵. Dacă ai timp, înterează-te și de el.

Știrile privitoare la sănătatea d-tale și la răutatea invidioșilor m-au întristat; dar: *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito*²⁶. Vei izbîndi. *Labor omnia vincit*²⁷.

Călduroase mulțumiri d-lui A. Frenkian, căruia îi rămîn mult îndatorat.

Eu și soția mea îți dorim, d-tale și familiei, multă sănătate și mulțumire. Transmite, te rog, doamnei omagiile mele respectuoase.

Cu dragoste,
Th. Simenschy

11

Iași, 9/ XII/ 1959

Iubite coleg,

Îți mulțumesc foarte mult pentru osteneală și mă grăbesc să-ți trimit cele două foi alăturate²⁸, în care-i arătat ce trebuie să se tipărească.

Semnul ... (= etc.) înseamnă că și restul care urmează trebuie tipărit (cum e în scrisoarea ce mi-ai trimis).

Îți doresc multă sănătate și success. Respectuoase salutări doamnei și dragi salutări din partea soției mele la amîndoi.

Cu dragoste,
Th. Simenschy

La syntaxe des cas dans la grammaire de Pānini

P. 2. Monnier William

P. 3. Le pèlerin chinois...

P. 9. Au près des curbes...

(L'ordre des cases: Le sūtra 1, 4, 54 relatif au *Karti*, qui vient après *Karman*, est une note explicative de sūtras précédents: 52 et 53.

P. 16. Concordanța cazurilor: ainsî dans le sūtra 2, 3, 33 ...

P. 17 (ultima frază înainte de excepții): En général les cas concurrents viennent après les constructions à un seul cas ou experiment des exceptions (v. le plan, p..., ainsî que le chapitre suivant).

P. 17 (Exceptions). Pour les sūtras qui traitent de la syntaxe des cas le terme d'„exception” est quelque peu impropre, puisque souvent la règle est simplement complétée par des règles spéciales ou par l'indication de la possibilité d'employer un autre cas.

P. 17: Pour les exceptions...

P. 17: L'incertitude de la limite ... apparaît clairement...

P. 17: Nous admettons également...

P. 20: est régi...

P. 21: Dans 2, 3 on trouve également au génitif d'autres mots... (Nu trebuie adăugat: *habituellement*).

P. 22: Aucun verbe...

P. 22: C'est encore au locatif qu'est mise la fonction...

Doresc să mi se facă 50 de extrase.

T. S.

12

Iași, 24 ianuarie 1960

Iubite coleg,

Îți mulțumesc foarte mult pentru știrea importantă pe care mi-ai comunicat-o. De altfel răspunsul meu e de mult pregătit și nu am nici o grijă.

Pentru dureri de cap îți trimit aici alăturat o rețetă pe care mi-a dat-o, acum 17 ani, ... un avocat. Mi-a fost totdeauna de mare folos și a folosit și altora cărora am dat-o. Însă cea mai bună rețetă este următoarea: să lucrezi numai ziua, să dormi cât mai mult și mai ales: *ne quid nimis*²⁹.

Gramatica lui B. și G.³⁰ arată în prefață că s-a folosit de vreo 3-4 gramatici franceze, așa că autorii s-au pus la adăpost. Încă ei au uitat să facă această declarație și atunci când au publicat manualul *Pro Archia*, copiat în întregime, cu comentariu cu tot, după manualul cu același titlu al italianului R. Cornali. V[ezi] recenzia lui G. Guțu: *Un procedeu în-tristător*, publicată în rev[ista] „Convorbiri literare”, 1941 (74), nr. 5-6, (mai – iunie, pag. 651-654). Așa se explică de ce de data aceasta n-am fost atacat de G., ci de unul pus la cale de el³¹.

O crestomație sanscrită, în transcripție latină, cu comentariu și vocabular și cu trimiteri la gramatica mea, ar fi foarte utilă. Ea ar cuprinde texte vedice și clasice, în ordine cronologică, precedate de scurte notițe literare, iar sfârșitul ar avea și o bibliografie a textelor respective.

În ceea ce privește sintaxa limbii sanscrite, ea ar putea fi gata, împreună cu crestomația, pînă în doi ani, căci o am pe fișe. Sintaxa va fi istorică și comparativă.

Pentru aceasta însă trebuie să ni se asigure de pe acum publicarea ei, ca să nu se întâmple cu ea ceea ce s-a întâmplat cu *Panciatantra*, pe care Editura Științifică n-o mai publică, deși am contract încheiat cu ea. De altfel și *Gramatica limbii sanscrite* a fost tipărită într-un număr de exemplare extrem de redus și pe deasupra nu se difuzează aproape de loc, cu toate cerințele numeroase și insistente. *Habent sua fata libelli*³².

Dacă se procură litera necesară pentru texte cu caracter *devanāgarī* și dacă se aduc și tipografi calificați, pot să dau textele sanscrite și-n formă lor originală.

Cu *Upanișadele* m-am ocupat foarte mult și eu, acum vreo 25 de ani, și am și tradus două din ele; iar în „Ethos”³³ am publicat cele mai importante aforisme din *Upanișade*, adevărate perle de gândire și de frumusețe. Cel mai bun cunoscător al *Upanișadelor*, și al filosofiei indiene în general, este P. Deussen³⁴, mare sanscritist, mare poet și mare filosof. Ai făcut bine că ai recurs la el: este o călăuză sigură.

Doresc foarte mult să-ți văd publicată cît mai curînd *Istoria limbii romîne*, care mă interesează în mod deosebit³⁵.

Salută din partea mea pe prietenii noștri Mihăescu³⁶ și Vulpe³⁷, despre care nu mai știu nimic. Ce mai face d-l Bagdasar³⁸? Dar d-l Marm-

liuc³⁹? Îl cunoști? Transmite-le, te rog, și lor, cele mai dragi salutări din partea mea.

Îți doresc multă sănătate și deplin succes. Omagiile mele respectuoase d-nei.

Cu cele mai alese sentimente,
Th. Simenschy

13

Iași, 12/ II/ 1961

Iubite coleg,

Scrisoarea ce mi-ai trimis e melancolică și m-a întristat. Doresc din toată inima să aflu că ești sănătos și că ești pus la locul de cinste ce ți se cuvine. În ceea ce mă privește, pot să-ți spun următoarele:

Wir sind gewohnt dass die Menschen verhöhnen,

Was sie nicht verstehn,

Dass sie vor dem Guten und Schönen,

Das ihnen oft beschwerlich is, murren. (Goethe, Faust, 1205 sgg.)⁴⁰

E i maiali diranno che siete sudici, gli asini giureranno che siete ignoranti, ... e i ladri denuncieranno per furto. (Papini, Storia di Cristo I, 116 f.)⁴¹

Zoili⁴² și murdăritori există în toate timpurile și pretutindeni. Până și un geniu ca Einstein a fost defăimat, și încă de abatele Moreux, în cartea *Pour comprendre Einstein*⁴³! Dar, pe atunci, Einstein era de mult în culmea gloriei.

Solemnițările Centenarului Universității ieșene au fost impresionante și frumoase. Am asistat la câteva comunicări făcute cu acest prilej și am ținut și eu una despre: *Simboluri și formule sintactice în gramatica lui Pânini*.

Te rog să-mi trimiți și mie, dacă poți, un extras din studiul d-tale.

Sper și doresc să te revăd mai curînd.

Îți mulțumesc pentru urări și la rîndul meu îți doresc ani mulți și fericiți împreună cu întreaga familie. Aceleași urări vi le face și soția mea. Transmite, te rog, d-nei omagiile mele respectuoase.

Cu multă dragoste,
Th. Simenschy

14

Iași, 1/ VI/ 1961

Iubite coleg,

Te rog să-mi trimiți studiul meu *La syntaxe des cas*, deoarece și-a făcut un stagiu destul de lung la redacția revistei „Studia et acta orientalia”⁴⁴. Sper să-l pot publica în altă parte, cu stagiu mai redus.

Doresc să aflu vești bune despre d-ta și despre d-l Mihăescu.

Salutări colegiale,
Th. Simenschy

15

Iași, 6 august 1962

Iubite coleg,

La reîntoarcere am găsit scrisoarea ce mi-ai trimis și mi-a părut tare rău că nu ne-am putut vedea. Te felicit din toată inima pentru numirea ca profesor la Timișoara⁴⁵ și doresc să izbîndești acolo pe deplin. Mediul nou în care vei trăi îți va fi mult mai prielnic, și mediul este și el destin pentru noi.

Colegii mei de la Iași au reacționat împotriva recenziei lui Costa⁴⁶ publicîndu-mi răspunsul, propunînd gramatica sanscrită pentru premiu și recomandînd în unanimitate și cu elogii recunoașterea titlului și a gradului meu. Un singur om se opune, președintele comisiei din București, pentru recunoașterea titlului și a gradului: fostul meu coleg

Iorgu Iordan, care, cu cât dau mai mult societății, cu atât e de părere că merit mai puțin⁴⁷. Dar *πάντα ῥεῖ καὶ οὐδὲν μένει*⁴⁸.

Sintaxa cazurilor o voi publica cu plăcere în revista pe care o vei edita.

Am stat la Sinaia și la Predeal, iar mâine plec la Agapia, vechiul meu lăcaș al păcii. Dacă poți și dacă vrei, vino acolo. E mai bine ca oriunde. Aprobarea o trimite prin poștă Mitropolia din Iași, în baza unei cereri.

La Sinaia am stat prima dată la tov[arășul] Lacea (lîngă restaurantul cu taraf de lăutari de pe strada principală, în rînd cu farmacia). Însă cel mai bine e să te adresezi unui hamal. Oricare cunoaște o serie întreagă de adrese.

Extrasele din reviste nu le-am primit. Mi-ar face plăcere să le cunosc.

Îți doresc multă sănătate și mulțumire împreună cu familia d-tale. Transmite, te rog, d-nei omagiile mele respectuoase și primește salutările mele cele mai prietenești.

Th. Simenschy

Note

¹ Referință probabilă la articolul *Antologia sanscrită a lui G. Coșbuc*, publicat în „Analele științifice ale Universității din Iași”, seria IIIe-lingvistică, tomul II/1956, fasc. I-II.

² Vlad B. Bănățeanu (1900-1963), lingvist și filolog clasic român, indo-europenist specializat în armenologie. A editat revistele „Revue des études indo-européennes” și „Studia et acta orientalia”.

³ Haralambie Mihăescu (1907-1985), lingvist și filolog român, membru corespondent al Academiei Române, clasicist specializat în istoria limbii române și bizantinologie, prieten apropiat al lui Gh. Ivănescu.

⁴ Aram Frenkian (1898-1964), filolog clasic și filosof român de origine armeană, profesor al Universității din București, specialist în filosofia greacă antică.

⁵ ESPLA este sigla Editurii de Stat pentru Literatură și Artă, care, ca instituție de stat, a preluat în 1948 patrimoniul fostei Fundații Regale pentru Literatură și Artă.

⁶ Lucrarea a apărut în cele din urmă postum: *Panciatranta*, traducere din limba sanscrită de Theofil Simenschy, Editura pentru Literatură, București, 1969, 350 p.

⁷ Cele două texte menționate de Simenschy au apărut într-adevăr în „Analele Universității din Iași”, după cum

urmează: *Gramatica lui Pălini. Sintaxa cazurilor*, în AUI, seria IIIe-lingvistică, tomul III/ 1957, nr. 1-2, p. 189-248; *Gramatica lui Pălini. Elemente gramaticale, simboluri și formule sintactice*, în AUI, IIIe-lingvistică, tomul VI/ 1960, supl., p. 189-248.

⁸ Gh. Ivănescu, *Le rôle des Japhétites dans la formation des peuples et des cultures antiques*, în „*Studia et acta orientalia*”, I (1957), p. 199-203.

⁹ Publicație culturală bimensuală tipărită, potrivit informațiilor din cataloagele BCU din Iași, între anii 1948-1958, sub direcția lui G. Călinescu.

¹⁰ Vezi mai sus, nota anterioară.

¹¹ Citatul este din Homer, *Odiseea*, XX, 18 și, într-o traducere strictă, înseamnă: „Îndură încă, inimă! Ai îndurat cândva și ceva mai rău”. Vezi și traducerea mai liberă în Homer, *Odiseea*, traducere de George Murnu, studiu introductiv de D. M. Pippidi, Univers, București, 1971, p. 409: „Mai rabdă încă, o, inimă. / Tu ai răbdat odată / Ceva mai fioros”.

¹² Raghu Vira (1902-1963), proeminent lingvist, filolog și om politic indian, editor al epopeii *Mahabharata*.

¹³ Întrebarea este retorică! Este cunoscută practica autorităților comuniste de a ignora pur și simplu întrebările puținilor oaspeți străini care se interesau de soarta unor personalități culturale sau politice aflate în dizgrația regimului.

¹⁴ „Iașul literar” a fost o revistă literară editată la Iași de Uniunea Scriitorilor din R.P.R. între anii 1949-1970.

¹⁵ Constantin Ciopraga (1916-2009), critic și istoric literar, profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹⁶ Lucrarea a apărut: Theofil Simenschy, *Gramatica limbii sanscrite*, Editura Științifică, București, 1959, 164 p.

¹⁷ Mihail Guboglu (1911-1990), istoric și orientalist român, specialist în paleografie turcă și editor al documentelor turcești interesând istoria românilor.

¹⁸ După începuturi foarte promițătoare în epoca interbelică, perioadă care a fost ilustrată de personalități eminente, între care I. M. Marinescu (1880-1965), Alexandru Balmuș (1898-1957), Haralambie Mihăescu (1907-1985) și Teofil Simenschy însuși, secția de limbi clasice a universității ieșene a traversat lungi perioade de vegetare, activitatea catedrei de specialitate fiind înviorată între anii '70-'90 ai secolului trecut datorită eforturilor filologilor Traian Diaconescu, Niculina Toderașcu, Ana Cojan și Mihaela Paraschiv.

¹⁹ Demetrio Marin a studiat filologia clasică la Iași, încheind cu un doctorat în anul 1944, pentru ca din 1947 să se stabilească în Italia, unde a devenit profesor la Universitatea din Bari. Recent, în limba română i-au fost publicate câteva cărți, între care două despre poetul latin Ovidius, iar alta despre relațiile cu India ale lui Eminescu.

²⁰ *Istoria limbii române*, capodopera lui Gh. Ivănescu, a fost tipărită abia în anul 1980, la Editura Junimea din Iași.

²¹ Intelectual de modă veche, Simenschy acorda importanță detaliilor formale ale eleganței și convenienței sociale. Chiar scrisorile publicate aici au un aer cu totul „neproletar”, fiind scrise pe hârtie specială de culori, de culoare verde-gălbui, ca și plicurile, de format mic.

²² Alexandru Graur (1900-1988), lingvist român, profesor al Universității din București și membru al Academiei Române. În „*Studii și cercetări lingvistice*”, I/1950, fasc. I, p. 307-308, Graur publicase un articol negativ la adresa lui Simenschy, cu referire specială la lucrarea *La construction du verbe dans les langues indo-européennes*, Iași, 1949. În

termeni incalificabili, Graur îi reproșează eruditului ieșean „vina” cosmopolitismului, deoarece și-a scris lucrarea în limba franceză, ca să nu poată fi înțeles de către poporul muncitor. O altă „vină” capitală ar fi fost absența din bibliografie a lucrărilor rusești sau sovietice. Abundă în această infamă recenzie expresii precum „slugărnicia autorului față de somitățile occidentale”, „formalismul” și „schematismul”. Aprecierile erau ținute spre nimicirea unui autor a cărui teză de doctorat *Le complement des verbes qui signifient „entendre” chez Homère. Étude de syntaxe historique et comparative*, publicată în 1927, primise aprecieri favorabile, în reviste de prim rang, de la reputați specialiști precum A. Meillet, A. Walter, P. Kretschmer, P. Wahrmann sau P.J. Chantraine, fapt ce echivala cu un început de reală consacrare internațională.

²³ Athanase Joja (1904-1970), logician, profesor al Universității din București, membru al Academiei Române, a ocupat funcții înalte în statul comunist român, între care și cea de ministru al învățământului.

²⁴ Zoil, simbol al detractorului, pare să fi fost Traian Costa, al cărui nume este dezvăluit într-o scrisoare ulterioară. Vezi mai jos, nota 31.

²⁵ Nu am găsit niciun articol cu acest titlu de T. Simenschy.

²⁶ Citatul este din *Eneida* lui Vergilius (6, 95) și face parte din prorocirea Sibilei către Aeneas: „Să nu dai înapoi în fața greutăților, ci cu mai mult curaj să pășești împotriva lor!”

²⁷ Citatul este din *Georgicele* lui Vergilius (1, 145): „Munca le învinge pe toate”.

²⁸ Corecturile tipografice la lucrarea menționată sunt notate de Simenschy pe două foi separate, format „dictando”.

²⁹ Dicton atribuit lui Chilon din Sparta, personaj semilegendar, unul din cei „șapte înțelepți ai Eladei”: „[să nu dorești] nimic prea mult”.

³⁰ Alexandru Graur (vezi supra, nota 22) a publicat, împreună cu C. I. Balmuș și I. Stoian, mai multe ediții (1946, 1947 etc.) ale unui manual școlar de limba latină.

³¹ Inițiala G. trimte la Alexandru Graur, vezi mai sus, nota 22. Cel „pus” de Graur să scrie o recenzie negativă a fost Traian Costa, filolog clasic la Universitatea din București, menționat explicit într-o scrisoare posterioară, din anul 1962. Cartea recenzată a lui Simenschy a fost *Gramatica limbii sanscrite*, București, 1959, iar recenzia a apărut în „Studii și cercetări lingvistice”, 1960, nr. 1, p., 139-145. Scrisă cu o evidentă rea-credință, recenzia lui Traian Costa conține totuși și unele observații juste. Simenschy a răspuns la această recenzie în articolul *Pro domo*, publicat în „Analele științifice ale Universității din Iași”, seria IIIe-lingvistică, tomul VII/1961, p. 231-239.

³² „Cărțile își au soarta lor”. Dictonul este atribuit gramaticianului roman Terentianus Maurus (prob. sec. al III-lea d.Hr.).

³³ Subintitulată „revistă de teorie a culturii”, publicația „Ethos” a fost editată la Iași, între 1944-1947, de Nicolae Bagdasar și Ștefan Bărsănescu.

³⁴ Paul Jakob Deussen (1845-1919), profesor de filosofie al Universității din Kiel, a fost un renumit indolog.

³⁵ Vezi mai sus, nota 20.

³⁶ Vezi mai sus, nota 3.

³⁷ Radu Vulpe (1899-1982), arheolog și istoric român, profesor al Universităților din București și Iași.

³⁸ Nicolae Bagdasar (1896-1971), profesor de filosofie al Universității din Iași, membru corespondent al Academiei Române.

³⁹ Dimitrie Marmeliuc (1886-1971), istoric literar și folclorist român, profesor al Universităților din Cernăuți și București.

⁴⁰ Pentru o versiune liberă în limba română a pasajului citat, vezi: Johann Wolfgang Goethe, *Faust*. În românește de Lucian Blaga, prefață de Tudor Vianu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955, p. 78: *Oamenii se strâng / Și mâna-și dau spre a cârți mișei, / Când nu pricep ceva. / E obiceiul lor nătâng / În fața frumuseții și a binelui ales / Să mârâie, când nu le este pe-nțeleș.*

⁴¹ *Porcii vor spune că sînteți murdari, măgarii vor jura că sînteți ignorant, iar hoții vă vor denunța pentru furt* (trad. edit.).

⁴² Zoil (gr. Ζωῖλος) a fost filolog și filosof cinic grec (sec. al IV-lea î.Hr.), supranumit *Homeromastix*, literal 'biciul lui Homer', datorită criticilor aspre și nedrepte la adresa marelui poet. Numele lui denumește metonimic și depreciativ pe criticul nedrept, lipsit de har și invidios.

⁴³ Théophile Moreux (1867-1954), supra-numit l'Abbé Moreux, astronom amator și preot catolic, prolific autor de lucrări de popularizare a științei, a criticat de pe poziții teologice teoria relativității a lui Einstein. Lucrarea *Pour comprendre Einstein* a apărut la Paris în anul 1922.

⁴⁴ Menționată de câteva ori și mai sus, „*Studia et acta orientalia*” a fost o publicație editată la București de Mihail Guboglu sub auspiciile Asociației de Studii Orientale din Republica Socialistă România. Biblioteca Centrală Universitară din Iași deține volumele I-V, tipărite între 1957-1963, probabil singurele care au apărut.

⁴⁵ Gh. Ivănescu a fost, între anii 1962-1969, profesor de romanistică și lingvistică generală la Universitatea din Timișoara, contribuind decisiv la crearea și organizarea filologiei timișorene.

⁴⁶ Vezi supra, notele 24 și 31.

⁴⁷ Iorgu Iordan (1888-1986), lingvist și filolog român, profesor la Universitățile din Iași și București, membru al Academiei Române, autor al unor lucrări fundamentale de romanistică, stilistică, toponimie, gramatică etc. Theofil Simenschy și Petru Caraman au fost doar doi dintre foștii săi colegi de la Universitatea din Iași la a căror eliminare din învățământ a contribuit decisiv, de pe pozițiile politice proeminente pe care le-a ocupat în primele decenii ale comunismului în România.

⁴⁸ Citat din aforismele lui Heraclit: „Totul curge și nimic nu este statornic”.

Dan CUMPĂȚĂ

Un poet al culorilor

D. C. – cunoscut artist plastic de origine ieșeană, cu picturi în galeriile de artă ale lumii. Unul dintre tablourile sale, *A sign from God* („Un semn de la Dumnezeu”), se află în colecția Muzeului de Artă din Vatican. Este președintele Asociației iART.

Intrat de curând în spațiul cultural românesc datorită prezențelor sale pe piața de artă, Ștefan Mugurel Ionescu se legitimează printr-o școlaritate remarcabilă. Pictorul, cu deosebită măiestrie, excelează prin capacitatea de sugestie, prin exprimarea stărilor de jubilație sau melancolie, studiind în același timp lumina în raporturile contrastante cu întunericul. Colorist fidel stimulilor vizuali deprinși din experiențele proprii, din studiu sau din dialogul cu natura, el încearcă să fie permanent credibil și corect. Nu forțează lectura plastică a privitorului și-i oferă confortul de a se simți el însuși un partener privilegiat.

În pictura sa, tușele au vigoarea unei emoții și consistența culorilor Universului, iar imaginea are robustețea unui adevăr și lirismul unui poem de seară.

Ștefan Mugurel Ionescu, membru permanent al Asociației iArt (International Artists), se deosebește și impresionează prin peisajele mirifice și pline de simbol, care nu au nimic din angularitatea severă a materiei, spre a putea conferi frumusețile orizontului menit să asigure demnitatea și solemnitatea gândului și a simțirii artistice.

Iubit de colecționari, apreciat de iubitorii de artă și uneori invidiat de mulți prieteni ai

Nufărul, 60 x 80 cm, acryl, pânză

penelului, Ștefan Mugurel Ionescu devine astfel un poet al culorilor, oferindu-ne o lectură a imaginilor interesantă, surprinzătoare și, în felul ei, inedită, lăsând deschisă posibilitatea unui dialog între idee și expresie.

Pădurea misterioasă, 50 x 70, acryl, pânză

DIALOGUL ARTELOR I

Ștefan Mugurel
IONESCU

Adevăr și lirism în pictură

Lunca Siretului, 40 x 60 cm, acryl, pânză

La mal, 55 x 45 cm, acryl, pânză

DIALOGUL ARTELOR III

Cetatea de scaun, 50 x 70 cm, acryl, pânză

Floare-albastră, floare-albastră, 50 x 70 cm, acryl, pânză

Disperare, 50x70 cm, acryl, pânză

Galați. Anii '30, 50 x 70 cm acryl, pânză

Fetele mele, popart, 50x70 cm, acryl, pânză

Muzică, 60 x 80 cm, acryl, pânză

Noapte polară, 60 x 40 cm, acryl, pânză

Bătrân cu țigară, 45 x 65 cm, creion, hârtie

Pe gânduri, 45 x 65 cm, creion, hârtie

Moară de apă, 50 x 70 cm, acryl, pânză

Ștefan Mugurel IONESCU

Născut la Galați, la 4 noiembrie 1978. A urmat cursurile Colegiului Economic „Virgil Madgearu” din Galați și, ulterior, a absolvit Facultatea de Management și Marketing în Afaceri Economice din cadrul Universității „Constantin Brâncoveanu” din Pitești.

A dovedit de mic înclinație spre desen și pictură, poate și datorită profesorului de desen din școala generală, Nicolae Cărbunaru, care a reușit să-i cultive această pasiune. Cu toate acestea, abia mult mai târziu a hotărât să întreprindă ceva într-o atare direcție.

Totul a reînceput când a descoperit, într-un supermarket, un set pentru pictură: pânză, culori acrilice și pensule. Și, cum șevaletul aștepta într-un colț de cameră, s-a apucat de lucru și a „stricat” pânza (după cum îi place să spună autocritic). Acesta ar fi fost, probabil, și finalul aventurii sale artistice dacă cineva, venit apoi în vizită, nu și-ar fi dorit foarte mult să aibă acel tablou. Întâmplarea l-a determinat să se înscrie la cursurile Școlii de Pictură ce aparține Centrului Cultural „Dunărea de Jos”, la clasa profesoarei Olimpia Ștefan. Apreciindu-i calitățile artistice, profesoara respectivă remarca (printre altele): „Fiecare compoziție a sa prezintă un aer de mister, de care privitorul se simte atras”.

A participat la mai multe expoziții de grup, atât în cadrul Școlii de Pictură, cât și în cadrul asociației iART (International Artists). Cu ocazia Salonului Internațional de Vară, ediția a IV-a, din 2017, referindu-se la lucrarea „Bătrân cu țigara”, cunoscutul universitar și critic de artă Mihai Păstrăguș spunea: „Folosindu-se de tehnica grafică cu meșteșug, [Ș.M.I.] schițează un portret alegoric al bătrânului fumător cu un marcat accent dramatic. Autorul posedă și cunoștințe avansate de psihologie a portretului. Vârsta și viciul sunt cele două elemente care domină lucrarea”.

Dintre premiile obținute sunt de amintit:

- Premiul a II-lea la Concursul de pictură „Ion Irimescu”, Centrul Cultural Bucovina – 2018, pentru lucrarea „Muzica” [acryl/pânză];
- Mențiunea I la E-Expoziție-Concurs de Arte Vizuale, EDIȚIA a III-a, E-VISUAL ART DEBUT – 2017, pentru lucrarea „La mal” [acryl/pânză].

Text și discurs religios

Comuna Rodna din județul Bistrița-Năsăud a fost gazda, în zilele de 10-12 mai 2018, a Conferinței Naționale „Text și discurs religios”, ediția a IX-a, dedicată celor 100 de ani de la Marea Unire. Au participat profesori universitari și cercetători din multe centre universitare: București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Sibiu, Craiova, Constanța, Baia Mare. Conferința își are punctul de plecare în ideea profesorului ieșean Alexandru Gafton, care a lansat-o în urmă cu zece ani, fiind găzduită, până acum, de mai multe universități din țară (<http://www.cntdr.ro>). Tematica este nu numai tentantă, ci și cuprinzătoare și fermecătoare.

Faptul că anul acesta manifestarea s-a desfășurat într-o așezare rurală, „un colț de neîntreruptă viață românească a Ardealului”, i-a conferit mai multă originalitate și culoare. După primirea oaspeților și înmânarea mapei cu programul Conferinței, cu pliante conținând informații despre zona de la poalele Munților Rodnei, a avut loc un *Te Deum*, celebrat, la Biserica Ortodoxă din localitate, de către IPS Andrei, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, Mitropolit al Clujului, Maramureșului și Sălajului, însoțit de înalți ierarhi și preoți din Protopopiatul Năsăudului.

Preasfinția Sa a participat și la deschiderea festivă, care a avut loc la Căminul cultural din localitate, alături de personalități științifice – prof. univ. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. pr. Ioan Chirilă, președinte al Senatului Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, prof. univ. Ioan Bolovan, prorector al aceleiași Universități –, și de oficialități naționale, județene și locale – Ovidiu Frenț, prefectul județului Bistrița-Năsăud, Emil Radu Moldovan, președintele Consiliului Județean, Valentin Grapini, primarul comunei Rodna.

Discursurile oficiale, concise și consistente, s-au referit atât la inspirația organizatorilor de a alege acest loc binecuvântat de Dumnezeu, care a dat până acum peste douăzeci de membri ai Academiei Române, pen-

tru o manifestare de o asemenea anvergură, cât și la personalitățile transilvănene, făuritoare ale Marii Uniri: George Pop de Băsești, Iuliu Maniu, Iuliu Hossu, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida Voievod.

După-amiaza s-a încheiat cu lucrările în plen, susținute de prof. univ. dr. Gheorghe Chivu, *Scrisul religios și unitatea limbii române*, prof. univ. dr. pr. Ioan Chirilă, *Înțelepciune și unire/Unitate acțională în Sf. Scriptură și în istoria națională a românilor*, conf. univ. dr. pr. Constantin Necula, *Principii ale pedagogiei comunicării religioase astăzi*.

Ziua de 11 mai a fost dedicată lucrărilor pe secțiuni: *Retorica textului/discursului religios*; *Traducerea textului sacru*; *Literatura și sacralul*. În total au fost planificate 31 de lucrări, care au acoperit o paletă vastă de probleme: Ștefan Oltean, *Ficțional și sacru*; Nicolae Felecan, *Sacralul în discursul politic de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918*; Vasile D. Țăra, *Cultura ecleziastică, făuritoare și păstrătoare a unității de limbă și neam*; Mihai Valentin Vladimirescu, *Retorica discursului profetului Ieremia împotriva Babilonului*; Daiana Felecan, *Construcție și interpretare în rugăciune*; Oliviu Felecan, Mihaela Munteanu Siserman, *Interpretări sociolingvistice ale unui text administrativ emis de instituții bisericești*; Sorin Guia, *Argumente bazate pe autoritate în discursul religios*; Octavian Gordon, „Sfârșitul neînfruntat” al vieții sau despre necesitatea înnoirii limbajului liturgic românesc; Alexandru Gafton, *Traducere și exegeză*; Bogdan Țăra, *Terminologie religioasă în Lexiconul de la Buda*; Ana Maria Minuț, Ioan Constantin Lihaciu, *Lexicul religios din gramatica lui Ioan Piuariu-Molnar: Deutsch-Walachische Sprachlere, Viena, 1788*; Adina Chirilă, *O metaforă pierdută: Corpul este o construcție solidă. Despre opțiuni de traducere în Iov 10, 11*; Adrian Chircu, *Veche terminologie religioasă latinească tălmăcită în limba românească. Observații asupra dicționarului lui Teodor Corbea (Dictiones latinae cum valachica interpretatione)*; Sebastian Voicu, *Verba sentiendi în Ioan, 1:1*; Bogdan Cuza, *Reformele bisericești din vremea lui Cuza-Vodă, ca factori premurgători ai dobândirii autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*; Ioan Milică, *Biblia și proverbele populare*; Gheorghe Manolache, *Convertirea fracturismului la mistica isihastă a „lirismului elementar”*; Gheorghe Glodeanu, *V. Voiculescu sau redescoperirea tradiției*; Ioan Pinte, *Incertitudinile cunoașterii și beatitudinea splendorii. N. Steinhardt și regăsirea timpului paradiziac*; Gabriela Drimba, *Scara raiului în iconografia bisericilor mănăstirești*

din Țara Românească (Hurezi) și Moldova (Dobrovăț, Râșca, Sucevița, Sfântul Ilie-Suceava, Cetățuia-Iași); Nastasia Vali Ganea, *Reflexe filozofice și teologice în lirica lui Lucian Blaga*; Doina Macarie, *Imaginarul religios în proverbul românesc*; Viorella Manolache, 1918 în paginile revistei „Cultura creștină” de la Blaj; Petre Gheorghe Bârlea, *Intensitate, repetiție și redundanță în versurile românești ale Noului Testament*; Maria Aldea, Monica Vlase, *Carte și religie la sfârșit de secol XVIII: Ducere de mână către cinste și dreptate* (Buda, 1798); Cristiana Arghire, *Prezența unui termen controversat în textul biblic: parrhêsia*; Călin Popescu, *Istoricul și filosofia traducerilor biblice românești publicate de Societatea Biblică britanică (fosta BFBS). Cu referire specială la Cartea Psalmilor*; Iulia Ramona Marti, *Tăcerea lui V. Voiculescu, glasul luării-aminte la inimă*; Pal Eniko, *Statutul maghiarismelor în citările biblice din Catehismul lui Fogarasi (1648) în comparație cu pasajele corespunzătoare din NTB (1648) și BB (1688)*.

Simpla înșiruire a acestor titluri este în măsură să confirme bogăția de subiecte și importanța actuală a lor în contextul în care scrierile sacre au avut un aport însemnat la constituirea limbii literare moderne, iar imaginile stilistice pe care le conțin sunt modele și astăzi pentru anume stiluri și discursuri.

Varietatea comunicărilor a generat ample discuții, creând o atmosferă de autentică dezbatere științifică, incitantă și stimulatorie, motiv de viabilitate a acestei Conferințe, care a devenit deja un brand pentru cercetarea științifică umanistă.

Nu putem omite nici surpriza zilei de 12 mai, drumeție și picnic în Parcul Național Munții Rodnei, Poiana cu narcise din Masivul Saca, la altitudinea de 1600 m. Narcisele, în floare și răsfirate pe o suprafață de 5 ha, au oferit o imagine inedită, care, cu greu, se poate uita.

Prof. dr. Nicolae FELECAN

O manifestare științifică dedicată Unirii de la 1918

Revista „Limba Română” lansată la Galați

Universitatea „Danubius” din Galați și Centrul de Studii și Cercetări Danubiene au organizat pe 16 mai 2018 o manifestare științifică intitulată *Aspecte esențiale ale Unirii de la 1918*, ce a cuprins trei secvențe: (1) o sesiune de comunicări științifice în plen pe tema Unirii; (2) lansarea numerelor 1-2/2018 ale revistei „Limba Română” (din Chișinău), dedicate Unirii, și (3) o masă rotundă cu tema *Unirea de la 1918 între așteptări și rezultate. Un bilanț la centenar*.

În deschiderea evenimentului, moderatorul întâlnirii, conf. univ. dr. Cristinel Munteanu, a înfățișat motivațiile și intențiile manifestării pregătite cu acest prilej, salutând, totodată, prezența unor distinși invitați: Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei „Limba Română” din Chișinău și director al Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”, și Ana

Participanții la manifestare sunt salutați de prof. univ. dr. Benone Pușcă, rectorul fondator al Universității „Danubius”

*Animatorii evenimentului, conf. univ. dr. Cristinel Munteanu
și conf. univ. dr. Andy Pușcă, rectorul Universității „Danubius”*

Bantoș, redactor-șef adjunct al aceleiași publicații și conf. univ. dr. hab. la Universitatea Pedagogică de Stat „Alecă Russo” din Bălți. Trebuie consemnat că acești apreciați oameni de cultură basarabeni au venit la Galați cu un dar generos pe care l-au oferit bibliotecii universității gălățene, și anume o parte însemnată din colecția revistei „Limba Română” din Chișinău (conținând atât o serie de numere pe mai mulți ani, cât și unele volume tematice sau de autor).

Ca introducere, din partea gazdelor, au vorbit despre semnificațiile actului de la 1918 și despre urmările acestuia în cultura noastră rectorul universității gălățene, conf. univ. dr. Andy Pușcă, și prorectorul cu activitatea de cercetare științifică, conf. univ. dr. Florian Nuță. O alocuțiune de bun venit a fost rostită și de către rectorul fondator al universității danubiene, prof. univ. dr. Benone Pușcă. Toți trei au subliniat, între altele, într-o manieră emoționantă, legătura indisolubilă existentă între românii de pe ambele maluri ale Prutului, comuniunea cu adevărat frățească pe care au simțit-o ori de câte ori au avut ocazia să meargă la Chișinău sau în alte locuri din Republica Moldova. În același timp,

Ana Bantoș prezintă conferința
„Conștiința națională în literatura română din Basarabia postbelică”

a fost deplânsă lipsa de inițiativă ori slaba reacție a anumitor „factori de decizie” din cele două state învecinate, care – chiar în acest context istoric cu totul special – au cam uitat „să simtă românește”.

Prima comunicare științifică din program, intitulată *Conștiința națională în literatura română din Basarabia postbelică*, a aparținut doamnei conf. univ. dr. hab. Ana Bantoș. Pentru ascultători, aceasta a fost o excelentă oportunitate de a afla mai multe despre literatura română de peste Prut, doamna Bantoș referindu-se cu deplină competență și la realizările literare din jurul anului 1918. În acest sens, a fost evocată figura și contribuția poetului basarabean Alexei Mateevici, o veritabilă conștiință trează a identității naționale, autorul minunatei ode (*Limba noastră*) închinată limbii române. Pe aceeași linie, criticul literar Ana Bantoș a oferit și o analiză cuprinzătoare cu privire la evoluția postbelică a conceptului de „conștiință națională” în beletristica autorilor basarabeni.

Din perspectiva unui istoric, lectorul univ. dr. Ștefan Gheorghe (de la Universitatea „Danubius” din Galați) a susținut comunicarea *Demersuri diplomatice întreprinse de statul român în favoarea unirii Basarabiei cu România*, trezind interesul celor de față și punând astfel bazele discuții-

lor ce au urmat în cadrul mesei rotunde. Un filolog și, totodată, un istoric al presei, lectorul univ. dr. Fănel Teodorașcu (de la aceeași instituție) a prezentat comunicarea *Presa periodică la români – călăuză către un viitor mai bun*, făcând o incursiune alertă și antrenantă prin gazetăria sfârșitului de secol XIX și a începutului de secol XX, mai cu seamă prin ziarele preocupate de unirea Vechiului Regat cu Basarabia și cu Ardealul.

„Nucleul dur” al manifestării l-a constituit cea de-a doua secvență, adică lansarea numerelor 1-2/2018 ale revistei „Limba Română” din Chișinău. Prinse împreună într-un volum de excepție, tipărite pe o hârtie de calitate superioară, cele două numere dedicate aproape în exclusivitate Unirii de la 1918 (celebrând îndeosebi momentul istoric 27 martie 1918, cum era și firesc) au reprezentat obiectul unei prezentări făcute de domnul Alexandru Bantoș și de doamna Ana Bantoș. Cu acest prilej, redactorul-șef a amintit și unele avaturluri prin care a trecut revista „Limba Română” de la Chișinău de la înființare și până astăzi și a evocat o serie de personalități (dispărute, între timp) care au sprijinit această publicație de-a lungul destinului ei plin de încercări: Ion Dumeniuk, Eugeniu Coșeriu, Grigore Vieru, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Dumitru Irimia, Constantin Ciopraga și alții. Moderatorul

Cei prezenți sunt salutați de conf. univ. dr. Florian Nuță, prorectorul cu activitatea științifică din cadrul Universității „Danubius”

Imagine de la conferință

Cristinel Munteanu, după portretizarea celor două caractere ale soților Bantoș, fără de care revista în cauză nu ar fi supraviețuit nicicum, a vorbit și despre importanța acestei publicații (la care el colaborează din 2006) pentru propria sa formare ca lingvist și filolog.

Ultima secvență a manifestării a fost masa rotundă care a urmărit realizarea, în linii mari, a unui bilanț la centenar al urmărilor evenimentului istoric de la 1918. Au fost examinate atât așteptările de atunci, cât și rezultatele ulterioare, din diverse perspective: de la cea culturală și socială, până la cea economică. Au participat la discuții, alături de studenți, și cadrele didactice ale universității de la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale, de la Facultatea de Drept și de la Facultatea de Științe Economice.

În concluzie, se poate spune că întâlnirea de la Galați – locul în care Dunărea ajunge adunând în curgerea ei atâtea râuri, spre a se uni apoi, în același județ, și cu Prutul – și-a atins scopul, succesul manifestării de la Universitatea „Danubius” dându-ne speranța că asemenea reuniuni se vor înmulți, grație atâtor lucruri comune care ne leagă.

Cristinel MUNTEANU

Nicolae FELECAN

Picătura de rouă ...

N. F. – prof. univ. dr., latinist, membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Sociétés de Linguistique Romane din Franța. Decan al Facultății de Litere (1996-2004), prorector al Universității de Nord Baia Mare (1993-1996, 2004-2008). Volume: *Limba latină* (1986), *Paronimia în limba română* (1993), *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine* (1994), *Dicționar de paronime* (1996), *Sintaxa limbii române* (2002), *Vocabularul limbii române* (2004), *Terminologia corpului uman în limba română* (2005), *Între lingvistică și filologie* (2011) ș. a.

Aducerea în memorie a discursurilor rostite de marii oameni ai României, cu prilejul fiecărui moment unionist, până la cel final, de la 1 decembrie 1918, poate avea darul de a ne reaminti nouă, celor de astăzi, ce am făcut și ce n-am făcut în perioada de atunci încoace și ce mai avem de înfăptuit.

În rândurile de față încercăm să desprindem temeiurile și rostul unirii Basarabiei cu Patria-Mamă așa cum reies acestea din discursul omului politic Alexandru Marghiloman, rostit cu prilejul reintegrării Basarabiei la România¹.

El își începe cuvântarea simplu, cu o formulă familiară, dar cu un puternic impact stimulator, *Domnii mei*, urmată de motivația adunării: „ne-am adunat să cinstim data, pentru totdeauna memorabilă, de 27 martie 1918, când Basarabia a reintrat în sânul Patriei-Mame ...”.

Ce a însemnat unirea Basarabiei și cum s-a înfăptuit ea sunt două aspecte asupra cărora oratorul insistă. Pentru românism „a fost prima zare de lumină ce străbătu cerul negru și mohorât care de 18 luni apăsa peste întreaga Românie; a fost picătura de rouă care a căzut pe buzele fripte de friguri ale României sângerânde; a fost mai presus de toate vestirea resurecțiilor totdeauna posibile” (p. 137).

Interesant este să vedem cum apar prezentate temeiurile acestei resurecții pentru basarabeni. În primul rând este factorul extern, „prăbușirea catastrofală a unui mare imperiu” și „năruirea tuturor autorităților”, cu consecințe majore asupra teritoriului: „un pământ bătătorit de dezerteri care fug de pe front, holdele pustiite de banditisme”. În aceste condiții, „un neam de o sută de ani despărțit de ai săi ... își regăsește simțul național, se adună, nechemat de nimeni, și, din clipa dintâi, își proclamă legitimitatea lui moldovenească” (p. 137). Acest neam este alcătuit din „poporul de jos, singurul care mai păstrase intact talismanul limbii și al bisericii, pe cale de a le uita și pe acestea pentru că, una câte una, i se smulgeau din biserici cărțile românești pentru a fi înlocuite cu cărți rusești. Lucrul, domnii mei, ajunsese până acolo încât, atunci când s-a prezentat în Dumă o lege pentru naționalizarea școlilor, în cele 12 națiuni pomenite, Basarabia nu era cuprinsă! Da, era o credință absolută în cercurile de sus ale Rusiei că nu mai există limbă, nu mai există cultură, nu mai există biserică moldovenească în Basarabia” (p. 138). La toate acestea se mai adăuga faptul că, arăta oratorul, „clasa conducătoare este absolut rusificată. Cu tristețe un patriot, Ioncu, spunea, la un congres în Kiev, că toate căpeteniile Basarabiei ajunse în Dumă sau în Consiliul imperial erau cei mai aprigi susținători ai politicii imperiale pentru deznaționalizarea Basarabiei. Comerțul Basarabiei, în mână de străini. Și care străini? Străini de aceia pe care, din când în când, pravoslavnică Rusia, pe cale de pogromuri, îi aducea la smerenia voită pentru ca totdeauna ei să fie un instrument în mâinile poliției” (p. 138).

În aceste condiții vitrege, „din inițiativa unui soviet moldovenesc din Odesa, se adună la Chișinău, în octombrie 1917, congresul tuturor moldovenilor din toată Rusia. O mișcare pornită de la popor”, motivată prin „cultura națională a neamului moldovenesc” și „trecutul său istoric” (p. 139).

Acest prim Congres al moldovenilor din toată Rusia și-a dovedit importanța și oportunitatea prin hotărârile luate: autonomia teritorială și politică a Basarabiei, pe baza principiului „proclamat de revoluție, că fiecare popor are dreptul de a dispune de soarta sa, pentru a realiza o unire mai strânsă a poporului moldovenesc; convocarea unui „Sfat al Țării, care să ocârmuiască treburile Basarabiei”; stabilirea reprezentanței în Sfatul Țării (120 deputați: 68 din partea moldoveni-

lor, 10 locuri pentru moldovenii de peste Nistru, restul reprezentanți ai tuturor minorităților etnice, conform cu proporționalitatea dintre neamuri); alegerea de „deputați din toate breslele, din toate partidele, Comune, Zemstve, Liga culturală a femeilor” (p. 140).

În ședința inaugurală a Sfatului Țării, după binecuvântarea în limba moldovenească², dată de episcopul rus din Cetatea Albă, Gavril, și o slujbă religioasă, pentru întâia oară în această limbă, au loc cuvântările reprezentanților, „pe rând: ucrainenii, moldovenii, Partidul Socialist Revoluționar, Partidul Socialist-Democrat, reprezentantul cooperățiunilor, al Ligii culturale a femeilor, un armean, un grec, un german, un evreu, un polonez”. La sfârșit, „toate breslele, fără excepție, într-un singur glas proclamă independența, autonomia și dreptul la o viață liberă a Basarabiei” (p. 141). În dimineața zilei de 27 martie, într-o atmosferă încărcată de emoții și chiar răsturnări de situație, același Sfat al Țării „a votat unirea prin 86 voturi pentru, contra fiind 3 și abțineri 30. E cel mai mare număr de votanți care vreodată s-a rostit în Sfatul Țării în tot timpul cât a fost în sesiune” (p. 143).

Merită subliniate și câteva trăsături esențiale privind structura și stilul acestui discurs. În primul rând, observăm similitudinile cu normele oratorice clasice: *exordium*, *narratio*, *confirmatio*, *conclusio*, fără ca ele să urmeze strict ordinea cunoscută.

Exordiul sau introducerea este cât se poate de scurtă, redusă, cum am văzut, doar la motivarea adunării.

Narațiunea este mai amplă, mai încărcată, căci faptele sunt mai numeroase și mai diverse, iar trecerea de la o idee la alta se realizează, uneori, prin interogații care țin mereu trează atenția auditoriului: „Ce-a fost unirea Basarabiei cu Moldova în clipa când ea s-a produs?, Cum s-a realizat unirea?” etc. Episoadele narative sunt însoțite sau motivate, adeseori, prin propriile simțăminte. „Dacă erau de speriat aspirațiile noastre, nu mă ascund, afirmă oratorul: întâi alergam spre Basarabia și mai pe urmă spre Ardeal. Pentru ce? În Ardeal: o limbă care nu se stinge, o cultură care grație admirabilei preoțimi și învățătorilor de acolo înflorea; în Ardeal un popor economicește viguros, cu instituțiuni bine construite, un popor care ajunsese să cotopească el economicește pe unguri și să pună el țărnuire la impietările săsești. Un popor ca acela

putea încă aștepta, dacă era o absolută necesitate, sfârșitul unei domnii imperiale, pe când Basarabia nu mai putea aștepta!” (p. 138). Această idee este reluată după nararea situației *de facto* a Basarabiei: „Și când, domnii mei, țara aceea era cu sufletul pe buze, credeți-mă: nu era impietate față de idealul nostru când gândeam că, înainte de toate, trebuie să luptăm pentru Basarabia! În caz de primejdie, care este copilul care ă! dintâi aleargă la poalele mamei sale ca să se apere? Este copilul ă! slab, ă! crud, și numai pe urmă vine băiețandru! flăcău! Copilul bolnav, Basarabia, trebuia întâi ajutat pentru că flăcău! bănațean, flăcău! ardelean aveau puterea încă să aștepte” (p. 138).

Confirmatio („parte a discursului în care se aduc dovezile, pe baza cărora să se poată convinge auditoriul de adevărul celor susținute”) se întrepătrunde cu *narratio*, așa încât o departajare a acestor două părți e greu de făcut.

Concluzia nu este una clasică. Elemente ale acesteia găsim dispersate în narațiune: „Trăiască România una și nedespărțită!”, „Procesul este pentru totdeauna închis”, „Basarabia este pentru vecie unită cu România”. Coroborate, ele conduc la una și aceeași idee: necesitatea unirii tuturor românilor, „oricare ar fi ceasurile nașterii, în viitorul ei” (p. 137).

În privința formei discursului, întâlnim o frază relativ simplă, cu propoziții simple, cele mai multe coordonate: „Guvernul trecător al lui Kerenski se clătina, era Rusia în ajunul evenimentului bolșevismului” (p. 139), „Nicio uniformă nu s-a văzut în Sfatul Țării, nicio uniformă împrejurul Sfatului Țării” (p. 141). Alteori lipsește verbul copulativ sau chiar predicatul: „Iar poporul de jos, singurul care mai păstrase intact talismanul limbii și al bisericii, pe cale de a le uita și pe acestea pentru că, una câte una, i se smulgeau din biserici cărțile românești pentru a fi înlocuite cu cărți rusești” (p. 138). Nu lipsește nici *asindeton*-ul (lipsa conjuncției în fraza paratactică): „Era o credință absolută în cercurile de sus ale Rusiei, că nu mai există limbă, nu mai există cultură, nu mai există biserică moldovenească în Basarabia” (p. 138).

În privința stilului putem afirma că locutorul a întrebuițat un vocabular simplu, dar presărat adesea cu epitete (*buzele fripte de friguri; cerul negru și mohorât; ciorchini omenеști pe toate marginile scării; cortegiu pompos oficial; falnică mândrie; lacrimi furtive; pravoslavnică Rusie; prăbușire*

catastrofală; România sângerândă), comparații (*act curat ca apa de cristal; mulțime în delir ca un potop; vasta biserică din Chișinău, luminată ca într-o seară de Paști*), metafore (*prima zare de lumină; picătura de rouă*), repetiții (*formula de adresare „domnii mei” are 12 ocurențe*), personificări (*aveam norocul să iau de mână Basarabia; ciorchini omenești pe toate marginile scării; ochii lui plini de lacrimi, grăind ceea ce nu putea să spună cuvântul lui; un popor încălzit numai de simțământul național*) și chiar oximoron (*imperialism sovietic, despre care el însuși spune că „vorbele râd câteodată de a se găsi astfel asociate”; clipe mari*) și metonimii (*copilul bolnav, Basarabia; flăcăul bănățean, Banatul; flăcăul ardelean, Ardealul; uniformă, „jandarm”, „oameni de pază”*) sau cuvinte și expresii cu o puternică încărcătură psihologică (*a fi cu sufletul pe buze – „a fi în agonie, a fi pe moarte”; a trage ițele – „a căuta să obțină foloase numai pentru sine”; a smulge o vorbă cu cleștele – „a depune mari insistențe pentru a face pe cineva să vorbească”; a nu-și preceupești votul – „a nu-și vinde votul pentru profit, a nu specula, a nu trafica”; a apăra cu cerbicie – „a apăra cu înverșunare”; a păcătui contra adevărului³, hohote de plâns; rus. pogrom – „masacrare a unui grup (etnic, rasial etc.) minoritar; măcel”).*

Dintre figurile insistenței, un rol apreciabil îl deține enumerația: „A fost o pronie cerească mai înțeleaptă decât concepțiunea oamenilor, care a învățat așa evenimentele secolului, că deodată s-a realizat visul celui mai visător patriot și deodată am avut în brațele noastre și Ardealul, și Banatul, și Bucovina, și Basarabia” (p. 139), „La Cercul militar ni s-a făcut o primire caldă, dar clipele păreau zile, orele luni, trecea timpul și nu venea niciun răspuns. Sfatul Țării delibera după obiceiul de acolo: fiecare partid avea sala lui și discuta cu infinită aprindere. Se face 5, se face 6, ajungem la 7, se întuneca și nici un răspuns de la Sfatul Țării” (p. 142), „În aceste clipe mari să ne închinăm cu smerenie în fața geniului rasei noastre care, după o despărțire de un veac și mai bine, găsește singur calea firească să o ducă la mântuire, calea firească arătată de istorie” (p. 143).

Cu aceste câteva elemente privitoare la conținutul și forma discursului rostit de Alexandru Marghiloman, cu prilejul „reintegrării Basarabiei în spațiul românesc”, dar mai ales mesajul pe care ni-l oferă nouă, celor de astăzi privitor la conștiința de neam și țară românească, putem să dăm crezare aprecierilor pe care Nicolae Iorga le făcea la adresa marelui orator: „o podoabă a vieții noastre politice” (p. 137).

Note

¹ Publicat în *Discursul oratoric românesc. De la începuturi și până la instaurarea regimului comunist*, ediție îngrijită, prefată și note de Adrian Săvoiu, București, Editura Corresi, 2003, p. 136-144.

² Expresia *limbă moldovenească* trebuie privită în contextul de atunci, când Basarabia cerea alipirea la Moldova, de care a fost desprinsă în 1812 și alipită Rusiei țariste în urma Tratatului de pace ruso-turc, și apoi unirea cu Țara-Mamă, România.

³ Cf. în acest sens și opinia savantului basarabean Eugen Coșeriu: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească, deosebită de limba română, este din punct de vedere strict lingvistic ori o greșeală nocivă, ori o fraudă științifică. Din punct de vedere istoric și practic, este o absurditate”.

Marcela VÎLCU

Impactul punctuației inadecvate asupra înțelegerii mesajului

M. V. – lector superior la Catedra de limba română și filologie clasică, Facultatea Filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Cursuri predate: Fonetica, Ortografia, Punctuația în limba română, Praxiologia limbii române. Lucrări: *Limba și literatura română*.

Bacalaureat. Teste integratoare de evaluare a competențelor lingvistice, literare și de comunicare, (coautor C. Șchiopu), manuale: *Limba și literatura română pentru clasa a X-a* (coautor C. Șchiopu), *a XI-a* (coautor C. Șchiopu).

Până la prăbușirea imperiului sovietic, normele punctuaționale din fosta Republică Socialistă Moldovenească erau foarte asemănătoare (aproape identice) cu cele rusești, fiind bazate, în linii mari, pe principiul gramatical. După mai mult de două decenii de la Declarația de Independență a Republicii Moldova, această afirmație ar părea ciudată, pentru că astăzi este greu de imaginat vreo legătură între parametrii existențiali ai unui imperiu și normele de punctuație ale unei limbi. Lucrurile însă nu par atât de ciudate dacă luăm în calcul faptul că ideologia sovietică își puse se ca scop crearea unui om de tip nou (*homo sovieticus*), care să vorbească (numai) limba oficială a imperiului (avându-se în vedere limba rusă), să gândească în tiparele elaborate de ideologii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (ceea ce însemna, de fapt, să nu gândească), să nu aibă sentimente naționale, ci numai mândria că este cetățean sovietic etc., etc. Pentru a realiza aceste scopuri, era nevoie să se lucreze cu toată perseverența posibilă (și imposibilă) în toate direcțiile, inclusiv:

– să se înlocuiască (treptat) limba băștinașilor cu limba rusă, valorile spirituale naționale – cu cele rusești sau cu cele inventate de ideologii imperiului;

– să se substituie multe nume autohtone de familie și de persoane, unele toponime etc. cu nume rusești sau să se ajusteze la normele limbii ruse. De exemplu: *Brad* cu *Bradulov* (fost ministru de interne), *Cherdivară* cu *Cherdivarenco* (fost ministru al învățământului), *Plăcintă* cu *Plățânda* (fost actor la Teatrul „Al. Pușkin”, azi Teatrul Național „M. Eminescu”), *Vrabie* cu *Vorobiov* (fost preot în satul Sireț, raionul Strășeni); *Ion* cu *Ivan*; *Constantin al lui Mihail* cu *Constantin Mihailovici*; *Pălărie* cu *Palaria*; *Eugen* (sau *Eugeniu*) cu *Evghenii* etc. Așa au fost înlocuite și mutilate sute și mii de nume;

– să se introducă alfabetul chirilic în locul celui latin;

– să se înlocuiască istoria autentică a românilor cu o istorie inventată, falsă și cu istoria Rusiei și a Uniunii Sovietice;

– să se politizeze toate științele umanistice astfel încât ele să servească ideologiei sovietice.

În contextul acestor acțiuni de mare anvergură se înscria în mod firesc și cea de ajustare a punctuației limbii române la regulile de punctuație ale limbii ruse. Evident, o asemenea punctuație nu putea facilita transmiterea fără deformări a mesajului de la emițător la receptor. Însă, pe de altă parte, ea nici nu împiedica prea mult comunicarea normală, pentru că, de fapt, nu era respectată (a se vedea cărțile și publicațiile periodice editate în epoca respectivă).

În prezent, utilizarea semnelor de punctuație în scrisul românesc se bazează, în fond, pe două principii: 1) logico-semantic; 2) intonațional. Cel gramatical (numit și *formal*) este neglijat aproape cu totul. Uneori însă, s-ar părea că un semn de punctuație este folosit conform principiului formal (de exemplu, izolarea prin virgulă a construcției gerunziale antepuse), dar aceasta este o aparență, pentru că, de fapt, în acest caz vorbitorul se conduce nu de principiul formal, ci de cel intonațional care, în cazul unei pauze și a unei ascensiuni a vocii (așa cum se întâmplă în cazul construcției gerunziale antepuse), recomandă ca în scris să se utilizeze virgula.

Principiul logico-semantic, care pornește de la intențiile, rațiunile vorbitorului și de la ideile pe care acesta vrea să le transmită, interferează cu cel intonațional, astfel încât ambele concură spre atingerea scopului

urmărit de către vorbitor. De fapt, intonația nu este altceva decât un factor complementar, dar necesar, în realizarea principiului logico-semantic, iar ambele servesc scopului transmiterii de informație.

La ora actuală, punctuația practică a limbii române este aproape liberă, ca cea a limbii franceze. De fapt, poate nu ar trebui să vorbim atât despre punctuație în general, cât despre virgulă. Pentru că anume virgula a generat întotdeauna probleme atât în gramatica științifică (gnoseologică), precum și în practica scrisului. Vom aduce doar un exemplu pentru a arăta, bunăoară, că așa-zisele cuvinte incidente azi nu se mai izolează neapărat din ambele părți, așa cum se cerea cândva, ca în limba rusă, sau nu se izolează defel dacă cel care scrie nu simte necesitatea de a le izola: „... a ridicat în fața lingviștilor o serie de probleme teoretice și metodologice în privința cărora nu există nici astăzi, după aproape o jumătate de secol de dezbateri, un acord, cel puțin în principiu” (Lucian Lazăr, *Limba și semnificație: distincția semantic vs. real în lingvistica integrală*, în „Limba Română”, Chișinău, nr. 4-6, 2007, p. 32.) Nu e greu să ne dăm seama de ce cuvintele *cel puțin* sunt izolate numai dintr-o singură parte, nu din ambele: pentru că ele se referă la sintagma în principiu (nu la *un acord*) și formează împreună cu ea un continuum semantic care nu trebuie divizat prin virgulă.

Gramaticile școlare de până acum, urmând punctuația academică oficială, recomandau să se izoleze cuvintele incidente aflate în interiorul enunțului, fără a se ține cont de împrejurările logico-semantice ale fiecărui caz concret. Aplicarea acestui principiu formal a creat și mai continuă să creeze probleme de înțelegere corectă a mesajului, prin urmare și probleme de comunicare. Enunțul „**«Ritualul» se mai practică și azi, din fericire, doar la figurat**” constituie tocmai un asemenea caz. Aflate aproape de mijlocul enunțului, cuvintele incidente *din fericire* sunt izolate din ambele părți cu virgule, având în stânga lor un gând („*Ritualul*” *se mai practică și azi...*) și în dreapta lor alt gând („... *ritualul se practică doar la figurat*”). Ele formează ca și cum o balanță, indicând măsura egală în care cuvintele incidente se referă atât la gândul din fața lor, cât și la cel din urma lor. Astfel stând lucrurile, cititorul, adică destinatarul mesajului, se poate întreba contrariat: *este din fericire că „ritualul” se mai practică și azi sau este din fericire că ritualul se practică doar la figurat?* Construcția sintactică a enunțului și semnele de

punctuație utilizate în el nu-l vor ajuta pe destinatar să-și răspundă la această întrebare. Pentru că aici virgulele nu comportă o valoare logico-semantică, de parcă ele nu ar fi prezente. Doar gândirea sănătoasă, experiența de viață și intuiția îl vor ajuta pe cititor să înțeleagă corect gândul și anume că *din fericire, „ritualul” se practică doar la figurat* (evident, azi câștigătorii la competiții nu-i jupoaie de vii pe adversarii lor). Prin urmare, pentru a conferi virgulelor o valoare logico-semantică, adică pentru a face ca ele să exprime ceea ce a vrut să spună vorbitorul (emitentul), cuvintele incidente trebuie atribuite sau gândului din stânga lor, sau celui din dreapta. După cum am arătat deja, vorbitorul vrea să spună că *din fericire, „ritualul” se practică doar la figurat*. Deci cuvintele incidente trebuie atribuite gândului din dreapta. Pentru a le atribui, vom omite virgula din dreapta, iar cu ea vom omite și pauza, creând astfel între cuvintele incidente și gândul din dreapta lor un continuum logico-semantic și eliminând echivocul despre care am vorbit la început.

În enunțul **„Sucul de morcov este un bun remediu pentru tratamentul avitaminozei, în special, în cazuri de insuficiență a vitaminei C”**, cuvântul incident *în special* este izolat (din ambele părți) conform principiului formal. Aici însă ar fi rațional să se aplice principiul logico-semantic și cel intonațional. Iată două argumente: primul – în cazul de față cuvântul incident *în special* se referă nu la tratamentul avitaminozei, ci la tratamentul insuficienței de vitamina C. Prin urmare, cuvintele incidente *în special* face corp comun (acest *corp comun* îl numim *continuum logico-semantic*) nu cu ideea privind tratamentul avitaminozei, ci cu ideea privind tratamentul insuficienței de vitamina C. În actul vorbirii, părțile de enunț care formează un continuum logico-semantic nu se despart prin pauză, lipsind totodată și intonația specifică care îl pregătește pe ascultător de această pauză. De aici reiese că în varianta scrisă de asemenea nu trebuie indicată (prin virgulă) vreo pauză. Al doilea argument, de natură stilistică – prezența virgulei după cuvintele incidente *în special* ar segmenta fără nicio necesitate enunțul, cauzându-i cititorului o piedică nemotivată.

Aceeași situație confuză o înregistrăm și în cazul enunțului **„Condițiile tectonice influențează activitatea umană, în primul rând, prin manifestarea cutremurelor de pământ”**. Pentru a ne da seama dacă vir-

gulele sunt utilizate conform intenției vorbitorului sau nu, trebuie să determinăm cu exactitate ce a vrut să spună acesta, adică să stabilim la care parte a enunțului se referă cuvintele incidente *în primul rând*. Ce are loc în primul rând? Condițiile tectonice ale unui continent sau ale globului pământesc în general influențează foarte mult relieful, clima, mișcarea apelor, structura florei și a faunei, activitatea umană etc. Este îndoielnic că printre cele influențate de condițiile tectonice activitatea umană este în primul rând, pe primul loc. Probabil, nu. În același timp, nu se poate nega că aceste condiții într-adevăr influențează activitatea umană și aceasta se întâmplă prin manifestarea cutremurelor de pământ.

Așadar, am stabilit pe cale rațională că în enunțul supus analizei cuvintele incidente *în primul rând* se referă la partea a doua a enunțului, adică la manifestarea cutremurelor de pământ. De aici reiese că aceste cuvinte formează împreună cu partea respectivă a enunțului un continuum logico-semantic, în cadrul căruia nu se face o pauză și, prin urmare, virgula din postpoziția cuvântului incident va fi eliminată.

Un alt exemplu în ceea ce privește utilizarea/ neutilizarea virgulei este următorul: **„Pe când vorbea Isus astfel, mulți au crezut în El. Și a zis Iudeilor care crezuseră în El: «Dacă rămâneți în cuvântul Meu, sunteți în adevăr ucenicii mei; Veți cunoaște adevărul, și adevărul vă va face slobozi»**” (Biblia, Ioan, 8:30). În unele ediții ale cărții, după cuvântul *iudeilor* este pusă virgulă, în altele – nu. Într-o publicație creștină lunară, „Comoara Ascunsă”, nr. 8 din august 2011, p. 1, în citatul amintit mai sus virgula de asemenea lipsește. Adevărul însă e că în fraza cu pricina prezența sau absența virgulei indicate este relevantă. Dacă nu vom pune virgulă, vom înțelege, pur și simplu, că Isus Hristos a zis ceva evreilor în general, fără a preciza căror evrei li se adresează, iar dacă vom pune virgulă, vom înțelege că mesajul lui Hristos a fost adresat anume evreilor care crezuseră în el. Aceasta este diferența, pentru că virgula ne obligă să facem o pauză și o ascensiune a vocii, accentuând în felul acesta cuvântul care urmează imediat după ea.

În concluzie menționăm că folosirea incorectă a virgulei creează nu numai confuzii/echivoc, dar și deformează mesajul transmis de emițător.

Stelian DUMISTRĂCEL

Di pi la noi: feciorii și fetele babelor...

S. D. – din 1958, cercetător științific la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române și, din 1996, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științele Comunicării de la Universitatea „Al. I. Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), „Doctor Honoris Causa” al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălti, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Publicații recente: NALR. *Moldova și Bucovina*, vol. IV (2014, în colaborare; premiul „B. P. Hasdeu” al Academiei Române), *Cuvinte, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017).

PENTRU EPOCA ÎN CARE GLOBALIZAREA atrage (măcar) puțin pervers proclamarea, compensatorie, a virtuților regionalizării în fel și chip, poate părea un nonsens să te mai preocupe defectologia manifestărilor lingvistice cu amprente strict locale. Dar e greu să te sustragi, chiar pe caniculă, ghesului pe care ți-l dă pretenția adecvării, la situație și la interlocutor, după cunoscutul principiu aristotelic (*to prépon!*). Desigur, din punctul de vedere al stilisticii, nu interesează rostirea firească, naturală, a conversației uzuale proprie dialectofonilor din diferite zone ale țării, prea puțin sau deloc convertiți la norma literară, ci ne referim la pronunția selectată, după criterii regizorale, pentru producerea în public, spre a ilustra „culoarea locală”: în teatru și în muzica populară (deocamdată).

MOLDOVENII, ÎN TEATRU. O pronunție lată, șarjat moldovenească, a devenit calul de bătaie al unor regizori atunci când se joacă Alecsandri. Din anii studenției, când blajinul și rafinatul profesor N. I. Popa ne ducea la repetițiile „cu costume” sau la previzionări la Național (fiind el membru în consiliul artistic al teatrului), am reținut imperativul *măsurii*, arta fiind – ne reamintea magistrul – rezulta-

tu sugestiei. Așadar, pentru profilul lingvistic al *Chirițelor*, vocalizat de „popularul” Miluță G., nimic de bine, a doua zi, la „consultații”: „cu tot regretul, este interpretare de cabotin (dar rămâne între noi)!”. Nu găseam în „scriptul” original provocări sau sugestii pentru pronunțiile *ki* și *ghi* în loc de *pi* și *bi* sau pentru alte moldovenisme brutale de pretins haz. Poate tonul să fi fost dat cândva chiar de Millo, dar ideea a prins și în interpretarea Tamarei Buciuceanu (cu „țâni calu ghini”, „câti bușături am înghițat” etc.); abia Chirița-Cezara Dafinescu a mai temperat, sui-generis, jarul dialectal.

MUZICALE. Nu știm exact cum le zicea Barbu Lăutaru, dar o valoroasă cântăreață de astăzi, cum este Sofia V., pare să fi fost inițial greșit sfătuită; să zicem: ești bucovineancă, apoi să se afle asta silabă cu silabă! Dar una e să înveselești hore și sârbe cu strigături și chiuituri, când sunt (sau par să fie) la locul lor *okinca* și *oghelili*, *scripca* și *pinrijăii* (după care umblă prin grădină o *nireasă*; folosim o transcriere doar sugestivă), iar alta să-i faci iubitelui mărturisiri de suflet cum ar fi „Badi, doru dunitali/ Mă tokești din kisoari”, producând, în diverse cuvinte, efecte ce jignesc melodia doinelor, „bătrâneștilor” sau chiar a bocetelor originale. Moda este vivace și în interpretări ale Laurei L. („Vai di omu sal sarac”) sau ale Margaretei C. („Cu o casî di copkii, N-avei cuii ti jăli”). Mai curând poți găsi măsură în pronunție, trecând doar cu puțin de simpla sugestie, la un Ion Paladi, de la Chișinău („Și iar verdi foai latî, Sâ nu crez mândră vrodati, C-a sî scapi nesărutati”); dar nu este exclus ca acesta să-și închipuie că vorbește doar *românește*, și nu ca pe la ei prin sat! Textele „Plăieșilor”, deși... curățele fonetic, suferă încă de vagi inconsecvențe din zona dialectal – regional – literar.

DUBITATIO. Însă poate *numai așa se graiești* și se cântă prin Bucovina și, ca *rapsod* (!), trebuie să performezi?! Este greu de crezut că simțul lingvistic al moldovenilor să se fi atrofiat până într-atâta în trei sute de ani. Căci, în 1714, în *Descriptio Moldaviae*, Cantemir semnală diferențe percepute de vorbitori: bărbații care, în copilărie, „au șezut prea mult în brațele maică-sa”, pronunțau, ca femeile, „silabele” *bi* și *pi*, drept *ghi* și *chi* (*ghine*, *chiatră*) etc. Din cauza acestei pronunții (palatalizarea labialelor), respectivii ar fi fost ridiculizați prin porecla „feciori de babă”! Așadar, diferența era observată atunci când cei corcoliți de femei se confruntau cu ceilalți; cu alte cuvinte, asta se întâmpla când primii ieșeau în

lume! Există o bogată literatură de specialitate privind registrele vorbirii în funcție de un anumit spațiu pragmatico-discursiv. Aici, ar fi vorba de faptul că, indiferent de nașterea cântecului (în singurătate sau intimitate), producându-se în public, registrul se adaptează împrejurării, dacă artistul are simțul comunicării. Apoi, cântecul fiind o artă, cel de dor și de jale nu au acceptat o execuție de tip „commedia dell’arte”, însuși registrul fonetic al textului autentic modelându-se ad-hoc, în timp (nu degeaba unii specialiști au susținut, deși puțin pe-alături, că la baza limbii literare s-ar afla exprimarea producțiilor folclorice, acestea având un aspect „mai îngrijit” decât vorbirea populară curentă).

„MAI RĂRUȚ, că-i mai bunuț” sună o formulă de aducere la realitate invocată chiar de Sofia V. în cursul unui interviu la „Profesioniștii”. Se potrivește foarte bine nu numai în ceea ce privește fioriturile dialectale abuzive din cântece populare (în contradicție gravă și cu vestimentația rafinată, solemnă chiar, a artistelor, departe de imaginea unor zvăpăiate gureșe), ci și oricărei aduceri în public a unui text: Alecsandri nu a produs, așa cum par să-și închipuie regizorii, culegeri „dialectale” (la care aceștia mai și contribuie grotesc), ci doar a colorat regional texte pe care le-a scris în ceea ce poate fi numit „dialectul *literar* moldovenesc” al epocii, când cursul dezvoltării viitoareii limbi literare românești încă nu se definitivase.

URMĂRINDU-I mai ales pe cântăreții din marile zone etno-dialectale românești și voind să aflăm și cum se poartă transilvănenii, bănățenii sau chiar valahii când horesc și doinesc, continuăm discuția privind trăsăturile lingvistice regionale în producții artistice sub semnul atitudinii pe care a exprimat-o G. Ibrăileanu în următorul aforism: „Celor pe care-i stimezi adu-le omagiul de a nu le ceda nimic din opiniile tale. Celorlalți nu le face onoarea intransigenței tale” (*Privind viața*). Facem această precizare date fiind incriminări, surprinzătoare, dintr-un comentariu pe marginea ideilor din primele paragrafe din textul nostru de mai sus, semnat de Dorin L., căruia i se părea că, ironizând supralicitarea fonetismelor regionale în cântece din registrul grav al liricii populare, am avut intenția de „a batjocori” și de „a umili mereu vorba moldovenească”. Nu insistăm asupra fondului problemei, inadecvarea; câteva precizări am formulat pe internet, în răspunsul adresat direct contestatarului nostru, contând pe dreapta judecată.

UMILIREA, într-un anumit mod, poate fi pusă în discuție dacă avem în vedere faptul că, plasându-se, în public, indiferent de conținut și de registru, într-o perpetuă postură de inferioritate lingvistică prin pronunția regională, cântărește pe care le prețuim dau impresia de histrionism: „așa le-ar plăcea celor care ne ascultă, la asta s-ar aștepta de la noi; *să facem frumos pentru dumnealor!*”. Ne propusesem deja o sumară comparație cu produse ale altor spații artistice, ale unor dialectofoni (la bază) care, măcar aparent, nu se prea sinchisesc de ceea ce „dă bine” la public. Nu exagerăm: *ne-regățenii*, în general, motivat istoric, au mai puțin conștiința unei confruntări cu norma literară, sunt mai puțin mimetici lingvistic decât moldovenii, cei mai sensibili, în bine și în rău, la mărcile locale din vorbirea lor.

CONȘTIINȚA individualității și valorii regionale a maramureșenilor, transilvănenilor și bănățenilor irumpe, spontan, din atitudine și din vorbire (bănățenii știu că-s „fruncea”!). Nu că graiurile lor n-ar avea destule trăsături dialectale, dar cântecele lor autentice, selectate de repertoriul național, transmit doar semnalul apartenenței la un spațiu lingvistic: „Cine n-are dor pă vale / Nu ști luna când răsare / Nici noaptea câtu-i dă mare”; sau: „Cât îi Maramurășu / Nu-i cocon ca eu și tu / Nici oraș ca Sighetu” (maiestoso!); „Munțelor cu piatră sacă, / Lăsaț turmele să treacă”; „Trandafir cu creanga-n apă, / Spune-i cucului să tacă, / Să nu cânce-așa frumos, / Că mi-i bagea mânios”; ori: „Păsărică cu cunună, / Nu cânta sara pe lună / C-a mea inimă nu-i bună”. Firește, în toate cazurile, este vorba de o percepție proprie și nu ne referim, nici aici și nici acum, la cântece de joc, cu strigături, din orice zonă: ce-i al lor i-al lor!

ȘI VALAHILOR li se poate recunoaște, fără nicio îndoială, tactul și gustul de a fi renunțat în cântece, sistematic, la fonetismul dialectal, și nu numai în doine, ci și, ca regulă, chiar în cântece satirice sau de petrecere. Devenind emblematici pentru arta populară și cultivați ca atare, cântăreții și mai ales cântărețele din această zonă s-au impus, și prin aderență la public, ca adevărate vedete. Nu găsim (decât poate meteoric) câte vreun *dă* sau *pă*, ori câte vreun *dân* și *pân*, nici *dupe* sau *grije*, și nici „ei *zice* că...” în producțiile autentic folclorice interpretate de Ileana Sărăroiu, Irina Loghin, Maria Dragomiroiu sau Benone Sinulescu, din cei pe care îi putem asculta și acum. Maria Lătărețu *erea dân Gorji*,

drept care, pentru a nu rămâne datori, găsim destulă... culoare locală în producțiile celor prezenți în albume de „Lăutărească veche”, care interpretează așa-zisa „muzică urbană – de mahala”, de tipul Gabi Luncă ori Fărămiță Lambru. Moderația lingvistică și tactul interpretării explică, probabil, faptul că repertoriul de muzică populară muntenească, dar și ardelenescă, poate fi preluat, firesc, și de interpreți din alte areale etnofolclorice, pe când textele ghidușe fonetic ale bucovinencilor rămân de... uz intern, cel mult doar ca „modele” pentru alte moldovence.

TALENTUL, nu capacitatea mimetică exagerată, este hotărâtor și pentru reușita în interpretarea unor piese de teatru reflectând diferite zone dialectale; bucureșteanca Draga Olteanu-Matei poate fi, adecvat (deci credibil), și Chirița, dar și Veta, consoarta lui Nea Mărin; așadar este vorba despre disponibilitățile actorului și de puterea lui de a se conforma unui registru, de a ne transmite o imagine.

CREDO-ul regionalist, de oricât de îndreptățită politică lingvistică, nu se potrivește pentru configurarea și interpretarea stilistică, cu ignorarea unor exigențe ale conceptului (totuși!) de „autonomie a esteticului”, după cum nu se potrivește nici pentru evaluarea din perspectiva pragmaticului; altfel, în ambele situații, putem ușor cădea cel puțin în păcatul care în logică se numește „ignoratio elenki”. De ce să nu luăm în considerație, pentru orientare, pronunția selectivă a cultivatului maramureșean Grigore Leșe, când doinește despre Bucovina ori când laudă frumusețea numelui „Maria”, dar de la care se poate lua și învățătura „să cântăm puțin și bine”!

CAZUL PRĂPĂDULUI. Pe de altă parte, regionalismul, în împrejurări dramatice, poate conferi o notă de exotism: descriind alte lumi, cuvântul bolovănos contribuie la imaginarea acesteia. De exemplu, senzaționalele relatări de oricând despre confruntările unor localnici cu vijelii, furtuni și ploi, urmate de inundații, surclasează știri și comentarii, dezlănțuite, despre confruntările din lumea sporturilor. În fluxul informațiilor și sensibilelor cuvinte de compătimire la obiect, se produce, instinctiv se pare, neutralizarea neologismelor exprimând noțiunea de «nenorocire» provocată (și) de dezlănțuirea naturii, de tipul *cataclism*, *catastrofă*, *dezastru*, amenințătoare, desigur, dar totuși mai îndepărtate sufletește, în favoarea vocabularului tradițional.

DOMINANTA LEXICALĂ a limbajului publicistic se dovedește popularul termen *prăpăd*, prezent în varii enunțuri coplesitoare, cu referire la spații diverse; selectăm imagini ale unui crescendo: „A fost prăpăd la Sinaia, ieri după amiază”; „Vijeliile au făcut prăpăd în Bistrița. La Bistrița, vântul nervos a făcut prăpăd”; „A fost prăpăd. Grindina a făcut ravagii în mai multe județe din România”; „A fost prăpăd în jumătate de țară!”. Și de la est de Prut: „După schimbarea bruscă a vremii în Moldova, furtuna și grindina au făcut prăpăd în mai multe localități din țară” (/sputnik.md/); „Ploile de sâmbătă seară au făcut prăpăd în țară. Satul Puhoi din Ialoveni arată ca după un potop” (/protv.md/). Recent: „ESTE PRĂPĂD! Cod PORTOCALIU și GALBEN de vreme rea în mai multe județe” (/replicaonline.ro/). Substantivul respectiv, reflex al verbului (a) *prăpădi*, un împrumut vechi slav în limba română (*propasti*), aparține unei extrem de bogate „familii” în limba veche și populară, din care extragem substantivele *prăpădenie*, *prăpădătură*, adjectivele *prăpădit* „care este distrus, nimicit” (substantivat: /un/ „ticălos”, „nemernic”), *prăpăditor* „nimicitor” etc.

AVATARURI. În prezent, circulația în vorbire a acestor părtași ai familiei năpastelor este neglijabilă; iată însă un superlativ absolut: „prăpădenia pământului”. Afirmția precedentă poate fi relativizată și prin constatarea unei cantonări regionale. Pe lângă sensurile „a face să dispară”, „a omori”, verbul (a) *prăpădi* a fost și este încă utilizat în graiurile din Moldova cu semnificația, precisă, „a pierde” (în dicționarul-tezaur al Academiei Române, alături de enunțuri după surse regionale, ilustrațiile beletristice sunt din Alecu Russo, Alecsandri, Creangă ori Sadoveanu). Prin Moldova, se poate încă *prăpădi* orice, obiecte, animale domestice (un cioban își poate prăpădi oile), dar și timpul, firea, drumul etc. De aceea, în percepția moldovenilor, „prăpădul” de la tv pare o concesie (delicată?) de binevenită solidaritate socioumană. Dar surprinde atunci când presupusul... dezastru ar fi de altă factură: „A fost prăpăd în platoul Wowbiz după ce a trecut Iulia Albu!” (/wowbiz.ro/).

PROBE privind, totuși, deruta în ceea ce privește utilizarea membrilor familiei în discuție găsim pe internet; iată, mai întâi, o formulare dintr-un test de limba română (pentru clasele I-IV): „Explică propoziția «a fost prăpăd și jale»”, și un răspuns: „Prăpăd înseamnă «se duce tot, nu rămâne nimic»” (/brainly.ro/); sau: „Ce înțeles are în text verbul «s-a prăpădit»” (cu trimitere la Caragiale: „Vai de mine!, tipă cucoana, nu-i băiatul!

Unde e băiatul!... s-a prăpădit băiatul!”), întrebare la care „un procopsit” răspunde „a murit, a decedat” (/brainly.ro/ test pentru clasele V-VIII).

STILISTICĂ. Desigur, „cucoanei” nici nu-i trecuse prin gând că „mari-nelul” ar fi murit, ci constata doar că dispăruse, dar valoarea semantică neliniștitoare a verbului (a se) *prăpădi* este prezentă în vorbire cu intenție eufemistică. Inițial, forma reflexivă notată apăsarea probabil fără vreo conotație oarecare, ci doar cel mult pentru variație sinonimică (în textele coresiene, de pildă), iar simpla denotație este prezentă în diverse enunțuri; vezi, de exemplu, proverbul „«Arde moara, dar și șoarecii se prăpădesc» se spune pentru a arăta că fiecare rău are partea lui bună” (Zanne). Eufemizarea de autoprotecție pare să se simtă însă chiar în limbajul publicistic de astăzi: „Un tânăr de 21 de ani s-a prăpădit, după ce, pe întuneric, a nimerit cu bicicleta într-o zonă unde se surpase un trotuar” (/facebook.com/). Pentru comparație, vezi duritatea exprimării în cazul în care pentru aceeași noțiune se folosește verbul (a) *pieri*: „Nicoleta B., fata cu două facultăți care **a pierit** în incendiul din clubul Colectiv” (/a1.ro/; în alte redacții: *s-a stins*); vezi și un mesaj prezidențial către victimele unui accident de pe drumul dintre Brașov și Făgăraș: „... îmi exprim sincere condoleanțe pentru familiile celor care au pierit” (/sibiunews.net/).

ANIMALIERĂ TÂRZIE. Și verbul (a) *pieri* apare în limba veche fără discriminare semantică: puteau să piară oameni („Și mă vor bate; și voi peri eu cu toată casa mea”; *Palia de la Orăștie*, 1580), dar și animale („De se vor prileji să piară acele dobitoace, să le plătească”; *Pravila Moldovei...*, 1646). Însă, cu timpul, s-a petrecut o distribuție afectivă, nuanțată, căci omul *închide ochii, se stinge, se sfârșește* (~ *săvârșește*), *răposează, iar pieirea (pieiștea)* este preponderent asociată cu moartea animalelor-*pierituri*. Iar diavolul a câștigat pe acest teren un fel de drept de „protimisis” („Piei, drace!”).

NE PLACE SĂ REVENIM (și îl invităm pe cititor să admită legătura!). Citându-l pe retoricianul Gorgias, ce susținea că „trebuie distrusă seriozitatea adversarilor prin râs și râsul prin seriozitate”, Aristotel propune următoarea clasificare a glumelor: „o parte corespund omului liber, altă parte însă nu; așa încât oratorul va alege ceea ce îi este potrivit. Ironia este mai demnă de omul liber decât bufoneria; căci, pe de o parte, cel ce recurge la ironie face o glumă în vederea lui însuși, pe de altă parte, bufonul – în vederea altuia” (*Retorica*, II, 18).

Profesorul Stelian Dumistrăcel aniversat de comunitatea științifică românească

Editura Academiei Române a lansat recent „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, T. LVII, 2017, având genericul „VERBA ET RES. STUDIA LINGUISTICA IN HONOREM MAGISTRI STELIAN DUMISTRĂCEL”.

Însumând 380 de pagini, numărul special apare sub egida Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Filiala Iași a Academiei Române, și este dedicat ilustrului profesor și lingvist Stelian Dumistrăcel la împlinirea celor opt decenii de viață. Volumul omagial marchează impresionantul itinerar științific și pedagogic parcurs de protagonist în cei 60 de ani trecuți de la absolvirea Facultății de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (iulie 1958), activitatea Domniei Sale fiind oglindită pe larg și de titlurile din debutul lucrării: Stelian Dumistrăcel – Curriculum vitae; Titluri, distincții, omagii; Lista de lucrări (selectiv); Sigle pentru publicații periodice și Comunicări, conferințe, expuneri publice (selectiv).

Cele două compartimente ale volumului (A. Portrete omagiale și B. Studii și articole, scrise de colegi, discipoli și reprezentanți ai comunității științifice românești cu prilej aniversar) întregesc figura distinsului intelectual ieșean, preocupările sale de specialist notoriu „în dialectologie sau fonetică, geografie lingvistică sau istoria limbii, limba literară sau stilistică, frazeologie sau etimologie, cultivarea limbii, etnolingvistică și antropologie culturală, lexicologie sau pragmatică”. Publicăm două din textele incluse în volum, adresând omului de știință și de cultură Stelian Dumistrăcel sănătate, inspirație, forță de muncă, bucurii de la cei dragi, exprimându-i cele mai alese sentimente de grațitudine pentru colaborarea și sprijinul acordat echipei redacționale de-a lungul anilor, pentru binele făcut LIMBII ROMÂNE de pe o parte și de alta a Prutului.

Primus inter pares. Ipostaze ale unui altfel de lider

O personalitate ce are atâtea valențe precum omagiatul nostru de astăzi face din ambiția de a-i creiona un portret complet pură vânăre de vânt. În schimb, instantaneele din biroul de lucru sunt în măsură să ne aducă în față ipostaze ale cercetătorului: dialectologul de vocație, omul de teren, teoreticianul și metodologul, spiritul novator și omul de știință dedicat, coordonatorul, mentorul, formatorul, profesorul, omul. Profilul său ca lider al echipei de cercetare care realizează *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*

Prof. Stelian Dumitrăcel

se întregește prin poziția simbolică pe care o ocupă în prima linie a domeniului la nivel național; se conturează astfel un statut binemeritat, dobândit prin deschiderea spre arii majore ale dialectologiei, dificil de cuprins într-o viață de om – atlas, etno- și sociotexte, teorie și metodologie – și care îl proiectează ca pe o sinteză fericită între Sever Pop, atlasistul și teoreticianul, și Emil Petrovici, anchetatorul și autorul de atlas și de texte dialectale, fapt care justifică plener alegerea în Comitetul național român al *Atlas linguarum Europae* (ALE) și colaborarea la *Atlas linguistique roman* (ALiR), proiecte europene de anvergură. În interiorul laboratorului de cercetare pe care îl coordonează cu strălucire și – paradoxal poate – cu discreție, s-au realizat tomurile de hărți și material necartografiat sau (ca parte complementară) cule-

gerile de texte ale NALR. *Moldova și Bucovina* și, începând cu volumul al III-lea al atlasului menționat, s-a pășit într-o nouă eră în cartografia lingvistică, aceea a editării integrale cu ajutorul tehnologiilor digitale.

Mereu lângă noi și aproape de noi, lipsit de complexe inhibitoare, deși aflat în contradicție cu mediocritatea, nu pare să fi ținut nicio-dată transformarea mai tinerilor săi colegi în performeri ai științei reci, ci în primul rând sensibilizarea lor la viața limbii, dorința de a le transmite emoția, fascinația pe care o trăiește la observarea fenomenelor acesteia. Neobosit cercetător al faptului de limbă, îl extrage din aparența de banalitate și îl scoate la lumina științei. Îl vede pe teren sau îi simte potențialul în urma unor insistente și zilnice lecturi, cu care își hrănește continuu curiozitatea intelectuală. Astfel, ideea, luminată de creativitate și de finețe analitică, edificată cu rigoare și consecvență, se transformă în studii exemplare, adevărate modele, aflate în vecinătatea impecabilului, incontestabile pentru orice specialist în dialectologie sau fonetică, geografie lingvistică sau istoria limbii, limbă literară sau stilistică, frazeologie sau etimologie, cultivarea limbii, etnolingvistică și antropologie culturală, lexicologie sau pragmatică.

Iar, ca un aspect ce nu poate fi omis în acest context sărbătoresc, toate aceste rezultate ale muncii și creativității neobosite nu sunt rezervate apariției exclusiv în reviste de specialitate (cum mulți dintre semeni aleg să procedeze – poate și ca urmare a presiunii conjuncturilor profesionale), ci, cu regularitate, sunt împărtășite sferei mai largi a cititorilor obișnuiți, de exemplu prin intermediul unor rubrici permanente în publicații de informare și cultură generală dedicate, în general, cultivării limbii, o preocupare ce coboară în timp până spre începuturile carierei științifice – încă un semn al generozității cu care aniversatul de astăzi înțelege să trateze spațiul public, dincolo de cărțile de specialitate dedicate acestuia, focalizate pe analiza structurii și dinamicii limbajului publicistic sau ale textului jurnalistic.

Manifestând un interes generos pentru lucrările colegilor de breaslă, scrie mult și serios pe marginea acestora. Rezultatele nu sunt nicidecum niște prezentări formale sau niște inventare seci: comentariile aparțin specialistului avizat, perfect orientat în probleme de lingvistică generală și românească. Severitatea omului de știință autentic, caracterul neconcesiv, categoric al opiniilor sale, dar întotdeauna ponderat

prin nuanțări și rezerve argumentative, formulate pe un ton constructiv, prin interogații și autointerogații, amendează prompt superficialitatea, iar purtătorii ei se lămuresc aproape de la sine că au nimerit pe teritorii străine. Profesor la școala rigorii întotdeauna temperate cum *grano salis*, disprețuiește confortul căilor bătătorite și este întotdeauna gata să urmărească până-n pânzele albe rădăcinile uitate ale expresiilor și detaliile revelatoare ale realității lingvistice.

Toate intervențiile sale publice sau private, de la comunicări științifice și conferințe la dialoguri spontane, au savoarea și spectaculozitatea conexiunii efective cu interlocutorul, întotdeauna fascinat nu doar de virtuozitatea demonstrației, ci și de bucuria comunicării cu Profesorul. Dacă în scris e livresc, de un rafinament care străbate fraze lungi și sofisticate, în expresia orală este mai nonformal, backgroundul erudit permițându-i să transforme detaliul aparent nesemnificativ în prilej de digresiuni docte, dezvoltate cu un entuziasm iradiant. Când se pasionează de vreun subiect, face excursuri bogate și provoacă discuții conduse maieutic cu discipolii (pe care îi numește, cu generozitate, colegi sau colaboratori). Componenta socială, convivială a personalității sale transpare în emoționante flashbackuri care îi prilejuiesc ba schițarea portretului vreunui profesor de acum jumătate de secol, care se reanimă creionat în tușe sigure – ironice sau duioase, după caz –, ba evocarea vreunei întâmplări memorabile, în care se ancorează, firească, discuții savante pe teme de specialitate. Întunecații ani '50-'60 îi stârnesc emoții inedite, eminamente intelectuale, și vorbește cu însuflețire despre subterfugiile lingvisticii acelor timpuri, care, fără a face prea multe concesii, s-a salvat de la sufocare de sub mormanul de maculatură comunistă.

Și, pentru că începeam aceste rânduri cu ideea unui portret al omului de litere astăzi aniversat, animat în cercetările pe care le-a dezvoltat cu pasiune de-a lungul ultimelor decenii atât de analiza verbalului, cât și de cea a paraverbalului, credem că acest portret nu ar fi complet fără scoaterea în evidență și a... componentei nonverbale a personalității omagiate, componentă ce prinde contur prin gesturile, atitudinile și raporturile de proximitate desfășurate cotidian. Însă dacă noi, cei care îi suntem zilnic în preajmă, poate nu observăm de fiecare dată și la adevărata sa dimensiune această latură profund umană a omului de știință,

plasată, după cum spuneam, mai degrabă în zona nonverbalului, a ne spusului ce se lasă mai anevoios decriptat de semenii, poate că cei care ar putea depune o mult mai bună mărturie în favoarea acestei laturi ar fi tocmai prietenii necuvântători ai Domniei Sale. Prezența lor printre noi a devenit în timp un semn de normalitate și, în mod paradoxal, un gest sau, mai degrabă, o invitație la ... incluziune socială pe care personalitatea celui omagiat o lansează celor din jur, printr-o mai bună comunicare și o mai strânsă apropiere a acestora în jurul ideilor de sorginte umanitară. Văzându-l mai mereu, dimineața sau seara, în curtea Institutului sau pe holurile acestuia, cum cu mare grijă și afecțiune își întâmpină de fiecare dată protejații (sau este întâmpinat de ei!), îți dai seama că ești în prezența unui adevărat model uman, pentru care viața nu înseamnă doar claustrare benevolă și benedictină în cetatea științei, ci și bucuria unui *carpe diem* asumat cu seninătate, dată de aceste întâlniri, evenimente, întâmplări la scară redusă – „bucuriile prin cei mici” am putea spune, parafrazându-l pe Iorga. Perseverența cu care Domnul Profesor caută zilnic întâlnirea cu aceste mici bucurii seamănă, în bună măsură, cu pasiunea Cercetătorului, de data aceasta, de a ieși mereu în întâmpinarea faptului de limbă ingenuu, provocându-i „epifania” prin măiestre volute argumentative, în care transpar, în simbioză, temeinicia informației științifice și bogăția fondului cultural, cristalizate, ambele, de-a lungul unei vieți dedicate culturii înțelese în sens larg.

Afecțiunea pentru lumea necuvântătoarelor este complinită în permanență și în mod autentic de pasiunea pentru Frumos, fie că ne referim la literatură, la artele vizuale sau la muzică. Nu de puține ori, când intri în biroul său, ești întâmpinat de arii clasice care se aud de la calculatorul din colț sau poți observa pe birou înregistrări ale filmografiei de aur, despre care îți povestește ca un avizat consumator, dar și din perspectiva specialistului în arta discursului (o ilustrare elocventă a acestei ultime ipostaze este, de exemplu, pasiunea cu care evidențiază, în discuțiile cu cei din preajmă, subtilitatea strategiilor maieutice folosite de personajul din *The King's Speech*, analizate atât din perspectiva specialistului în fonetică, cât și din cea a împătimitului de cea de-a șaptea artă).

În sfârșit, sfidând, oarecum, riscul de a cădea în derizoriu în împrejurările acestui text omagial, ținem să aducem în prim-plan o altă calitate

a personalității aniversate: pasiunea pentru universul tehnicii, convertită, mai recent, în cea pentru tehnologiile informaționale. Moștenită, poate, din timpurile în care magnetofonul Tesla era un partener aproape nelipsit în peregrinările prin sudul Moldovei pentru înregistrarea de etno- și sociotexte în registru dialectal, apetența pentru componenta tehnică a muncii de cercetare a luat, la începutul anilor 2000, înfățișarea interesului manifest pentru universul informaticii, ce transpune atât din atenția acordată digitalizării procesului de editare a atlaselor lingvistice românești, cât și din preocupările cotidiene legate de „manevrarea” computerului: din acest punct de vedere, trebuie să spunem că Domnul Profesor a absolvit cu brio cursurile, atât de stringente în condițiile actuale, ale *alfabetizării digitale*, chiar înaintea unor colegi de breaslă mult mai tineri.

Toate aceste pasiuni care îi definesc universul cotidian și, în același timp, îl definesc ca persoană reușesc să metamorfozeze cetatea științei despre care pomeneam mai sus (o cetate ale cărei chei le deține sub aspect simbolic, dar și în mod concret, rareori fiind cineva care să iasă seara mai târziu pe porțile Institutului) într-o *Cetate a soarelui*, pe care însă, spre deosebire de ilustrul său înaintaș calabrez din ordinul dominican, a reușit să o scoată din zona utopiei și să-i dea, prin puterea propriului său exemplu, o exemplară consistență terestră.

Luminița BOTOȘINEANU,
Florin-Teodor OLARIU,
Veronica OLARIU
(Institutul de Filologie Română
„Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași)

Lecții de erudiție, înțelepciune și umor

Profesorul Stelian Dumistrăcel îmbină umorul cu erudiția și empatia cu rigoarea filologică: deopotrivă în largul său în spațiul universitar, în cel al cercetării științifice și în cel al comunicării cu publicul prin articole publicistice și interviuri, este astăzi unul dintre cele mai importante repere ale lingvisticii românești. Profesor cald și generos, cercetător atent și informat, publicist sclipitor, are vârsta înțelepciunii îngăduitoare față de oameni și lucruri, dar și tinerețea uimitoare pe care o pot menține doar curiozitatea vie, inteligența și pasiunea profesiei.

Grație formației sale de dialectolog, specialist în retorică și stilistician, profesorul Stelian Dumistrăcel pune diagnostice exacte faptelor de limbă și tendințelor uzului, cu eleganță și, adesea, cu un dram de ironie. Știind foarte multe despre limba română și varietățile

Autografe la o nouă carte

ei, îndepărtează cu fermitate politicoasă evaluările superficiale ale nespecialiștilor; fascinat de spectacolul schimbărilor lingvistice, le descrie, le explică și refuză să se transforme în prescriptivist intolerant. Le explică studenților și cititorilor, cu răbdare, ce înseamnă alegerea între registrele limbii, adaptarea la situație și la destinatar. Atitudinea sa, atât de necesară, situată mai întotdeauna în răspăr cu indignările elitiste și cu lamentațiile despre „stricarea limbii”, mi se pare foarte bine ilustrată de o frază dintr-un interviu pe care l-a publicat acum câțiva ani în „Opinia studentască” (4 iunie 2013): „Înțelepciunea este să judeci pe fiecare așa cum este, să-l înțelegi și chiar să vorbești, dacă nu vrei să-l jignești, apropiat de posibilitățile lui lingvistice și de înțelegere”. Ceea ce nu înseamnă că impostura și agramatismele pretențioase ale presei nu sunt sancționate cu umor și cu abundență de explicații.

Am avut de multe ori bucuria de a-l întâlni în scris pe profesorul Stelian Dumistrăcel, când porneam în căutarea vreunei explicații etimologice a câte unui fenomen de expresivitate a limbii. De multe ori, tocmai când mi se părea că am dat de un fir, că am descoperit ceva nou, constataam că el fusese deja acolo, scrisese despre fenomenele în cauză, găsise originea expresiei sau descrisese inovația recentă. În asemenea situații, nu poate decât să te încante confirmarea unei intuiții de către specialistul cu cea mai mare autoritate. Am avut bucuria și mai mare de a-l întâlni față în față, la susținerea unor teze de doctorat (se știe că a format și a îndrumat mulți tineri pasionați de științele limbii și ale comunicării) și cu ocazia unor conferințe și sesiuni de comunicări. Ne-a făcut onoare să participe de câteva ori, ca invitat special, la sesiunile anuale ale Catedrei de limba română (ulterior Departamentul de lingvistică) al Facultății de Litere a Universității din București. Inteligența sa scăpărătoare, temperată de bunătate și îngăduință, a însuflețit discuțiile purtate atunci asupra unor teme stilistice și retorice.

Dincolo de contribuțiile sale majore la dialectologie și la studierea raportului dintre limba standard și graiuri, trebuie amintite câteva dintre numeroasele direcții de cercetare pe care le-a deschis profesorul Stelian Dumistrăcel prin cărțile și articolele sale, în care filologia interferează tot mai mult cu sociolingvistica și antropologia: a scris

despre „agresarea numelor”, una dintre cele mai interesante forme de violență simbolică de care societatea românească abuzează uneori; a descris în detaliu funcționarea, modificarea și recombinația discursului repetat; a formulat adevăruri esențiale despre limbajul publicistic, observând cu finețe alunecarea acestuia dinspre un rol informativ către cel de divertisment și exacerbarea funcției fatice a mesajului – de apel și menținere a contactului cu publicul. Profesorul Dumistrăcel disociază cu finețe, în analiza varietăților diastratice și diafazice ale limbii române, între limbajul violent prin conținut și cel perceput ca agresiv sau vulgar prin alegerile lexicale; e probabil specialistul care – într-un dicționar al viitorului, interactiv și interconectat – ar asocia cuvintelor și expresiilor limbii române cele mai potrivite etichete de registru.

Dacă nu ar fi știut tot ce se poate ști despre varietățile regionale, istoria limbii și mecanismele semantice și retorice, lingvistul nu ne-ar fi putut oferi cele mai exacte, prudente și încântătoare explicații ale expresiilor românești. Cartea sa *Până-n pânzele albe* (2001) – rod al unor investigații detectivistice de decenii și al unei lungi experiențe publicistice – va rămâne principala operă de referință într-un domeniu, al etimologiei frazeologismelor, în care puțini s-au aventurat și în care cineva poate fi ghidat doar de cultura solidă și de o îndelung formată sensibilitate față de dinamica limbii.

În continuarea celei mai bune tradiții a filologiei românești, cu o deschidere firească și relaxată către tot ce ne poate aduce azi informarea și comunicarea prin internet, profesorul Dumistrăcel este la fel de tânăr, activ și generos ca întotdeauna. Îi aștept cu nerăbdare noile articole despre cele mai recente întâmplări ale limbii române și îi urez, cu profundă admirație, la mulți ani!

Rodica ZAFIU
(Universitatea din București)

Basarabia la un secol de la Marea Unire.

O istorie politică a Republicii Moldova (1991 – 2018)

Acesta este titlul cărții lansate la București, pe 31 mai 2018, volum elaborat de istoricul Dorin Cimpoeșu, la care și-a adus contribuția și istoricul Sergiu Musteață, profesor la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Lansarea a fost organizată de Editura Cetatea de Scaun din Târgoviște, care a publicat cartea, și s-a desfășurat în cadrul Salonului Internațional de Carte „Bookfest” din București, deschis în perioada 30 mai – 3 iunie 2018.

La manifestare au participat profesori și studenți ai Facultății de Arhivistică din București, istoricul și ziaristul George Damian, Mara Popa, realizator la Radio România Internațional, colegi și prieteni ai celor doi autori ai cărții, alte persoane.

Vorbind despre apariția și conținutul lucrării, dr. Silviu Miloiu, profesor la Universitatea „Valahia” din Târgoviște, a subliniat: „Cartea ne duce în zona gri în care se pare că este Republica Moldova, țară în care nu a existat dorința construirii unui destin mai bun pentru cetățenii săi”.

În acest context, vorbitorul a reliefat preocuparea constantă a istoricului Dorin Cimpoeșu față de istoria recentă a Basarabiei, reamintind că, în urmă cu șase ani, a organizat, la Universitatea „Valahia”, lansarea unei alte cărți a acestuia, intitulată *Regimul politic post-totalitar din Republica Moldova (1990 – 2012)*, publicată de aceeași editură.

Dorin Cimpoeșu
oferind autografe

Dr. Sergiu Musteață, coautor, a făcut unele considerații pe marginea lucrării și a contribuției sale la elaborarea acesteia, precizând că dr. Dorin Cimpoeșu este unul dintre cei mai buni cunoscători ai realităților politice din Republica Moldova, un adevărat cronicar al istoriei recente a Basarabiei.

Unul dintre distinșii invitați la lansarea cărții, dr. Oleg Serebrian, nu a putut participa la manifestare din cauza îndatoririlor sale diplomatice (este ambasadorul Republicii Moldova la Berlin), însă, în *Prefața* lucrării, semnată de domnia sa, afirmă următoarele: „Despre foarte puține cărți, mai cu seamă dintre cele scrise în ultima vreme, se poate spune că e o carte care lipsea. Lucrarea de față e, probabil, o excepție. E una dintre acele cărți despre care putem afirma fără politețe circumstanțială: e ceva de care era nevoie”.

Referindu-se la importanța apariției acestui volum, Oleg Serebrian reliefează următoarele: „Cartea de față este una din puținele excepții fericite de la această stare de lucruri. Este rodul colaborării îndelungate a doi cercetători cărturari, dedicați și conștiincioși, unul ieșean și altul chișinăuian: Dorin Cimpoeșu, istoric și diplomat român, unul dintre cei mai buni și mai sensibili cunoscători ai Republicii Moldova și istoricul basarabean Sergiu Musteață, ale cărui lucrări au fost apreciate nu doar în spațiul de limbă română, dar și în vestul Europei. Cei doi autori fac o analiză cumpătată, documentată și pertinentă a istoriei politice recente a Republicii Moldova, scoțând în vileag acea dureroasă traiectorie a prăbușirii speranțelor privind revenirea acestui ținut la normalitate: duplicitatea poziției lui Mircea Snegur în perioada 1992-1993, victoria neocomuniștilor agrarieni la alegerile din 1994, fărâmițarea partidei național-democrate moldovenești, relansarea ideilor «moldoveniste», transformarea anti-românismului într-o armă ideologică a stângii nostalgice, degradarea continuă a calității clasei politice moldovenești”.

În final a luat cuvântul autorul lucrării, Dorin Cimpoeșu, care a afirmat: „Urmăresc problematica basarabeană încă din anul 1992, într-o perioadă de mari frământări, fiind martor ocular al unor evenimente istorice memorabile, care au avut loc la Chișinău.

Am simțit nevoia să scriu această carte în anul aniversării Centenarului Marii Uniri, pentru a cinsti memoria bravilor noștri înaintași, care au

înțeles misiunea lor istorică și au adus Basarabia la Patria-Mamă. De altfel, pe pagina a cincea se află o fotografie a deputaților Sfatului Țării, precedată de dedicația: «Dedicăm această carte memoriei deputaților Sfatului Țării care, în urmă cu un secol, au făcut posibilă unirea Basarabiei cu România, dând dovadă de o voință politică extraordinară într-un context internațional complex și foarte dificil».

Am vrut să arăt ce fac astăzi conducătorii politici ai Basarabiei și dacă ei se ridică sau nu la înălțimea menirii istorice a foștilor membri ai Sfatului Țării din 1918. Cititorul poate găsi în această carte răspunsuri la multe dintre întrebările care-l preocupă, cum ar fi: de ce a ales Basarabia căi diferite în momentele istorice 1918 și 1991; contextul desprinderii *de jure*, nu și *de facto* a Basarabiei de imperiul sovietic; deturnarea mișcării de renaștere națională de către fosta nomenclatură comunistă și preluarea noii puteri; distanțarea Basarabiei de România; pervertirea minților românilor basarabeni și falsificarea identității lor etnice; drumul sinuos și, uneori, chiar defectuos, al relațiilor Republicii Moldova cu România; drumul ales de Basarabia și perspectiva dezvoltării sale”.

Instantaneu de la eveniment

Dorin CIMPOEȘU

Moldovenismul lui Igor Dodon

D.C. – prof. univ., dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza” (București), autor al volumelor *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurarea comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Moldovenismul lui Igor Dodon a început să se manifeste cu mult timp înainte ca acesta să ajungă președinte al Republicii Moldova, el fiind unul dintre promotorii acestei ideologii în timpul regimului comunist restaurat. Dodon era pe atunci demnitar de stat și membru de nădejde al Partidului Comuniștilor, din care s-a desprins și a aderat la Partidul Socialiștilor, al cărui lider a devenit ulterior.

Însă moldovenismul său a început să se afirme mult mai evident începând cu anul electoral 2016. Astfel, la 22 martie 2016, cu aproximativ șase luni înainte de startul campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale, acesta a adresat o scrisoare¹ deschisă președintelui Klaus Johannis, în care, după ce își exprima recunoștința că „România a fost printre primele state care au salutat oficial independența Republicii Moldova” și recunoștea „afinitățile culturale, lingvistice, istorice între popoarele noastre”, acuza în mod direct „statul roman de interes fătăș în lichidarea suveranității și independenței Republicii Moldova”.

În susținerea acestor grave acuze, Dodon făcea trimitere la o „listă lungă a proiectelor, declarațiilor, acțiunilor și planurilor lansate de către diver-

Fragment din volumul „Basarabia la un secol de la Marea Unire. O istorie politică a Republicii Moldova (1991 – 2018)”

se cercuri politice influente românești care insistă asupra caracterului temporar al Republicii Moldova ca stat și râvnesc anexarea teritoriului moldovenesc în cadrul unei Români Mari, după modelul și după precedentul anului 1918”. Ca urmare, se justifica Dodon, „sunt de înțeles suspiciunile pe care le avem noi, majoritatea absolută a cetățenilor Republicii Moldova, față de intențiile și acțiunile autorităților române”, „fiind îngrijorător și descurajant să știi că statul din vecinătate elaborează «proiecte de țară» care presupun dispariția ta ca popor și țară”.

În finalul scrisorii sale, liderul socialist cerea președintelui Johannis „respect față de statalitatea și suveranitatea Republicii Moldova”, precum și „o detașare oficială a conducerii de la București de proiectele unioniste revanșarde”.

În campania pentru alegerile prezidențiale din toamna anului 2016, Igor Dodon, în calitate de candidat al Partidului Socialiștilor, precum și al rusofonilor din stânga Prutului, și-a axat programul electoral pe tezele ideologiei moldovenismului și pe reorientarea Republicii Moldova spre Federația Rusă. Probabil că acesta a fost și unul dintre argumentele forte care i-au adus victoria în alegeri și mandatul de președinte.

Abia ajuns la putere, Igor Dodon a reafirmat preceptele moldovenismului, precizând în discursul său de investitură că „statalitatea moldovenească are o istorie de secole. De-a lungul istoriei au existat multiple atentate la suveranitatea poporului nostru, dar am păstrat memoria conviețuirii într-un propriu stat, independent, moldovenesc. Această memorie colectivă ne-a permis să punem bazele Republicii Moldova, care astăzi este întruchiparea statalității și a poporului moldovenesc”².

Una dintre primele măsuri luate de noul președinte, chiar în ziua de după investire, a fost schimbarea denumirii limbii de pe site-ul Administrației Prezidențiale din „ro” în „md”.

După cum era și firesc, având în vedere afinitatea și orientarea lui proruse, Igor Dodon a efectuat prima sa vizită în calitate de președinte la Moscova, la 17 ianuarie 2017. Cu această ocazie, președintele Federației Ruse, Vladimir Putin, i-a dăruit o hartă a Moldovei „istorice”, întocmită de cartograful italian Bartolomeo Borghi, după războiul ruso-turc din 1790-1791. În cadrul conferinței de presă de după întrevederea cu Vladimir Putin, susținută la sediul Agenției TASS, Dodon a expus harta respectivă, declarând că „jumătate din teritoriul actual al României este moldovenesc”. În acest

context, și-a exprimat regretul că, în 1812, Imperiul Rus nu a anexat întreg teritoriul Moldovei, afirmând, textual, că „dacă Imperiul Rus nu s-ar fi oprit la Prut, am fi avut acum o Moldovă întregită”.

MAE român a reacționat³ imediat la declarațiile lui Igor Dodon, pe care le-a catalogat ca fiind inadecvate și neconforme cu realitățile politice și relațiile speciale existente între România și Republica Moldova.

Fidel programului său electoral, noul președinte anunța, la începutul anului 2017, că, în perioada 24-25 martie, urma să fie organizată, la Chișinău, sub patronajul său, o conferință internațională, intitulată „Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării”⁴. Tematica acesteia se referea la subiecte ca: identitatea și istoria ca piloni ai statalității moldovenești, abordarea istorică a continuității statului moldovenesc, dezvoltarea socioeconomică a Moldovei în diferite perioade istorice, teoria apariției statului și dreptului, securitatea națională ca factor important al consolidării statalității etc. Potrivit lui Dodon, la acest eveniment științific își confirmaseră deja participarea peste o sută de specialiști din Republica Moldova și din alte unsprezece țări, printre care și România.

Lucrările conferinței au fost deschise, la 24 martie 2017, de președintele Igor Dodon, care a ținut un discurs în fața celor peste optzeci de participanți, în principal istorici, reprezentanți ai mediilor academice și universitare, ai societății civile din Republica Moldova, Federația Rusă, Belarus, Kazahstan, Ucraina, România, Bulgaria, Germania, Slovacia, Spania și Italia.

În alocuțiunea⁵ rostită cu acest prilej, președintele Dodon a reiterat tezele moldovenismului, cerând cercetătorilor să scoată „la lumină problematica statalității moldovenești” și să-și aducă „contribuția la elucidarea istoriei noastre politice”.

Arătând că este „un susținător al identității și statalității moldovenești”, iar, ca șef de stat, prima lui „datorie politică și constituțională este să garanteze și să consolideze statalitatea Republicii Moldova”, Dodon a enumerat o serie de masuri și demersuri întreprinse în această direcție, cum ar fi: înlocuirea limbii române cu limba moldovenească pe site-ul Președinției; arborarea drapelului istoric al Moldovei medievale lângă drapelul de stat; propunerea „ca ziua de 2 februarie să fie comemorată oficial, ca zi de importanță majoră în constituirea statalității moldovenești, care amintește despre eli-

berarea Moldovei de sub dominația străină în 1365”; decernarea, anual, la data respectivă, a Ordinului „Bogdan Întemeietorul” unor personalități marcante; introducerea disciplinei Istoria Moldovei în curriculumul școlar în locul istoriei românilor; realizarea unui „film documentar despre istoria poporului moldovenesc de la începuturi până în zilele noastre”, cu ocazia „jubileului de 100 de ani de la fondarea Republicii Democratice Moldovenești, la 2 decembrie 2017”.

În finalul discursului, președintele Dodon a ținut să arate importanța „identității noastre moldovenești”, care „stă la temelia statalității”, în condițiile în care „ni se impune o altă istorie și o altă identitate” din exterior (*n. n.*).

La o sută de zile de la preluarea mandatului de președinte, Igor Dodon a prezentat public un raport⁶ privind realizările sale în noua postură de șef al statului. Printre altele, acesta a insistat asupra unor măsuri deja cunoscute și a unora noi privind implementarea ideologiei moldovenismului, cum ar fi declararea zilei de 2 februarie ca *ziua statalității* și decernarea Ordinului „Bogdan Întemeietorul”, solicitarea adresată Guvernului privind introducerea în curricula școlară a disciplinei Istoria Moldovei, adoptarea unei legi vizând *interzicerea unionismului*, însărcinarea SIS-ului și Procuraturii să urmărească activitatea *organizațiilor antistataliste*, cererea înaintată României de a semna *Tratatul de bază moldo-român privind regimul de frontiera* etc.

În contextul manifestărilor dedicate Zilei Limbii Române (31 august), președintele socialist a cerut populației să cunoască și să iubească „limba istorică moldovenească”, deoarece pe aceasta „a vorbit-o și marele domnitor Ștefan cel Mare și Sfânt” și este „parte a istoriei noastre de veacuri”⁷. De altfel, Igor Dodon se pronunțase anterior că, pe lângă *Istoria Moldovei*, și *Limba moldovenească* să fie introdusă în curricula școlară în locul Limbii române, întrucât aceasta este limba oficială prevăzută în Constituția Republicii Moldova.⁸

La 12 decembrie 2017, Igor Dodon a organizat o întâlnire cu ziariștii, la reședința oficială, în cadrul căreia a prezentat un raport la un an de la preluarea mandatului de șef al statului. Raportul⁹ cuprinde un capitol distinct, intitulat „Consolidarea statalității și identității moldovenești”. Acesta include subcapitole cu titluri destul de relevante pentru concepția președintelui

în privința moldovenismului: „Ziua statalității și drapelului istoric”, „Istoria Moldovei în curriculumul școlar”, „Filmul documentar *Istoria Moldovei*”, „Anul Ștefan cel Mare”, „Interzicerea unionismului”, „100 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești”.

În preambulul raportului său, Dodon afirma că, în anul 2017, au fost organizate „zeci de acțiuni menite să contribuie la fortificarea statalității și identității noastre moldovenești” în contextul politicii de „subminare a statalității Republicii Moldova, dusă de autorități, inclusiv prin subiecte promovate la nivel de Parlament, acțiuni ale Guvernului, ale Curții Constituționale, precum și de politica de negare a identității moldovenești, promovată de reprezentanții unor formațiuni politice, dar și de politicieni din afara țării, printre care unele elite politice de la București și alte capitale”. Ca urmare, președintele Dodon fixează drept „obiectiv de importanță majoră și una dintre prioritățile de bază în activitatea instituției prezidențiale consolidarea statalității și identității moldovenești”.

În continuare, șeful statului reiterează acțiunile și demersurile întreprinse pe parcursul anului 2017, care au fost deja prezentate. Noutatea adusă de raport se referă la: întocmirea manualelor noi de Istoria Moldovei, la care se lucrează în prezent; distribuirea lucrării *Istoria Moldovei*, apărută în 2016, cu sprijinul său, în majoritatea instituțiilor de învățământ; difuzarea primelor două episoade ale documentarului de televiziune *Istoria Moldovei*; elaborarea de către Administrația Prezidențială a unui proiect de lege vizând „interzicerea unionismului sub toate formele sale” și sancționarea celor vinovați, inclusiv penală.

Președintele a recunoscut cu amărăciune că multe dintre proiectele sale și ale Partidului Socialiștilor, aflat în opoziție și din care provine, au fost respinse de majoritatea parlamentară și de Curtea Constituțională a Republicii Moldova.

O parte însemnată a raportului lui Igor Dodon a fost consacrată contracarării manifestărilor Centenarului Unirii, preconizate să aibă loc atât în România, cât și în Republica Moldova. Printre acțiunile programate, în acest scop, președintele Dodon a anunțat următoarele:

- declararea anului 2018 drept Anul Ștefan cel Mare și Sfânt, „statalist și apărător al neamului moldovenesc”, care va fi deschis la 2 februarie 2018 și va cuprinde peste 50 de acțiuni;

- difuzarea, în perioada martie-aprilie 2018, la nivel național, a documentarului de televiziune *Istoria Moldovei* sub forma unei zile unice de vizualizare;
- lansarea inițiativei privind elaborarea unei lucrări științifice despre istoria Republicii Democratice Moldovenești, al cărei jubileu de 100 de ani a fost marcat la 2 decembrie 2017, prin organizarea unor manifestări sub patronajul Președintelui.

La 22 decembrie 2017, președintele Dodon a aprobat, la finalul întâlnirii cu membrii unei comisii speciale de stat, un plan de acțiuni care includea peste 50 de măsuri concrete, printre care: lansarea celor trei episoade ale filmului documentar științific *Istoria Moldovei*, reconstrucția monumentelor lui Ștefan cel Mare în localitățile Republicii Moldova, organizarea de festivaluri, concerte, expoziții, concursuri, mese rotunde în care să se reflecte personalitatea marelui domnitor moldav, producerea filmului documentar *Ștefan cel Mare și Sfânt, Domnitor al Țării Moldovei*, turneul de șah consacrat Domnitorului Moldovei. De asemenea, în cadrul instituțiilor de învățământ va avea loc promovarea personalității marelui voievod, editarea pentru bibliotecile școlare a unei cărți de opere folclorice despre Ștefan cel Mare¹⁰.

Dodon a lansat public acțiunile din planul său pe 2 februarie 2018, de așa-zisa zi a statalității Moldovei, o sărbătoare națională stabilită de el însuși, dar nerecunoscută și neaprobată de majoritatea parlamentară.

Note ■

¹ Agenția Unimedia, 29 noiembrie 2016.

² Agenția Interlic, 23 decembrie 2016.

³ Agenția Interlic, 18 ianuarie 2017.

⁴ Agenția Interlic, 20 februarie 2017.

⁵ Site-urile www.presidente.md și www.dodon.md (accesate la 24 martie 2017).

⁶ Raport la 100 de zile, www.dodon.md (accesat la 28 martie 2017).

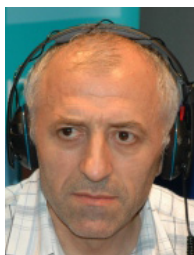
⁷ Agenția Infotag, 1 septembrie 2017.

⁸ Agenția Infotag, 24 ianuarie 2017.

⁹ www.presidente.md (accesat la 12 decembrie 2017).

¹⁰ Agenția Infotag, 22 decembrie 2017.

Arcadie GHERASIM

Marele nostru erou anonim

A. G. – absolvent al Facultății de Filologie secția Jurnalistică a Universității de Stat din Moldova. A activat timp de două decenii la *Teleradio-Moldova* în calitate de corespondent, șef de secție, redactor-șef al Redacției de actualități la Radio Moldova, director general TV Moldova. A fost director al postului municipal de televiziune *Euro-TV Chișinău*, redactor-șef adjunct al ziarului „*Timpul*” și, aproape un deceniu, moderator al emisiunii „*Forum*” de la radio *Vocea Basarabiei*. A fost producător general al postului de televiziune *Vocea Basarabiei*, producător la *TVR Moldova*. Din 2001 este lector la Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării a USM. Distins cu Diploma de Onoare a Republicii Moldova, are titlul onorific „Om emerit al Republicii Moldova”

Pentru că avea o țară atât de frumoasă, pentru că avea tradiții atât de răvășitoare, pentru că părinții lui l-au învățat că cel mai scump cuvânt, după Mamă și Patrie, este Munca, pentru că avea încredere nestrămutată în destin, în nepuizabila forță de perpetuare a neamului său cununat de unul Dumnezeu, pentru că își lua rămas bun de la viață în cea mai înțeleasă, cea mai expresivă, cea mai pas-trătoare de sensuri de taină limbă din univers, în toate războaiele, în care a fost mereu carne de tun, ostașul român a murit întotdeauna cu drag și dor pentru pământul său. Și-a lipit încet tâmpla însângărată de țărâna tristă și primitoare, i-a simțit legământul veșnic și neschimbător, a privit în fix cel mai înalt punct al bolții cerești, de unde credea că și pe el îl privește cineva și s-a lăsat plecat acolo de unde revin doar amintirile. În luptele sale grele pentru Neam și Țară ostașul român a preferat întotdeauna să rămână un necunoscut, un anonim. Marele anonim peste care au călcat învingătorii în ofensivă sau învinșii în retragere, pe al cărui sacrificiu au crescut în grad generalii, pe a cărui mântuire s-au compus, mai târziu, balade și marșuri de campanie, care sunt atât de tragice și atât de însuflețitoare numai pentru că încă nimeni nu a izbutit să trișeze în fața morții.

După victorii, ostașii anonimi încap doar în cuvinte generale. Iată de ce azi, aflați din nou într-un ajun de 31 august, când evocăm, a câta oară!, rolul salvator al limbii române și pentru puzderia de oameni semănați între Nistru și Prut, Carpați și Marea Neagră, aș vrea să spun ceva mai mult, ceva mai multe cuvinte despre Marele nostru Luptător Anonim pentru Limbă și Alfabet. Cine a fost el, cine este, cine mai este?

Privesc imagini de cronică, privesc poze din anii nouăzeci ai secolului trecut și nu pot să-mi stăvilesc emoțiile. Cine sunt acești bărbați înverșunați, cine sunt aceste femei cu icoanele în mâini, cine sunt acești copii care, alături de părinții lor, s-au culcat în fața tancurilor sovietice? Cine sunt acești tineri și aceste tinere în care, la 31 august 1989, în fața Parlamentului, lovesc atât de crud cu bastoanele milițienii încă sovietici? Cine sunt aceste mame și acești tați care plâng în hohote după ce s-a votat grafia latină. Pe unde mai sunt și ce mai fac azi miile de moldoveni de atunci, români de acum cu pașaport în regulă, unde sunt cei care au îndrăznit să ridice de-asupra mulțimii steagul tricolor atunci când leprele de azi îi priveau pe furiș și-i înjurau de mamă de după draperiile Comitetului Central? Unde sunt și cu ce se ocupă cei care trăiau de la miting la miting, de la protest la protest până când a răsunat clopotul izbăvirii? Unde sunt, ce mai fac eroii noștri anonimi pe care, dacă privesc atent pozele, îi recunosc, însă nu mai știu cine sunt, cum îi cheamă și pe unde lucrau atunci?

Gânduri triste mă copleșesc despre acești oameni curajoși, alături de care mulți dintre noi s-au făcut utili micii noastre istorii. Cred că au îmbătrânit pe undeva prin Spania sau Portugalia, prin Rusia sau Italia, prin Canada sau Israel... Cred că s-au ofilit săraci și neputincioși prin căminele muncitorești atunci când la putere s-a ridicat pleava comunistă care, odată cu fabricile și uzinele luate pe bonuri patrimoniale, le-au răpit acestor eroi anonimi și viitorul lor, și viitorul copiilor lor. Unii au căzut în războiul de independență de la Nistru, alții au încercat să se ridice, acomodându-se la realități, mai mulți însă s-au consternat. Ei nu regretă nimic din cele ce au făcut în anii de luptă pentru emancipare națională și izbăvire de imperiul rusesc. Dar vor totuși să ceară un fel de socoteală cuiva! Anonimi, așa cum sunt în prezent, ei știu că ar prinde la curaj și și-ar lua un nume colectiv

dacă va fi din nou nevoie și dacă ar avea pe cine să urmeze. În acest moment încă mai caută pe cineva – un bărbat sau poate că o femeie care să le renască pofta de revanșă.

Eroii anonimi ai luptei pentru Limba Română și Alfabetul Latin încă mai păstrează în ei spiritul de rezistență. Priviți filmele și pozele din anii nouăzeci și veți vedea sclipirile din ochii adevăraților feciori și fiice ale acestui pământ. Nimeni și niciodată nu a înfrânt aceste priviri și aceste sclipiri. Și știți de ce? Pentru că, având o țară atât de frumoasă, pentru că având tradiții atât de răvășitoare, pentru că părinții lor l-au învățat că cel mai scump cuvânt, după Mamă și Patrie, este Munca, pentru că având încredere nestrămutată în destin, în inepuizabila forță de perpetuare a neamului său cununoscut de unul Dumnezeu, pentru că își lua rămas bun de la viață în cea mai înțeleasă, cea mai expresivă, cea mai păstrătoare de sensuri de taină limbă din univers, în toate războaiele în care a fost mereu carne de tun, ostașul român a murit întotdeauna cu drag și dor pentru pământul său.

Mircea DRUC

Conștiința națională

M. D. – om politic, adept al Reunificării României. Născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964) și Facultatea de Psihologie a Universității din Moscova (1980). Studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970). A lucrat la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București în: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomatie.

Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

1. Identitate

„Viața este viață, adică o luptă, atât pentru o națiune, cât și pentru un om”, spunea președintele Franței, generalul Charles de Gaulle. Lupta națională, în comparație cu lupta de clasă, înseamnă să-ți găsești o familie spirituală. Să descoperi un mediu, unde fiecare persoană în parte ar putea identifica *forma și esența a ceva* către care, în subconștient, a tins mereu, din copilărie. Oamenii care aderă la mișcările de eliberare națională cunosc sensul unei atare opțiuni. Sunt naționalist pentru că viața trăită și încercările destinului m-au convins că numai un naționalist poate avea asigurate o identitate naturală, veridică și o imunitate protectoare: sunt român, rus, german, evreu etc. Apoi comunist, fascist, liberal, conservator, creștin, iudaist, musulman, budist, păgân.

În același timp, naționalistul se expune unui risc permanent. Constat că în tinerețe îmi părea mai ușor, într-un fel, să *fiu* naționalist, decât să vorbesc și să scriu despre naționalism. Și acum 10-15 ani era foarte greu, ba chiar periculos. Mentalitatea găștelor colhoznice rămâne una dominantă în spațiul ex-sovietic. Totuși ceva grav se întâmplă în lume, deoarece tematica naționalistă nu mai este un tabu, in-

clusiv în Rusia, laboratorul de odinioară al Kominternului. Mai trist, că nici Deminternul nu prea admite „atitudini de liber-cugetător”... Gândirea unică este o gravă maladie a democrației; ea pare a fi o meteahnă congenitală, ereditară și veche, analizată deja admirabil în Franța și în alte țări. Terorismul intelectual procreat de gândirea unică este extrem de dăunător și se pare că în sistemul politico-mediatic dominant dă dreptul de a-i linșa pe apărătorii opiniilor diferite. Acest tip de derivă intolerantă și totalitară se întâlnește în domeniile religioase, politic, științific, economic, juridic...

De-a lungul anilor, am trăit pe viu diverse ironii severe ce țin direct sau indirect de identitatea națională! De exemplu, eram sigur că niciun pedagog de la școala din Zăicani nu m-a agreat, inclusiv pentru anumite „semne de românism”. Însă în 1991 am aflat că n-a fost chiar așa. Când Iacob Burghiu, ministru-adjunct al culturii, și-a sărbătorit împlinirea a 50 de ani, m-a invitat și pe mine; ne-am înțeles perfect când eram colegi de școală și mai târziu, când ne întâlneam la Moscova, la Institutul de Cinematografie (VGIK), unde învăța și frate-meu Vlad. Eu fiind pe atunci dispecer-referent la Aeroportul Internațional Șeremetievo. La Chișinău, la ziua de naștere a lui Iacob au venit multe rude și consăteni. Printre ei și Ion Sebastian Rotaru, profesorul de istorie, tânărul și severul nostru diriginte, acum în etate. Mie mi-a plăcut discursul rostit în onoarea elevului său eminent Iacob Burghiu. Emoționat, profesorul și-a amintit și de mine: „Mircea Druc a fost unul dintre cei mai agreați elevi ai mei. Țin minte bine cum încă pe atunci, în clasa a nouă, scria cu litere latine, citea cărți în română și ne le dădea chiar și nouă, profesorilor”.

La Chișinău, Petru Lucinschi, un fost coleg de facultate, moldovean, născut pe malul drept al Nistrului, era ideologul brejnevismului și antiromânismului, un promotor al deznaționalizării silențioase în RSSM. La începutul carierei sale, el l-a încadrat la secția propagandă a CC PCM pe românofobul Vasile Stati, un fost coleg de-al nostru. Și acesta un moldovean, get beget coada vacii, născut pe malul stâng al Prutului. După moartea „mamei noastre vitrege” (Uniunea Sovietică), ambii au devenit antiunioniști, staliști sinceri și consecvenți. Ajuns președintele Republicii Moldova, Lucinschi a fost decorat de către președintele Emil Constantinescu cu „Steaua României” și elogiat de Ion Cristoiu, un jurnalist,

scriitor și analist politic român. Iar luptătorii pentru renașterea națională, unii foști deținuți politici în gulagul sovietic, sunt marginalizați în Republica Moldova și în România. După 1989, niciodată și niciunul dintre veteranii unioniști în viață nu a fost invitat la Cotroceni, la ceremonia dedicată Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Nu reproșez nimic președinților României, e doar simplă o constatare.

Alt exemplu: acum șaiszeci de ani, un elev al școlii medii din Zăbriceni (fostul județ Hotin) deja percepușe reforma ortografică din 1957 prin prisma „limba noastră cea română”. Chiar dacă românismul/unionismul și le-a asumat conștient, integral și doctrinar, un pic mai târziu: în octombrie 1959, când a aderat, în clandestinitate, la Mișcarea de renaștere națională a românilor basarabeni și nord-bucovineni. În 2007, la Chișinău, frații Munteanu lansau un slogan, scris de ei cu litere rusești – «СЫНТ МОЛДОВАН ШЫ ГРЭЕСК МОЛДОВЕНЕШТИ!». Mircea Druc, fiu de țărani din Pociumbăuți, ultimul președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM, când își ducea jurnalul sau coresponda cu părinții și camarazii săi, nu a scris niciodată în română cu litere rusești. În 2017, Igor Dodon, fiul profesoarei de română de la școala din Sadova, președintele Republicii Moldova, promite separatiștilor de la Tiraspol limba rusa drept a doua limbă de stat și de șezut („de comunicare interetnică”) și o eventuală revenire la grafia chirilică. Niște paradoxuri identitare la moldovenii/românii din stânga Prutului?! Apropo, tot în 2017, la Astana, un vechi partocrat – președintele Nursultan Nazarbaiev, dispune trecerea limbii kazahe la alfabetul latin.

2. Etnoenergie

Cei trecuți prin malaxorul sovietic denumit «Дружба народов» au suferit o anihilare agresivă urmată de anihilarea silențioasă – un proces de deznaționalizare cu mijloace specifice. La finele anilor '60, eram doctorand la secția economică a Institutului Americii Latine al Academiei de Științe a URSS. Locuiam la Moscova, în căminul Academiei, pe bulevardul Vavilov. Aveam acolo mulți colegi kazahi. La primul contact, am rămas nedumerit de atitudinea lor față de epopeea „pământ deștelenit”. În 1957, la 16 ani, eu, moldoveanul Mircea Druc, am plecat voluntar, cu foaie de drum comsomolistă. Am răspuns la chemarea partidului și

comsomolului: „Să ajutăm poporul frate kazah!”. Conform mentalității sovietice, se cuvenea să fii mândru: am lucrat în Kazahstan tractorist și combainer; am fost decorat cu medalia muncii «За освоение целинных земель». Însă toate astea erau percepute negativ de unii tineri kazahi. Și, cu timpul, am descifrat motivul: eram considerat o victimă tipică „a aventurii hrușcioviste” și a propagandei sovietice.

La Moscova, colegii kazahi mi-au conturat un nou orizont. De la studenți și doctoranzi am aflat despre efectele *Etnoenergiei*. Până la 1991, în Republica Sovietică Socialistă Kazahă elita politică și spirituală a aborigenilor își formase concepțiile/convingerile în condiții specifice: kazahii constituiau o minoritate națională. De aici și tonul gălăgios, uneori cam isteric, al declarațiilor și acțiunilor. De aici și lozincile peste măsură de vehemente. Tânăra generație lansase un apel ilegal, codificat: „Nu vrem să fim minoritate națională în țara străbunilor noștri!” Drept rezultat, chiar și familiile kazahilor școliți, din mediul urban, începuseră să facă până la zece copii. Astfel, națiunea kazahă, decimată, întâi de țarism, apoi de bolșevici, contracara neocolonialismul Kremlinului.

Fiecare colonie sovietică rezista cum putea politiciii de deznaționalizare silențioasă promovată de PCUS. Națiunile captive porniseră o mobilizare tacită a resurselor umane acumulându-și treptat *Etnoenergia*. Balticii, caucazienii, ucrainenii, pentru a supraviețui în condițiile unei crescânde invazii a noilor coloniști-internaționaliști din „republicile sovietice frățești”, puneau în mișcare diverse mecanisme, care ar merita un studiu aparte. Ca și în republicile din Asia Centrală, în RSSM s-a declanșat o explozie demografică în raioanele din centru și sud: tot mai multe „mame-eroine” românce, care creșteau câte zece copii. În acea perioadă, teritoriile noastre naționale ocupate în 40 se aflau într-o situație critică, similară cu cea din Belarus și Kazahstan. După moartea lui Stalin, în Basarabia și Nordul Bucovinei, în scopul deznaționalizării românilor erau folosite *ministerologia* și *ministerocrația* (proliferarea structurilor birocratice, frecventele reorganizări administrative și teritoriale, șomajul, provocat în mediul rural). «Наука и жизнь», o prestigioasă revistă a Academiei de Științe a URSS, semnala migrația intensă către RSSM și consecințele negative ale unui presing demografic fără precedent asupra acestei mici și deja suprapopulate repu-

blici sovietice. Articolul, apărut la Moscova, a provocat mânia găștelor colhoznice, a feudalilor autohtoni și vechililor internaționaliști de la Chișinău și Tiraspol. Problemele demografice au fost declarate tabu și cenzurate drastic.

Recent, am căutat să aflu cum tratează kazahii problema națională în prezent. Situația s-a schimbat radical. Orice persoană lucidă își dă seama: ideologema sovietică „Kazakhstan – țara cu 130 de naționalități!”, la actuala verificare demografică nu mai rezistă. Cu alte cuvinte, s-a prăbușit construcția colonială sovietică pe care se sprijinea conceptul unui Kazakhstan multiculturalist și multinațional. Estimări: kazahii devin treptat o majoritate națională reală; populația rusă a Kazakhstanului se diminuează și va ajunge la patru-cinci procente; limbile engleză și chineză, la fel ca și limba kazahă, se bucură de o popularitate mai mare decât limba rusă; fosta elită xenocrată a Kazakhstanului a devenit o elită naționalistă. Este în plină desfășurare un proces obiectiv generat de *Etnoenergia* unui popor: o condiție sine qua non de supraviețuire a Statului Kazah și a Națiunii Kazahe. Și acest fenomen benefic de maturizare și constituire a unui Etnosistem Kazah necesită o atitudine calmă, normală atât din partea participanților, cât și a observatorilor.

În procesul de destrămare a imperiilor, naționalismul a servit drept factor de mobilizare și consolidare a maselor. El reprezintă un instrument cu ajutorul căruia se poate rezolva problema legitimității frontierelor național-statale. Naționalismul clasic, de-a lungul secolelor, a dărâmat atâtea imperii! Întotdeauna mișcările de eliberare națională au avut o contribuție decisivă; acestea, nu capitalismul și cruciada neoliberală au împins comunismul în zona utopiilor moarte. *Etnoenergia* este principalul indice de calitate al Națiunii. Voința de a trăi în libertate, reprezintă o unitate de măsură care, la nivel individual, ne ajută să descifrăm obiectiv diferența dintre un simplu individ și o personalitate. Iar la nivelul unui popor, setea de libertate și capacitatea de autoguvernare condiționează atingerea de către acest popor a statutului superior de „Națiune”. Cât de mult își dorește o Națiune să fie liberă? Cuantificat, răspunsul la această întrebare servește drept un indiciu calitativ al *Etnopsihicului*. Este firesc și oportun ca cetățenii oricărui stat de pe mapamond să se întrebe: *Noi suntem o națiune sau am rămas la stadiul de simplu popor?*

3. Etnoresurecție

Întotdeauna expansiunea economică, discriminarea culturală, invazia militară a mobilizat resursele naționale de supraviețuire. Colapsul Uniunii Sovietice a finalizat instalarea unui haos ideologic total. Comercializarea fostului lagăr socialist și apoteoza pieței libere ne-a transformat în prizonieri ai unui maniheism omniprezent: o lume unică a produselor – o piață unică a ideilor, terorism identitar – universalism canibal, internaționalism politic – naționalism economic, etnocentrism – globalism, răul mondial – binele universal etc. Personal, am sperat cândva că procesul integrării europene va continua fortificând *Statul* și *Națiunea*. Dar globaliștii, inclusiv euro-optimiștii, încă mai sunt dispuși să sacrifice diversitatea națiunilor pentru a obține o iluzorie prosperitate economică. Convergența infinitelor crize și economia inegalităților amenință omenirea cu dispariția progresivă a diversității biologice, reducerea națiunilor la o „civilizație mondială”, asamblată din hibrizi și surrogate. Utilizarea ingineriei genetice deschide noi perspective pentru expansiunea imperială.

Retrospectiv, contradicția dintre „naționalismul natural” și „internaționalismul artificial” a fost întotdeauna o problemă cheie în strategia de supraviețuire la scara întregii planete. Astăzi, când uraganul globalizării spulberă independența, suveranitatea și diversitatea, doar etnocentrismul reprezintă soluția salvatoare, având un statut de constantă istorică și fiind, de fapt, principalul concurent al socialismului și liberalismului. Fiind codificat genetic, etnocentrismul erupe dacă este provocat și aspirațiile națiunilor se manifestă tot mai energic. Drept consecință, trăim în prezent o nouă *Etnoresurecție*. În atare condiții, *prezervarea diversității și alternativa la corporațiile transnaționale* reprezintă una din posibilele soluții pe care Măria Sa Viitorul le va materializa. Cu certitudine, birocratica Uniune Europeană va accepta memorii colective diferite și va fi multiidentitară, sau nu va fi deloc.

În pofida unei contraofensive concertate a Deminternului, Kominternului și Hominternului, problematica evoluției Statului și Națiunii revine în actualitate peste tot în lume. Schimbarea la față a SUA și nașterea unui *Curent Etnocentrist* paneuropean au dat startul unei modernizări diferite de clasicele stratageme ale globaliștilor neo-troțkiști. După Franța și Anglia, Rusia postcomunistă reprezintă

tă, se pare, cel mai spectaculos fenomen de renaștere a conștiinței naționale. Exegeții naționalismului rus contemporan se evidențiază combativ și creativ. Cu toată ostilitatea actualului regim oligarhic/plutocrat, în Rusia apar numeroase lucrări vizând diversele fațete ale naționalismului și etnopsihologiei. Cercetătorii ruși folosesc noțiunea de „национализмование», adică „naționalismologie”, sau „știința naționalismului”. Un suport considerabil pentru „naționalismul științific” este și manualul *Naționalismul ca ideologie politică*, apărut la Moscova în 2005. Odinioară regimul sovietic finanța și edita la Praga o revistă internaționalistă „Problemele Socialismului”. În prezent, la Moscova, apare o revistă solidă „Problemele Naționalismului”.

„Statul-națiune”, chipurile, nu ar mai fi posibil în condițiile expansiunii globaliste. Atunci, declară naționaliștii alter-globaliști, nici „societatea de piață” nu ar mai merita a fi susținută. Preocuparea lor de bază devine acea imagine unică, fără precedent, a *Sistemelor Naționale Producătoare* și a *Sistemelor Naționale Creatoare*, imagine pe care viitorul o poate materializa, drept soluție alternativă la corporațiile transnaționale. Este vorba de o reflecție originală, la nivel de experți, asupra raporturilor dintre național și internațional, local și global, având drept punct de plecare două noțiuni/postulate cheie: *Conștiința de sine a Națiunilor* și *Conștientizarea, la scară planetară, că dezvoltarea economică are anumite limite*.

În prezent, tot mai multă lume cugetă și acționează de parcă am fi în ajunul unei noi conflagrații mondiale. Personal, mă simt ca în '90-'91, ultimii ani de agonie ai imperiului ideocratic. În fond, ne-a ajuns blestemul chinezesc „Să trăiți timpuri interesante!”. Adică să suportăm pe viu confruntarea tot mai acerbă dintre Globalism și Alterglobalism. Antagonismul lor perpetuează contradicția dintre două forțe uriașe, diametral opuse: naționalismul și internaționalismul. De evoluția acestui conflict ține problema cheie a strategiei de supraviețuire la scară mondială. Chiar dacă într-un viitor Octombrie (de data aceasta nu roșu, ci unul albastru) ar triumfa pe Terra „Marea Revoluție Neo-capitalistă”, lupta dintre ideologia globalizării și cea a antiglobalizării nu va înceta. Bătălia ideologică și materialistă generează complexitatea, incertitudinea și rapiditatea schimbărilor de ordin politic, militar, economic, intelectual și moral. Diagnosticarea exactă a situației și alegerea unui remediu adecvat necesită abordări diferite și un mare efort al elitelor naționale.

4. Etnosistematica

În procesul oricărei cercetări științifice, dar mai ales într-o construcție utopică, dimensiunea semantică a conceptelor și vocabularul au o pondere esențială. Termenul *Etnosistematica* nu este atestat în dicționarele explicative. Am introdus această noțiune prin anii '70 în articole și conferințe scrise și ținute în limbile rusă și română. La Leningrad, mi-a încolțit în minte ideea unei lucrări având drept obiectiv „reconcilierea” doctrinelor clasice vizând evoluția Statului și Națiunii. Ideea a prins rădăcini și a crescut în condiții austere la Moscova. Doream să contribui cumva la definitivarea proiectului unor savanți români din perioada interbelică. E vorba „de consolidarea unei viguroase mișcări intelectuale, care să conjuge frumusețea Gândirii cu trăinicia Faptei pentru a făuri Știința Națiunii” – o chemare lansată de Dimitrie Gusti, actuală și în zilele noastre. Dar nu m-am ales cu o lucrare academică tradițională. Școala sovietică nu admitea abordarea problemei naționale decât prin prisma științei marxist-leniniste și a luptei de clasă.

Imaginam pe atunci o critică constructivă a Prezentului și abordam problema Națiunii „reciclând” eclectic opțiunile naționaliste și internaționaliste. Pe parcursul anilor, la Cernăuți și Chișinău, la București și în Brazilia, m-am limpezit teoretic. Ulterior, concepțiile mai multor savanți din diverse domenii mi-au fertilizat lucrarea. Demersul meu, după dezagregarea imperiului ideocratic, a devenit o replică identitară la recidiva neo-troțchistă și neocolonistă, denumită eufemistic *Globalizare*. Realitatea trăită m-a lămurit: socialismul totalitar-comunist (Kominternul) și liberalismul totalitar-consumist (Deminternul) se află, în linii mari, cam pe aceleași poziții: reducția la economic a indivizilor și a națiunilor; egalitarismul (în variantele liberală și socialistă); obsesia progresului (niciodată atins decât în tehnologie și care poluează nu numai natura, ci și sufletele); ruptura cu tradițiile etno-culturale și desacralizarea lumii. „Colectivizarea cu orice preț” a fost stratagema Kominternului în secolul al XX-lea, precum „privatizarea cu orice preț” reprezintă în continuare arma principală a Fininternului (vinderea companiei Petrom poate servi drept material didactic la tema respectivă). Odată cu dominarea noilor tehnici genetice se pune la cale și brevetarea viului, a genomului uman; o mare privatizare a tot ce are legătură cu viața sau cu natura, favorizând apariția unei puteri mai absolute decât tot ce a cunoscut istoria omenirii.

Pe altarul luptei pentru libertate, egalitate, fraternitate și democrație au fost sacrificate milioane de vieți. Indiscutabil, rătăcirea popoarelor prin ținuturile liberalismului și ale socialismului s-a finalizat. Iar viitorul omenirii devine tot mai puțin predictibil. O nouă concepție despre lume este creată și de către mas-media, a patra putere în statul modern. Între timp, științele sociale consacrate par să conspire pentru a ne ascunde „ceva”. Însă nimeni și nimic nu ne garantează că noul secol va fi unul religios. De aceea am putea parafraza celebrul aforism, zicând: secolul XXI va deveni *etnocentrist* sau nu va mai continua. Deși istoria nu poate fi stopată, profeții eternului liberalism insinuează ostentativ: „Finita la istoria!”. Adică, nu există decât o singură regulă a jocului – capitalismul și democrația neoliberală, înzestrată miraculos cu toate virtuțile magice. Astfel, am ajuns într-o nouă „epocă de aur”: opoziția capitalism-comunism a dispărut; grupurile de interese transnaționale exercită o influență crescândă asupra politicului și guvernării; reforme la infinit, impuse și controlate de instanțele corporațiilor transnaționale, care, de facto, conduc lumea.

Potențialul spiritual acumulat de inventatorii religiilor, locale sau mondiale, de profeți și sfinți, este pe cale de epuizare. Gândirea strategică stagnează. Cetățenii și națiunile au senzația că ar suferi acum mai grav ca niciodată. În toate sferele de activitate, analiștii și experții vorbesc de pesimism apocaliptic, optimism euforic sau haos generalizat. Unii sunt copleșiți de un sentiment de schimbare rapidă și incontrollabilă. Pe alții îi sperie lipsa siguranței în ziua de mâine. Până și vechile marile națiuni europene par să-și fi pierdut reperele; nu mai au încredere în forțele lor și în Viitor. Au ajuns să se îndoiască de propria lor identitate; nu mai înțeleg ce se întâmplă pe lume și nici care este locul *națiunilor* pe mapamond. Însă națiunile care nu mai au mituri și legende „mor de frig”.

Treptat, am devenit un *proiectant etnosistemic* și militez atât pentru biodiversitate și protejarea *Naturii*, cât și pentru antropodiversitate și supraviețuirea *Națiunii*. În prezent sunt ferm convinși: fără teorie precisă nu există acțiune eficientă. Un pas înainte în teorie înseamnă doi pași înainte în practica pură. Astăzi necesitatea unei *Etnoteorii* devine lucrul cel mai practic din lume. Enunțata *Paradigmă Etnosistemică* pretinde să devină o teorie holistică a *Etnomodelării*, un suport pentru știința și arta guvernării *Statului-Etnosistem*.

Cu certitudine, nu e vorba de recidiva unui demers naționalist din timpuri apuse. Sau de o rezistență ultraconservatoare față de „inovațiile” liberale și socialiste la modă. Este *eterna revenire*, simbolizând tendința de întoarcere a omenirii la sursele primare și la esența ei primordială. În dezvoltarea actualei societăți consumiste se produce o cotitură: întoarcerea omului în familia sa – *Națiunea*. În comparație cu metamorfoza orânduirilor sociale anterioare, determinate de revoluțiile tehnico-științifice și progresul mijloacelor de producție, trăim acum un fenomen inedit. Actuala schimbare la scară planetară are la bază *Conștiința Pură*. Alternativa globalizării neoliberale este *Etnopsihicul*; o nouă arhitectură a lumii; mobilizarea, fortificarea resurselor Statului și Națiunii; edificarea *Etnosistemelor* ca piloni ai diversității planetare.

Etnosistemica oferă o bază teoretică, o asigurare metodologică a evoluției Națiunii și a deciziilor strategice vizând armonizarea *etnovalorilor* ancestrale cu proiectele futuriste. Ca teorie și practică, *Etnosistemica* se axează pe următoarele opt postulate/principii: 1. Viața și conștiința sunt cheile pentru descifrarea Universului; 2. Individul se naște, personalitatea se formează; 3. Indivizii constituie poporul, personalitățile formează Națiunea; 4. Individul aspiră să devină personalitate; 5. Poporul tinde să ajungă Națiune; 6. Națiunea evoluează istoric și devine *Etnosistem*; 7. *Etnopsihicul* este factorul integrator și protectorul *Etnosistemului*; 8. *Etno-energia* este unicul remediu contra Imperiului.

Statul-Etnosistem urmează a fi edificat drept alternativă la modelele formațiunilor statale perimate; un stat care apără dreptul fiecărui *Etnosistem* la un *certificat de proprietate* asupra unui *mediu vital propriu*; un drept inalienabil și imprescriptibil, strict determinat și general recunoscut, inclusiv de către un eventual for suprem al *Etnosistemelor* suverane. *Statul-Etnosistem* are drept fundament ideologic *Dictatura legilor naturii, Bioeconomia și Ecologia*; acordă prioritate și protecție propriilor *Subsisteme* și materializează un model de *Sistem Producător* fără precedent; combat miturile creșterii exponențiale și adoptă deviza: „Creștere, înseamnă a produce mai mult! Dezvoltare înseamnă a produce altfel!”; încurajează mișcările civice: *Descreșterea fericită* și *Ieșirea din societatea de consum*.

Deocamdată, *Paradigma Holistică a Națiunii* și *Proiectul Statului-Etnosistem* nu sunt decât o *Etnoutopie* sau, într-un anumit sens, o *Etnoaventură*. Însă, cu siguranță, *Etnoutopia* este imperios necesară și reală, deoarece

însăși Realitatea s-a schimbat. Lumea modernă a inversat dimensiunea metafizică a Realității. Virtualizarea generalizată a surpat cardinal chiar și criteriile „realului”. Iar societatea network nu anulează „valorile tradiționale”. Pentru cei care își creează propriile *utopii*, aceste valori devin adesea mult mai reale decât „realitatea” lumii înconjurătoare. Până și Apocalipsa e percepută deja ca începutul unei lumi virtuale, unei noi civilizații utopice. Dar de ce, totuși, o „*Etnoaventură*”? Fiindcă nimeni în lume încă nu a declanșat bătălia pentru o *Civilizație Etnosistemică*. Dar numai realizarea *Etnoutopiei*, fie și într-o singură țară europeană, va învolbura îmbătrânitul continent ca un ciclon evoluționist transcendent și benefic.

Un prim model de *Stat al Viitorului* ar putea apărea drept rezultat al iminentei *Întoarceri* a românilor în paradisul pierdut *Dacia Felix*. Însăși denumirea reflectă sensul *Întoarcerii*. În viziunea mea *Etnosistemică*, evoluția României contemporane înseamnă: *apariția noului și repetarea vechiului; Viitorul și Trecutul se transformă concomitent în Prezent*. Astfel, istoria începe un nou ciclu. Imperiul, zguduit de o mare criză financiară, curăță catacombele Romei nu numai de tâlhari, ci și de refugiații din Provincia Iudeea după înăbușirea ultimei revolte. Dintre aceștia recrutează Imperiul mii de mercenari fără soldă, ca să-și completeze cohortele secătuite. Le promite libertate confesională, căpătuire și încetarea persecuțiilor atât în Iudeea rebelă, cât și în celelalte colonii. Dar cu o singură condiție: să abandoneze Roma sufocată de imigranți și să plece cu toții, odată cu legiunile, în *Dacia Felix*. Este o diversiune cu bătaie lungă transpusă în practică de către Dinastia Flaviană. Astfel, Imperiul sancționează primul genocid din istoria Europei – convertirea forțată a dacilor la o nouă religie. De data aceasta însă, aurul Carpaților nu mai poate amâna, ca atunci, colapsul Imperiului. Astăzi, după două milenii, nucleul structural traco-dacic germinează, sămânța dacilor liberi încolțește. *Dacii liberi* trăiesc în Prezent și se gândesc la urmași, nu la strămoși. În această ordine de idei, românii se află într-o situație avantajoasă: *Etnoutopia Dacia Phoenix – Dacia Felix* prinde contur în mințile oamenilor și astfel poate deveni realitate; proiectul regenerării prin Zalmoxe a demarat. Acum *Dacia Phoenix – Dacia Felix* simbolizează intenția divină de a realiza în spațiul carpato-danubiano-pontic *primul proiect-pilot ezoteric de istorie nouă a omenirii*.

Anatol EREMIA

Chișinăul în urcușul spre Unire (II)

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, Chișinău, 2009.

Sectorul central al capitalei are o suprafață de aproximativ 1 880 hectare. Cuprinde în perimetrul său mici cartiere și mahalale ale vechiului târg: Hrusca, Melestiu, Mălina Mică, Schinoasa, Valea Dicescu, Frumoasa. Include mari bulevarde și străzi principale: Ștefan cel Mare și Sfânt, C. Negruzzi, Columna, București, M. Kogălniceanu, Al. Mateevici, Vlaicu-Pârcălab, M. Eminescu, V. Alecsandri, Tighina, Ismail ș. a. A luat ființă la începutul sec. al XIX-lea, pe locul unor terenuri agricole și de pășunat. Documentele vremii atestă aici locuri cu vechi denumiri: Dealul Târgului, Galbena, Drumul Căprienei, Șleahul Tighinei, Șleahul Renilor.

În sec. XV-XVII aceste pământuri au aparținut succesiv proprietarilor de ocine: Vlaicu, pârcălab de Hotin, Orhei și Cetatea Albă (1466), Drăguș (1576), Hodor, Crețu și Roșca (1608-1616), Chiriță Dumitrachi (1640). Părți din moșia locală erau stăpânite și de mănăstirile Moldovița, Galata, Sf. Vineri. Ulterior, întreg târgul Chișinăului devine proprietate mănăstirească.

După 1818 apar primele case și primele străzi orânduite în cartiere. Sunt rezervate locuri speciale pentru Grădina Publică, Scurarul Catedralei, Cartierul Armenesc, Piața Centrală.

■ Continuare. Partea I în nr. 1-2 (243-244), p. 249-257

Gimnaziul de fete din Chișinău

Prin actul din 25 aprilie 1813 administrația Mănăstirii Galata donează orașului un teren „pentru zidirea Mitropoliei și a Școlii duhovnicești”. Grădina Publică găzduiește primele localuri de distracție – Cazinoul și Hanul Verde, parcul fiind plantat începând din 1818. În anul 1836 este terminată construcția Catedralei. Pe străzile Zolotaia (ulterior Haralambie, azi Alexandru cel Bun), Kaușanskaia (apoi Nikolaevskaia, azi Columna) ș. a. își zidesc primele case mari de tip conac moșierii Bartolomeu, Haralambie, Mincov (Mincu).

Creșterea și dezvoltarea localității ca târg și apoi ca oraș și-a găsit reflectare în mai multe planuri și scheme cartografice. Prima planșă topografică a Chișinăului datează cu anul 1739. Aceasta înfățișa fostul târg așezat de-a lungul râulețului Bâc, străbătut de câteva drumuri-străzi în diferite direcții. Pe o hartă din 1774 târgul figurează împreună cu satele din apropiere Buiucani, Durlăști, Chicera și Ghidighici. Planul-schemă din 1789 conține conturul localității, o cetățuie pe malul stâng al Bâcului și zona de aflare a unor unități ale armatei ruse. În următoarele planuri, din 1800, 1813 și 1840, sunt prezentate câteva cartiere geometric sistematizate, cu străzi denumite în limbajul administrației respective (Moskovskaia, Kievskaaia, Seminarskaia etc.)

Începând din 1834, construcția urbei se realizează conform unui plan special, aprobat de oficialitățile țariste. Orașul nou urcă treptat în sus, pe ver-

santul Dealului Galben, până la str. Cimitirului (ulterior Livezilor, azi Al. Mateevici). În 1851 Chișinăul avea 102 străzi, 20 de stradele și 269 cartiere. Existau deja 6 444 case, inclusiv 100 din ele mari, spațioase, cu 1-2 etaje.

Prin anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea se pavează străzile principale, unele dintre ele fiind iluminate de felinare cu gaz lampant. Se reconstruiește Fantalul, mai târziu este edificat Castelul de Apă, se pune în funcțiune primul apeduct.

Către sfârșitul sec. al XIX-lea se schimbă radical aspectul orașului: se amenajează străzile, parcurile, scuarurile; intră în funcțiune konka (tramvaiul cu tracțiune de cai), care în 1913 a fost înlocuită cu tramvaiul electric; se construiesc clădiri mari particulare și publice; încep să lucreze mici întreprinderi industriale; se deschide circulația trenurilor pe liniile Chișinău–Tighina și Chișinău–Ungheni.

Anii 1917-1918 și perioada imediat următoare imprimă un impuls nou vieții publice urbane. Chișinăul devine centrul mișcării de eliberare socială și renaștere spirituală. Aici își desfășoară lucrările congresele învățătorilor, țăranilor și ostașilor. „Moldovenii, însuflețiți de un entuziasm de nedescris, își afirmă dreptul la o nouă viață politică și națională” (Șt. Ciobanu). Aici iau ființă Teatrul Național, o Bibliotecă Publică, prin donația de cărți românești din partea Universității din Iași, se tipăresc

Hotelul „Londra” din Chișinău

mai multe ziare și reviste, se deschid noi instituții de învățământ în limba română (școli, gimnazii, licee).

Centrul orașului este dominat la acea vreme de edificii care se impuneau prin dimensiuni și stil arhitectonic: Școala Eparhială de pe colina din fața gării, Banca Orășenească din colțul unui mic parc, Primăria cu tradiționalul orologiu din turnul de la intrare, Mitropolia și Casa Eparhială, Catedrala cu Clopotniță și Arcul de Triumf (*Porțile Sfinte*), Administrația Financiară, Spitalul Central, Liceul Real (actuala Universitate de Stat), Clădirea Parlamentului Basarabiei, unde s-a votat Unirea etc. Remarcabile sunt principalele bulevarde, piețe și străzi actuale.

Catedrala „Nașterii Domnului”

Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt este principala magistrală a capitalei. Denumirea înveșnicește în nomenclatura topică urbană numele marelui domn al Moldovei – Ștefan cel Mare (1457–1504), ale cărui merite față de neam și țară sunt de netăgăduit. Notorie personalitate istorică, neînfricat comandant de oști și strălucit diplomat, a contribuit la consolidarea statului și stabilitatea țării pe plan internațional. A reputat numeroase victorii asupra turcilor și tătarilor, stăvilind înaintarea otomana în vestul Europei. A reușit să mențină în cumpănă forțele interne, apropiindu-i deopotrivă pe demnitari, marii feudali, slujitori ai bisericii și negustori. Țărănimea a văzut în el pe apărătorul și sprijinul ei de nădejde. A susținut dezvoltarea culturii, în special a arhitecturii, fiind ctitor de biserici și mănăstiri.

În trecut strada a purtat mai multe denumiri: Moskovskaia (până în 1877), Aleksandrovskaia (la încep. sec. al XX-lea), Alexandru cel Bun (până în 1940/1944), Lenin (până în 1990). Inițial era un drum de-a lungul taberelor de staționare a oștirilor rusești, cantonate la marginea

târgului (1789). În primele decenii ale sec. al XIX-lea, mai cu seamă după aprobarea planului general de construcție urbană din 1834, devine stradă principală a „orașului nou”. Târgoveții și moșierii își construiesc case mari de tip conac, iar mai târziu clădiri stilizate din punct de vedere arhitectural, cu aspect urban, alături fiind înălțate impunătoare edificii publice: Cazinoul și Hanul Verde (1818–1819), Catedrala (1830-1836), Hotelul *Suisse* (actualul local al Bibliotecii *B. P. Hasdeu*, inițial casă particulară (1844), apoi Gimnaziu și mai apoi Pension al copiilor nobilimii basarabene), Casa nobilimii basarabene (1888), Spitalul de boli infecțioase (1890), Mitropolia, Casa Episcopală, Școala Eparhială, Primăria, Banca Orășenească (actuala Sală cu Orgă) ș. a.

În 1888, pe strada principală a fost instalată prima linie pentru tramvaiul cu cai, căruia în limbajul epocii i se zicea *konka*, înlocuită mai târziu, în 1913, cu tramvaiul electric. Pe de o parte și de alta a străzii se aflau medeanuri și locuri virane, care mai târziu s-au transformat în piețe, parcuri, scuaruri: Grădina Publică, Scuarul Catedralei, Piața Mitropoliei, Hala (Piața Centrală) ș. a.

Treptat, la valorile edilitare și culturale ale trecutului, s-au adăugat cele de mai apoi și din prezent, cu care astăzi chișinăuienii se mândresc pe bună dreptate: Teatrul Național *M. Eminescu*, Opera Națională, Casa Guvernului, Președinția.

Ioan C. TEȘU

Pledoarie pentru viitorul familiei

I. C. T. – Pr. prof. univ. dr.
la Facultatea de Teologie
Ortodoxă, Universitatea
„Alexandru Ioan Cuza”, din
Iași, disciplina *Spiritualitatea
Ortodoxă: Ascetica și Mistica*.

Semnează 17 volume
(între care: *Virtuțile creștine,
cărări spre fericirea veșnică*.
Editura Trinitas, Iași, 2001;
*Taina Sfântului Maslu - Taina
vindecării sufletului și a
trupului*, Editura Credința
strămoșească, Iași, 2002;
*Tristețea - rană grea a sufletului
contemporan*, Editura Credința
strămoșească, Iași, 2005;
*„Simt boala ca iubire a lui
Hristos”. Sensul mântuitor al
suferinței*, EIKON, București,
2017), peste 270 de studii și
articole, publicate în țară și în
străinătate, participant la mai
mult de 100 de conferințe
naționale și internaționale.

Viitorul familiei este privit în mod variat de către cercetătorii ei, cu mai mult sau mai puțin pesimism. Unele voci consideră că, în ciuda dificultăților cu care se confruntă, familia va dăinui, chiar și cu prețul unor restructurări și reconfigurări de roluri și de responsabilități, evoluând spre „familia echipă”, întemeiată din nevoia ființială a omului de dialog și comuniune, de comunicare și empatizare, având ca rațiuni esențiale ale existenței ei afecțiunea și înțelegerea reciprocă [6, p. 19].

Alte voci, pesimiste și fataliste, apreciază că, pe fundalul acestor profunde schimbări manifestate asupra întregii lumi, a societății în general și a individului în special, ea se va afla într-un „declin continuu” către disoluție și dispariție, făcând loc altor combinații familiale, mult mai elastice, mai permissive și fără a avea asupra lor presiunea unor responsabilități precise precum sunt cuplul deschis, uniunile conjugale libere, având la bază înțelegeri conjuncturale sau contracte prenuptiale, multe dintre rolurile jucate de ea de-a lungul timpului fiind preluate de către „alte instituții și actori sociali” [6, p. 20].

Unii consideră, spre exemplu, că „ne-am putea aștepta ca durata sa (a familiei – *n. n.*) să crească în viitor datorită creșterii longevității.

Dar, probabil, o prelungire a vieții nu înseamnă neapărat căsnicii mai de durată, din mai multe motive. Primul ar fi vârsta destul de înaintată pentru o primă căsătorie. Tinerii își amână acest pas până când ajung pe la 30 de ani. Al doilea ar fi marea probabilitate de a divorța în ziua de azi. Un altul ar fi declinul ratei de căsătorie și recăsătorire, mai ales la femei. În cele din urmă, ar mai fi și o sporire a uniunilor de tip concubinaj, după divorț sau ca o alternativă la căsătorie. Indivizii văduvi sau divorțați pot alege să coabiteze, în loc să se recăsătorească, pentru a evita problemele de ordin legal sau economic, de pildă” [1, p. 71].

Aceeași autoare, Adina Băran-Pascaru, apreciază că, începând cu un viitor apropiat, „familiile vor continua să fie mici ca dimensiune. Mortalitatea se va afla într-un declin treptat, determinând sporirea anilor de conviețuire a soților după ce copiii au crescut. Astfel, va crește și proporția celor foarte bătrâni pe ansamblul populației. Atât rata de divorț, cât și cea de căsătorie vor rămâne ridicate. Concubinajul va constitui un prelude normal pentru mariaj, dar nu îl va înlocui. Rolurile maritale vor fi diverse, de vreme ce femeile continuă să intre pe piața forței de muncă, iar mariajele în care ambii parteneri au o slujbă remunerată vor continua să coexiste cu cele în care unul dintre parteneri, de obicei soția, se concentrează pe îngrijirea copiilor. Vor continua să existe multe familii cu un părinte unic, amestecate și cupluri homosexuale, deși ultimele vor fi în continuare controversate. Tehnologia avansată va permite noi alegeri morale, cum ar fi capacitatea de a alege sexul și alte caracteristici ale copiilor. Problemele juridice ale vieții de familie vor spori, ca cea legată de eutanasierea celor mai în vârstă.

Fără îndoială că familia va supraviețui, dar ca o pluralitate de tipuri familiale, și nu ca o structură de tip monolit. Deși concepția despre familie este, în general, pozitivă, viitorul său este legat de cel al indivizilor din lumea întreagă, mulți dintre ei fiind victime ale sărăciei, suprapopulării și tulburărilor civile. (...).

Copiii care locuiesc cu adulții este puțin probabil să aibă ambii părinți biologici în același cămin. Mulți copii vor avea cel puțin un părinte vitreg și mulți adulți vor fi implicați în creșterea unui copil vitreg. Cuplurile vor continua să coabiteze; unii indivizi, eventual, se vor căsători, iar alții vor fi separați. În categoria celor aflați în concubinaj se vor încadra și homosexualii, unii dintre ei având și copii. Niciuna din aceste forme

de familie nu este nouă; ceea ce este nou e reprezentat de proporțiile modificate și de modul în care este privită diversitatea” [1, p. 168-169].

Soluția propusă tot mai frecvent o reprezintă „cultura mariajului”, cuprinzând cinci direcții de urmat de către contemporanii noștri și de către generațiile ce vor urma: „să se susțină căsătoria nu doar printr-o atitudine neutră, ci fiind evidențiate beneficiile sociale și spirituale; să se respecte statutul social al mariajului; să se refacă legătura de căsătorie și nașterea copiilor, care să fie socotiți binecuvântare pentru o familie, nu piedică sau obstacol în calea realizării individuale sau familiale; să nu se descurajeze interdependența maritală; să se promoveze ideea de permanență a cuplului căsătorit și să se încurajeze aspirația de întemeiere a unui cămin” [1, p. 76].

Poate că încă nu este prea târziu ca atât factorii de răspundere, cât și fiecare persoană, indiferent de vârstă, gen, dar aspirând la întemeierea unei familii sau trăind deja într-o astfel de formă socială, să mediteze mai mult la aceste eventuale soluții și să caute să le impună, începând cu propria persoană și în cadrul familiei sale, pentru ca apoi să se extindă la nivelul societății.

Referindu-se la familia viitorului, unii analiști apreciază că, în perspectivă, „parteneriatele vor fi în mod crescând flexibile. Cei mai mulți dintre noi vor avea una sau mai multe legături serioase înainte de căsătorie și întemeierea familiei. Mai puțin de jumătate vor divorța și vor trăi singuri o perioadă, dar majoritatea se vor uni oficial sau neoficial cu un nou partener de viață. O minoritate puternic mediatizată va explora aspectele mai sălbatice ale sexualității, dar ultimele studii asupra comportamentului sexual din SUA și Anglia arată că promiscuitatea nu a fost niciodată atât de răspândită pe cât au indicat zvonurile și media colportoare (...). Un studiu de opinie din 1995 a arătat că a petrece cea mai mare parte a vieții cu o singură altă persoană rămâne idealul pentru 95% din femei și 84% din bărbați” [4, p. 46-47].

Dovedindu-se a fi „una din cele mai vechi și mai stabile forme de comunitate umană, cea care asigură perpetuarea speciei, evoluția și continuitatea vieții sociale” [8, p. 5], familia trebuie valorizată, reatribuindu-i-se adevărata ei semnificație – de leagăn al vieții și civilizației, de mediul cel mai prielnic al afirmării personale și comunitare, de loc și

atmosferă propice dobândirii fericirii și împlinirii trupești și spirituale, dar, mai presus de toate, de „biserica în potență” și anticameră a Împărăției lui Dumnezeu.

Dintre toate aprecierile viitorologilor, reținem convingerea plină de speranță a unei bune cunoscătoare a tot mai numeroaselor probleme cu care se confruntă familia contemporană: „este o certitudine faptul că familia conjugală va continua să existe ca cea mai importantă verigă a dezvoltării societății, a supraviețuirii sale, purtătoarea cea mai fidelă a ștafetei vieții pașnice și creatoare de la o generație la alta” [5, p. 14].

Cunoscând aceste considerente legate de familie și izvorâte din cuvintele de Dumnezeu insuflate ale Sfintei Scripturi, din operele Sfinților Părinți, profunzi cunoscători ai vieții și ai sufletului uman, precum și ale celor care i-au studiat amănunțit lucrările lui și, împreună cu aceștia, ne putem pune fireasca întrebare: care va fi viitorul familiei, întemeiată de Dumnezeu spre a-i fi omului sprijin în dobândirea fericirii veșnice și care, precum am putut observa, parcurge astăzi o perioadă de criză? În ce măsură cuvintele credinței mai sunt cunoscute și împlinite de către omul contemporan, profund secularizat?

O primă constatare, ce se desprinde din această analiză, o constituie observația că la actuala criză a vieții morale și a familiei s-a ajuns tocmai din cauza necunoașterii și nepracticării, a neîmplinirii sau ignorării sistematice a învățăturilor duhovnicești ale credinței. Legat, parcă, mai mult de lumesc, decât de ceresc, de viața trecătoare, decât de promisa viață viitoare și veșnică, gustând mai ușor din plăcerile trupești și efemere, decât s-ar fi înfruptat din fericirea oferită sufletului de împlinirea faptelor bune, omul de astăzi este mai dispus în a experimenta îndemnul lumii în care trăiește, în a da curs ispitelor care îl asaltează tot mai frecvent și violent, decât învățăturilor creștine, care îi par a fi anacronice și tot mai greu de realizat. Iar toate aceste delăsări sau scăderi morale i-au influențat puternic concepția de viață, situând pe primul loc lumea aceasta și plăcerile ei, trupul și dorințele sale și trecând în plan secundar dorința de îmbunătățire spirituală, setea de mântuire, dorul de desăvârșire. Și toate acestea au condus la un laxism moral și o permisivitate largă, ce i-au dat omului o înspăimântătoare familiaritate cu păcatul și cu patimile și l-au făcut insensibil la glasul credinței și al Bisericii. Astfel, pe bună dreptate, putem afirma că situația în care a

ajuns omul contemporan se datorează tocmai ignorării acestor adevăruri eterne, singurele capabile să îi aducă în mod real și veșnic împlinirea. De aici și calea asanării morale și a ridicării căsătoriei și familiei la rangul de Sfântă Taină, pe care i l-a conferit Mântuitorul Hristos: reîntoarcerea la izvoarele vieții și ale credinței, reaşezarea familiei pe adevărații ei piloni și stâlpi de rezistență: credința, iubirea curată și sinceră, jertfa de sine, rugăciunea, înfrânarea, postul.

De altfel, analiștii contemporani ai problemelor cu care se confruntă familia recomandă tocmai acest lucru: *redescoperirea și reîntoarcerea la vechile valori, care au avut capacitatea de a-i oferi omului sens și împlinire, motivație și dorință de îmbunătățire a vieții sale, iar una dintre ele o constituie familia*. De asemenea, cei mai mulți analiști contemporani, sociologi, psihologi, teologi, vorbesc despre necesitatea creării, lărgirii și recomandării unei adevărate „culturi a mariajului”, care să pună în valoare criteriile autentice de întemeiere a unei familii, care să prezinte statutul ideal al relațiilor ce trebuie să existe între soți, pe de o parte, între aceștia și copii, pe de altă parte, dar în același timp și între aceștia și ceea ce se numește „familia lărgită” sau „extinsă”, „marea Biserică”, să prezinte idealul suprem al vieții de familie, mântuirea sufletului, și să arate și căile cele mai frumoase și potrivite de atingere a lor.

Acordând înaltă prețuire familiei, credința ortodoxă dezvoltă o frumoasă învățătură referitoare la vocația comunitară a omului, la nevoia de dialog și comuniune a persoanei umane. Ea învață că familia are instituire divină și se bazează pe alteritatea ființei umane, creată în cele două genuri: bărbat și femeie.

Dumnezeu, în baza atotînțelepciunii Sale, cunoaște faptul că viața omului prin această lume este anevoioasă, după cum și mântuirea – țelul ei cel mai înalt – este o lucrare pândită de mari primejdii trupești și sufletești. Dacă viața firească este dificilă, cu atât mai grea este înaintarea pe calea îngustă, aspră și cu lacrimi, a mântuirii. Și din acest motiv, Părintele Cel Ceresc îi dă omului ajutor potrivit pentru el, în persoana celuiilalt, a soțului sau a soției.

În lumina Spiritualității Ortodoxe, soții își sunt unul altuia *dar și binecuvântare*. Astfel, pentru un soț dreptmăritor, soția sa reprezintă *cea mai frumoasă binecuvântare* pe care Dumnezeu-Iubire i-o poate oferi

bărbatului, pentru ca aceasta să îi împodobească viața și sufletul cu trăsăturile legate de „eternul” ei feminin: căldura sufletească, bunătatea, delicatețea, sensibilitatea, fiind sprijin și ajutor pe valurile atât de involburate ale vieții prezente, către țărnul mântuirii.

În mod similar, pentru o soție și o mamă creștină, soțul ei reprezintă *darul cel mai înalt*, oferit ei de către Părintele Ceresc, pentru a o susține și întări în opera de mântuire, îmbogățindu-i viața cu trăsăturile lui: putere, hotărâre, fermitate, energie.

În această relație de iubire și dăruire și în acest dialog al darurilor, fiecare dintre ei oferă celuilalt ceea ce are specific, mai frumos și mai înalt, bucurându-se, în același timp, de darul vieții sale și a celuilalt. Dăruiește fără să sărăcească, îmbogățindu-și infinit viața și îmbogățindu-l sufletește și pe celălalt.

Soții creștini trebuie să își dea reciproc concursul ca, prin faptele lor bune, să facă din casa lor o „mică Biserică” sau „Biserica de acasă”, arenă de luptă împotriva păcatelor și a patimilor, loc al împlinirii și realizării mutuale, trupești și sufletești, laborator al mântuirii și desăvârșirii, un adevărat altar de jertfă, susținându-se unul pe celălalt în opera de dobândire a mântuirii personale și a copiilor cu care Dumnezeu le-a binecuvântat căminul și contribuind, totodată, prin exemplul lor bun și ziditor, la îmbunătățirea vieții a cât mai mulți dintre semeni și la mântuirea acestora.

În acest mod, familia își va redescoperi vocația sa, de „biserică în miniatură”, de școală a virtuților creștine și mediu al desăvârșirii umane, loc al iubirii și desăvârșirii; soții își vor conștientiza rolul de împreună lucrători în dificila, dar sublima operă de dobândire a mântuirii, iar în acest itinerariu duhovnicesc vor avea ca alinare, mângâiere și toiaș pruncii sau copiii cu care Dumnezeu le-a binecuvântat căsnicia sau căminul și față de a căror educație sunt responsabili nu doar în planul vieții prezente, ci în veșnicie.

În vremuri de criză economică și morală, precum sunt și cele prezente, ultimele cercetări arată că, pentru români, familia constituie „aspectul vieții care oferă românilor cea mai mare satisfacție” [6, p. 177], alături de credința în Dumnezeu sau de religiozitate și de muncă sau de idealul realizării profesionale. Ea ocupă primul loc în ierarhia generală a va-

lorilor acestora, pe care cei mai mulți dintre ei le apreciază și caută să le cultive. Ea va rămâne „reperul cel mai important din viața românilor” [6, p. 181] și „domeniul care continuă să ofere indivizilor cea mai mare satisfacție” [6, p. 177]. În viața unei persoane, „familia continuă să ocupe un loc central între factorii ce determină și orientează dezvoltarea, continuitatea societăților umane, prin oferirea unui climat afectiv, valoric, normativ ordonat, securizant și individualizat” [7, p. 6].

Pentru toate aceste considerente și dincolo de toate încercările prin care a trecut și care se întrevăd la orizontul ei, familia rămâne „un nucleu de afecțiune, socializare și cultură” [2, p. 8].

Pentru cei mai mulți oameni, adică pentru cei ce privesc mai departe și mai adânc decât la aspectul lumii și al vieții trecătoare, la bucuriile duhovnicești și la comorile spirituale, și nu doar la bunurile materiale, căsătoria și familia vor constitui cea mai înaltă, frumoasă și proprie formă de viață personală și comunitară, izvorul celor mai numeroase și valoroase bucurii și împliniri, „singurul mod în care individul își poate găsi sănătatea trupească și sufletească”, „singurul mod de a fi pe cât se poate de fericiți” [3, p. 28], pregustare a fericirii veșnice și antecameră a Împărăției Cerurilor.

Omul contemporan are datoria față de Dumnezeu, Cel care a întemeiat-o și a binecuvântat-o, ridicând-o la statutul de Sfântă Taină; față de neamul căruia îi aparține, dar și față de propria sa persoană, față de vocația și fericirea sa, să „redescopere demnitatea familiei” [2, p. 7], sacralitatea legăturii trupești și sufletești față de soția cu care și-a însoțit viața prin actul sfânt al căsătoriei, să-și conștientizeze și să-și manifeste responsabilitățile față de copiii cu care căminul său a fost binecuvântat, spre mântuirea sa și a „casei” sale.

Dincolo de convulsiile, alterările, degradările și pervertirile la care este tot mai frecvent și mai insistent supusă, chiar și reconfigurată într-un astfel de context, familia se va afirma ca una dintre valorile esențiale ale împlinirii umane, ca mediul cel mai potrivit al afirmării și realizării individuale și comunitare, ca un element și simbol peren al ființei umane. Relațiile existente la nivelul familiei vor constitui dintotdeauna un etalon al moralității unei persoane, societăți, nații și a rasei umane în întregimea ei, expresia unor idealuri înalte sau, dimpotrivă, a unor căderi și

păcate care, prin manifestarea lor în cadrul familiei, îl pot coborî pe om în animalitate și bestialitate, în inferioritatea și platitudinea poftelor și pasiunilor inferioare. Viața de familie și modelele cultivate în cadrul acesteia îi descoperă ființei umane statutului ei unic în lumea creată, de singură ființă rațională și chemată la o fericire nu numai efemeră și incompletă, ci la o stare de veșnică și continuă împlinire, ceea ce în sens creștin înseamnă mântuire –, sau, dimpotrivă, arată cum omul își poate rata vocația și menirea sa sublimă, spre nefericire și osândă veșnică.

Familia rămâne una dintre valorile perene ale neamului omenesc și ale fiecărei ființe umane, pentru că omul este, prin însăși alcătuirea sa, o ființă socială, comunitară, dialogică, simțind presant nevoia de comunicare și comuniune. Ființa umană nu se simte niciodată deplin împlinită în singurătate și nici în starea de păcat. Oricât de mult s-ar schimba viziunea asupra familiei și, la modul general, a relației dintre bărbat și femeie, și oricât de mult s-ar relativiza în sufletul său conștiința păcatului, ajungând uneori să considere compromisul moral a fi o stare firească și generală a existenței sale, în adâncul ființei sale, ca o nostalgie a idealurilor înalte cultivate altădată și ca un dor de împlinire într-o ordine superioară celei trupești și lumești, poftei, plăcerii și păcatului, el va păstra icoana relațiilor ideale dintre bărbat și femeie, părinți și copii, apropiați și semenii.

Referințe bibliografice

1. Băran-Pescaru Adina, *Familia azi. O perspectivă socio-pedagogică*, Aramis, București, 1994.
2. Chelaru Ioan, *Căsătoria și divorțul. Aspecte juridice civile, religioase și de drept comparativ*, Editura A92 Acteon, f.l., f.a.
3. *Criza familiei*, coordonatori Dimitra Gouti, Maria D. Kokkinou, traducere din limba greacă de pr. Ștefan Tica, Editura Sophia, București, 2011.
4. Hardyment Christina, *Viitorul familiei*, traducere de Liliana Șeican, Editura Științifică, București, 2000.
5. Mitrofan Iolanda, *Cuplul conjugal. Armonie și dizarmonie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
6. Popescu Raluca, *Introducere în sociologia familiei. Familia românească în societatea contemporană*, Polirom, Iași, 2009.
7. Voinea Maria, *Familia contemporană. Mică enciclopedie*, Editura Focus, București, 2005.
8. Voinea Maria, *Sociologia familiei*, Editura Universității București, București, 1993.

Antonina SÂRBU

în dialog cu Ileana TOMA

În cărțile mele este viața mea și istoria, soarta familiei mele

A. S. – jurnalistă, Facultatea de Jurnalism, Universitatea de Stat din Moldova. Stagieri la Columbia University Missouri, Școala Superioară de Jurnalism, SUA, 2006, Institutul pentru o Societate Deschisă, Budapesta, 2000, Academia de Limbi Moderne din Boston, SUA, 2001. Debutează cu versuri în anul 1984, culegerea *Dintre sute de catarge*. Semnează culegerile: *Constanța Târțău. Ultimul dialog*, 2016, *Colaje, eseu – publicistică*, 2006, *Pe muntele Hermon, ninge – Jurnal de călătorie în Ierusalim*, 2008, *Mănăstiri basarabene*, 1995. Laureată a unor premii literare.

Am cunoscut-o pe scriitoarea Ileana Toma citind romanul *Marea fugă*, roman pe care-l promisem în dar de la o prietenă din București. Scriitura m-a captivat atât de mult încât mi-am pus în gând să o caut pe Ileana Toma! În romanul *Marea fugă* autoarea „ne convinge prin argumente artistice incontestabile că iubirea și geniul creator datorat Divinității sunt salvatoare, prin ele ființa vremelnică putând învinge orice atrocități, inclusiv cele ale totalitarismului”. Întâlnirea pe care o așteptam de ani de zile s-a produs pe 3 decembrie 2017, la București, când Ileana Toma a acceptat invitația de a participa la lansarea cărții mele *Constanța Târțău: Ultimul dialog* și, totodată, a acceptat să ne întâlnim pentru un interviu pe care îl propun cititorilor revistei „Limba Română”.

Antonina Sârbu: Doamnă Ileana Toma, vă mulțumesc că ați acceptat să-mi acordați acest interviu, că m-ați invitat în casa Dvs. Vreau să începem discuția îndemnându-vă să vă amintiți cum au plecat părinții Dvs. din Basarabia, în ce an?

Ileana Toma: Tata, părintele director al Liceului „Mihail Eminescu” din orașul Râșcani, județul Bălți, înainte de a pleca în

cel de-al doilea refugiu, la început de martie 1944, când frontul se apropia, s-a întâlnit cu cele patru surori ale sale în casa părintească din satul Trebisăuți, județul Hotin. Acolo au stabilit ca cei doi părinți ai lor, părintele Vasile (72 de ani) și preoteasa Teodosia (70 de ani), să se refugieze în România odată cu fiul lor și să intre în grija acestuia. Dar după ce bătrânii asistaseră la sfatul copiilor lor, a luat cuvântul cu autoritate blândul părinte Vasile, ținând-o de mână pe soția sa, preoteasa Teodosia, spunând: „Vă mulțumesc, dragii mei, dar noi doi nu putem veni dincolo de Prut... Eu nu pot să-mi părăsesc turma ce mi-a fost încredințată. Oamenii din sat sunt toți botezați de mine, toți cununați de mine, când eu trec pe uliță mă salută zicând: «Sărut mâna, Naș Părinte!»». Cum aş putea să-i las? Ei nu știu rusește și peste noi o să vină, ca în '40, urgia rusească... Mie n-au ce-mi face, sunt prea bătrân. Rămân să-i apăr pe oamenii mei în fața administrației rusești. Voi plecați, sunteți tineri, aveți copii, că aici or să vină să vă ridice într-o noapte și or să vă răzlețească prin Siberii, care încotro... Aveți copii de crescut, nu mai stați...”. Și am plecat. Toți îi trimiteau scrisori, dar începând cu martie 1944, scrisoarea a ajuns la el abia în 29 decembrie 1955, după aproape 12 ani. După moartea tatălui meu, părintele Alexie, în înțelegere cu mama și cu surorile mele, am luat toate documentele tatei să le sortez și să arunc ce nu mai era util. Într-un plic mare am găsit toate scrisorile

Soții Maria și Alexei Bârcă, părinții Elenei Toma. Anul 1929

*A doua zi după nunta Mariei Dimitriu cu Alexei Bârcă.
Satul Strâmba, județul Bălți. Basarabia. Anul 1929*

pe care le primise de la tatăl său, părintele Vasile, rămas în Basarabia, și toate actele privind studiile, căsătoria, hirotonirea, precum și însemnările făcute de mâna bătrânului preot.

Ce vă amintiți din Basarabia?

Comunismul la voi a fost mai comunism decât la noi. Dar să știți că a fost destul de greu, pentru că, în primul rând, nu a fost la fel ca în țările slave, ca în Cehoslovacia, Polonia și Bulgaria. În România comunismul a fost mai aspru decât în țările acestea pentru că venea dintr-o țară slavă și pentru slavi se pare că au avut mai multă milă. Știți, noi în perioada comunistă nu am avut Crăciun, eram singura țară din această zonă care nu avea Crăciun... În toate țările era legiferată, mai puțin în Albania, care a fost singurul stat din lume care s-a declarat ateu și care avea obiceiul să condamne la moarte preoții care săvârșeau taina botezului. Această constrângere a statului de a ne priva de sărbători a fost destul de greu de suportat. Îl aveam doar pe Moș Gerilă.

Și la noi a fost la fel. Toate lăcașele de cult au fost închise, intelectualitatea deportată...

Bine, țineați de Rusia, erați parte a imperiului și era motivat, dar noi nu eram în URSS. Noi eram români! Am publicat o schiță în culegerea „Coloana”, se numește *Alte Crăciunuri*. De ce? Pentru că noi acum tră-

*Casa parohială din Râșcani.
Galina Dimitriu cu Ileana și Alexei.
Anul 1939*

Ileana Toma, adolescentă

im într-o epocă de o libertate hedonistă, adică o libertate care-și propune ca scop satisfacerea tuturor plăcerilor.

O libertate rău înțeleasă...

Da, rău înțeleasă, pentru că libertatea înseamnă posibilitatea de a te afirma ca personalitate. Și de a te afirma ca atare. Exact asta nu se face acum în România și nu numai. Pentru că un om care urmărește numai petrecerea nu se poate afirma ca personalitate și nu se formează ca personalitate. Am folosit o ședință de la Observatorul astronomic unde munceam ca să vorbesc despre această situație.

Recent, o întâlnire recentă?

Nu, întâlnirea a fost demult. Dintr-o cauză anume ședința a fost amânată pentru marțea viitoare, când era Crăciunul, una din personalitățile care venise la ședință era profesorul Unicescu, cel care acum are o școală care îi poartă numele. Profesorul a spus: „Eu nu o să pot veni atunci pentru că eu nici în vremuri mai grele (el a fost dat afară din

Universitate, apoi a fost reprimat) mă duceam la biserică în ziua aceasta. Așa se termină nuvela mea, am vrut să știți că am fost urmăriți, sub aspectul ăsta...

Cred că era strategia comunistă aprobată pentru toate țările din URSS și cele membre ale KAER...

Cunosc situația din Basarabia. Am urmărit, am citit. Iată am aici o fotografie. Este familia noastră. Bunicul meu are în spate patru generații de preoți. El nu a putut să plece în primul refugiu, pentru că s-a plecat noaptea, iar noi am fost anunțați seara. Sora mea

*Eugen Toma, soțul Elenei Toma.
București, 2017*

Ileana Toma, București, 2017

Părintele Alexei și preoteasa Maria. Biserica Bucur. București, anii '90

avea șase săptămâni și era să plece nebotezată. Celălalt preot, părintele-paroh Vasile din Râșcani, l-a oprit pe tata, l-a îndemnat să nu iasă cu copilul nebotezat. Și așa a fost botezată sora mea. Ne-am refugiat în Ardeal, Anișoara avea opt luni, iar eu aveam aproape cinci ani. Am stat în Sibiu, județul Alba.

Și când ați venit în al doilea refugiu unde v-ați stabilit?

Tata a fost numit bibliotecar la Patriarhie și preot misionar la fabricile din București. Era anul 1945, '46, '47... În anul 1945 tata a obținut acolo o clădire și a reușit să facă creșe pentru copii, sigur că tata a pus icoane peste tot. Icoanele care se scoteau din școli au fost puse în dormitoare. Și a venit reprezentantul comitetului de partid, deja erau comitete de partid, și a dat jos icoanele. Au pus-o pe tovarășa, mama tuturor copiilor din țară. Am aici o fotografie cu tata, la Râșcani în anul 1942!

Sunt din această regiune, sunt din Vărătic, altădată județul Bălți, iar acum, cu noua administrație, raionul Râșcani.

Am aflat de curând că au pus un bust al boierului Râșcanu în centrul orașelului și m-am bucurat. A fost un mare susținător al artelor, bisericii și nu numai...

Și tatăl Dvs., părintele Alexei Bârcă, are un bust la Râșcani?

În niciun caz, tata nu e de statui, busturi, el nu a căutat slava lumească. Tata a slujit lui Dumnezeu. Când scriam cartea *Părintele Alexei, preotul lui Dumnezeu*, mama mereu îmi spunea: „Vezi cum scrii, să nu-l faci pe tata un sfânt, că el a fost un om”. Și eu am ținut cont de sfatul mamei.

Bunicii vă sunt originari din Râșcani?

Bunicii mei sunt născuți în județul Hotin, Trebisăuți. Tata a slujit întâi în satul Prajila, județul Soroca, apoi a venit în Râșcani.

Tatăl Dvs. a absolvit Seminarul teologic din Chișinău?

Bunicul meu spunea că nu-și va da unicul fecior la seminar, pentru că meseria de preot este una grea și pentru ca să te hotărăști, trebuie să ai maturitate. Tata a făcut liceul în limba rusă, pentru că era născut în anul 1901 și în anul 1918, când a absolvit liceul, a dat bacalaureatul în limba română și s-a înscris la Facultatea de Matematică la Universitatea din Cernăuți. A terminat Universitatea și a fost coleg cu unul dintre cei mai mari matematicieni din România, așa zice, unul dintre cei mai mari matematicieni din lume în epoca lui, Gheorghe Vrânceanu. Era din munții Vrancea. Tata nu era la nivelul lui, nu a profesat, dar în timpul studiilor s-a angajat dascăl și s-a înscris și la facultatea de Teologie.

Și a absolvit a doua facultate la aceeași Universitate?

Doar o parte, a terminat studiile la Seminarul Teologic din Chișinău. A făcut o lucrare de diplomă foarte interesantă, apreciată la acea vreme: „Etica în opera lui Dostoievski și Tolstoi”. Și în 1944 am plecat în cel de al doilea refugiu... V-am povestit cum a fost plecarea... Și scrisorile care au ajuns după 12 ani... Am copiile acelor scrisori... Hârtia era de foarte proastă calitate... De ce repet acest moment, pentru că bunicul, țin minte cum citea tata și plângea, bunicul scria: „Am primit plicurile și eram bolnav, dar scrisorile tale, Alioșa, m-au ridicat din patul de suferință”.

În ce an s-au revăzut tatăl și fiul, în ce an a revenit părintele Alexei Bârcă la Râșcani?

Tata, când a revenit la părinții lui, a avut nevoie și i s-a făcut „vâzov”, un fel de chemare, a durat mult până a fost aprobată cererea și în anul 1956

a putut să revină, exact în anul când era revoluția maghiară... A plecat cu mama împreună.

Dar mama Dvs. ce studii avea?

Mama lucra la Comisia Monumente istorice, ea absolvise liceul eparhial din Chișinău, era fiică de preot, cu numele de domnișoară Dimitriu. Noi stăteam în București, la noi veneau toți basarabeni care aveau treabă în București, toți trăgeau la noi. Noi stăteam într-o cameră foarte mare, avea 6 metri înălțime, 6 lungime...

Am citit, ați descris-o foarte bine în romanul *Marea fugă*.

Mulți preoți basarabeni aflați în refugiu veneau la noi...

Cred că era greu și pentru acești oameni să-și găsească un loc de muncă într-o parohie, bănuiesc că nu era chiar cea mai bună atitudine față de basarabeni.

Mulți preoți basarabeni, venind aici, au predat limba rusă, au fost foarte buni profesori de limba rusă. Dar cei din familia mamei îl întrebau pe tata (el făcuse liceul în limba rusă) de ce nu ar predă, de ce nu s-ar înscrie ca și cadru didactic... Ar fi avut un salariu mult mai mare. Dar tata, plin de îngâmfare, răspundea: „Nu am trecut Prutul ca să-i învăț pe români rusește!”. Noi, bineînțeles, îl adorăm pe tata și am considerat că e un fel de a riposta. Toți ceilalți, desigur, o duceau mai bine decât noi. Până la urmă, tata a devenit preot la biserica Bucur, acolo a slujit toată viața.

Și copiii, cu ce vă ocupați în București?

Fratele meu, Gheorghe, dădea meditații, eu dădeam meditații. Și s-a mai întâmplat încă ceva. În anul 1946, când am terminat școala primară, eu sunt născută în septembrie 1935, când am terminat școala, am dat un examen la Ministerul Învățământului, unde veneau copii din toată Țara cu certificate de pauperitate. Examenul a avut loc la subsolul clădirii, pe strada General Berthelot. Am dat teze la matematică și la limba română, eram copii din clasele de liceu, era înainte de reforma învățământului din 1948. Examenul se dădea în fiecare an pentru a obține o bursă regală, era doar o bursă pe toată Țara!

Pentru o bursă erau antrenați copii din întreaga Românie?

Da, pentru o bursă! În acel an, 1946, bursa regală am câștigat-o eu! Acea bursă era mai mare decât salariul mamei mele, care lucra la Comisia Monumentelor istorice de la Ministerul Învățământului, precum v-am spus. Toți colegii mamei, când au auzit că eu am luat bursa, au spus că se duc să se îmbete!

Dar cum v-au anunțat despre rezultate?

Eu am aflat când lucrarea mea la limba română se citea în toată țara în clasele de liceu. Era bătută la mașină și se citea în clase...

Dar despre ce ați scris?

Tema compunerii era „O întâmplare din viața mea”. Am scris despre cum ne-am refugiat. Când am pornit în căruță din Basarabia, mama a luat un ulcioraș cu lapte, pe care-l ținea în mâini, să avem lapte pe drum. A trecut cu ulciorașul cea Prutul, că avea copii mici și trebuia să aibă lapte. Am stat la Onești, apoi ne-am mutat în Ardeal. Într-o zi mama a pus laptele la prins în ulcioraș și l-a lăsat pe un fel de prispă. Un câțel a intrat în curte și a băgat capul în ulcioraș și nu a mai putut să-l scoată. Mama plângea, că îi părea rău de vas, era din Basarabia, de acasă. Și îl ruga pe tata să nu spargă ulciorașul... Tata nu știa ce să facă. Până la urmă, mama i-a zis să-l spargă „chiar dacă e ultimul meu ulcioraș”... Comisia pentru acordarea bursei regale a apreciat lucrarea, le-a plăcut povestea mea.

Avea o valoare sentimentală ulciorașul! Ce noroc din nenoroc...

Tot ce adusesem cu noi din Basarabia avea o mare valoare sentimentală! Doi ani am luat bursa, doar doi ani, pentru că Regele Mihai a plecat... Iar după plecarea Regelui nu au mai dat bursa... Octavian Paler se lăuda la o emisiune TV că pe el nu l-au întreținut părinții în școală, că el a avut bursă regală pe toți anii de liceu! Și eu aș fi avut la fel, dacă nu pleca Regele. Doar că eu nu m-am lăudat niciodată, vă povestesc acum dumneavoastră. E prima oară când îmi amintesc istoria aceasta, a trecut atâta vreme...

Dar e un eveniment frumos! Și atunci v-ați zis că o să vă faceți scriitoare? A fost primul test literar?

Nu aș putea spune, nu cred. Eu consideram că e meritul profesoarei de la Liceul „Popa Rusu”, doamna Ștefu! Era extraordinară, te bătea la

palma dacă scriai cu greșeli fraza: „Na-ți-o bună, că ți-am dres-o”. Și nu numai asta, avea o mulțime de probe pe care ți le dicta și avea vărguță. Toți elevii ei erau bucureșteni și au ajuns oameni mari. Am fost colegă cu Alexandra Bagdasar, fata ministrului Bagdasar, celebrul medic, care era solicitat să opereze în Elveția. I se puneau avion la dispoziție ca să se ducă să opereze acolo. Ea a ajuns profesor universitar în matematică, în Statele Unite, a fost soția scriitorului Saul Bellow, laureat al Premiului Nobel pentru literatură. Alexandra a ajuns matematician renumit în întreaga lume, iar ideile ei au făcut istorie în universități celebre din SUA. Saul a scris foarte interesant despre cutremurul din România. El a venit să-și înmormânteze soacra și, întâlnind multe dificultăți la acea înmormântare, a descris realitățile din România ceaușistă. A publicat articolul într-un ziar italian cu un mare tiraj...

Doamnă Toma, dar botezul literar cine vi l-a făcut? Cui îi datorați atașamentul pentru literatură, or, sunteți matematiciană de formație!

Am publicat o poezie în revista „Universul copiilor” când eram în clasa a treia. Când treceam din clasa a șaptea în a opta am scris o teză la limba română în versuri. Pe baza acelei teze am luat zece la examen! Pe urmă, când veneam la alte examene, auzeam cum profesorii vorbeau înde ei, se întrebau: „Asta-i domnișoara care a scris teza în versuri?” și mă priveau cu admirație, așa am ajuns celebră! (*râde*).

Și în ce an ați publicat prima carte?

Eu am fost la început traducător, am publicat multe cărți pe domeniul științelor. Pe urmă am scris multă popularizare, una din aceste cărți a luat un premiu internațional, dar am aflat mult mai târziu, nici măcar nu mi-au spus. Cartea a fost tradusă în germană, maghiară. Peste doi ani am aflat că luasem și un premiu. Dar acea carte m-a consacrat ca scriitor și am fost binecuvântată de părintele Benedict Ghiuș. E o broșură, care a apărut cu o manșetă... *Știință pentru toți*, anul 1955. Pe manșetă scria *Biblioteca ateistului*. Când am văzut acea inscripție, am luat cartea, m-am dus la Părintele Benedict, m-am spovedit și i-am mărturisit că nu pot să mă împărtășesc pentru că „iată ce am făcut!”. Și i-am arătat ce era scris pe manșetă: Părintele a spus să las cartea. El a citit-o și tare i-a plăcut încheierea, care e următoarea: „Aș dori ca după această lectură, cititorul să rămână

cu sentimentul imensității Universului și al frumuseții legilor sale, să fie conștient că studiul astronomic în general și al sistemului solar în particular a contribuit mult la dezvoltarea cunoașterii”. Da, și acolo e o frază de încheiere: „Sper ca cititorul să aprecieze că stă pe cea mai frumoasă planetă”.

În ce an ați publicat cartea?

În anul cutremurului, 1977, mi se stricase frigiderul după cutremur și eu am scris cartea sperând să primesc niște bani și să-mi cumpăr frigider. Dar părintele Benedict, când a citit cartea, mi-a zis: „Să scrii, dragă doamnă, să scrii!”. Și am început să scriu. Am scris un articol și despre părintele Benedict Ghiuș, l-am prezentat la ziar și cei de acolo au pus acest titlu: „Să scrii, dragă doamnă, să scrii!”.

Și despre ce ați mai scris?

Despre calendarele bisericești, știți ce e cu chestia asta cu calendarul pe stil nou și pe stil vechi? E făcută intenționat ca să fie considerată biserica o instituție retrogradă. Când a fost acceptat calendarul, la sinodul de la Niceea, în anul 325. În secolul I, romanii au trecut la anul bisect, de 365 de zile. Eu sunt astrolog și vă spun că măsurarea duratei anului a fost foarte precisă, au trecut sute de ani ca să-și dea seama că durata anului este de 365, și în 4 ani un an bisect.

Dar dacă afirmați că stilul vechi e unul greșit, de ce nu trece Biserica din Ierusalim, din Grecia, din România parțial? De ce nu vin savanții cu afirmații științifice?

Se fac, s-au adus multe argumente, dar nu au ajutat. Eu am avut mult de suferit, mi s-a dat în cap și știți de ce? Pentru că Părintele Patriarh Daniel a apreciat cartea mea despre Constantin Brâncoveanu și m-a susținut să fac cartea despre Sfântul Vasile cel Mare. Scriind-o, am înțeles ce înseamnă teologie. Nu teologia măsoară calendarul, teologia nu așază calendarul, ea spune principiul de alcătuire. Și principiul este corect, iar ceea ce se întâmplă acum pe glob este erezie. La fel e și cu introducerea limbii slavone în biserică, atunci când a fost cedată Basarabia rușilor au introdus slavona în biserică, au ars cărțile în limba română. Găsiți aceste fapte descrise în *Istoria Bisericii din Basarabia* de Mircea Păcurariu.

Ce evenimente majore ați trăit în Țară?

Întâi o să vă spun că aici, în București, am fost la concertul la care a venit Yehudi Menuhin și a cântat, împreună cu George Enescu, *Dublu concert* de Bach. Despre marea lor prietenie se știe, s-a scris mult. Concertul a avut loc la Aro, pentru că la Ateneu se acoperea fresca cu un strat de culoare albastră, catifea, ca să nu se vadă domnitorii români. Am primit o educație bună aici, în Țară! Mi-a plăcut teatrul, lecturile, matematica, astronomia.

Ați revenit în Basarabia după 1989?

Din păcate nu, dar țin minte cum era drumul, șleahul de la Râșcani până la Trebisăuți, Briceni, parcă-l văd acum. Îl am mereu, l-am avut în fața ochilor: era o zonă colinară! Nu cred că acum e șes, cred că sunt aceleași coline din timpul copilăriei mele... Bunica mea se numea Teodosia și era ziua ei pe 29 mai! Tatăl meu se ducea să-și vadă mama pe 29 mai, dacă nu cădea duminică, pentru că duminica tata era la biserică. Era unicul băiat și pe 29 mai mergeam la Trebisăuți! Asta după primul refugiu, în anii 1942 până în anul 1944. Am amintiri foarte bune. Tata cumpărase un cal, se numea Steluța. O înhămau pe Steluța la trăsură, ne urcam în trăsură și mergeam de la Râșcani până la Trebisăuți. Treceam prin sate, multe sate până ajungeam la Briceni. Eu aveam șase, șapte ani atunci.

Sunteți domnișoara Bârcă, cea care ați trăit în epoci diferite: ați mers cu trăsura, cu căruța, cu Mercedesul, trenul și avionul! Și alte mijloace de transport...

Așa-i, pe toate astea le-am încercat, am călătorit. Dar revin la colinele și amintirea copilăriei: câmpul era de ovăz, de un verde siniliu, câmp de grâu cu verde crud, venea inul, care, înflorit la 29 mai, era albastru-bleu. După asta veneau câmpuri de mac, roz-gri, pentru că macul are o parte neagră, care dă o nuanță de roz mai mult. Și imaginați-vă câmpul cu hrișcă – dimineața devreme era un câmp bleu-gri, iar la prânz se poleniza și devenea roz. Câmpul era de culoare roz...

Aveați opt ani și țineți minte peisajul?

Da, ca să vedeți. Când bărbatul meu și-a procurat automobil și m-am dus să văd mănăstirile din nordul Moldovei, am mers spre Dragomirna, Râșca și eu i-am spus că aici am găsit colinele ca spre Trebisăuți, unde

bunicul meu, Vasile, a fost preot și a trăit 96 de ani! El a umblat cu icoana și a săvârșit toate rânduielile pentru creștinii din șapte sate din împrejurimi care nu aveau biserică. A fost preot la șapte sate! Icoana, pe care a moștenit-o sora mea cea mică, am descris-o în *Marea fugă*. Să știți că tot ce am scris în cărțile mele nu este din imaginație, este o viață trăită, este viața mea și istoria, soarta familiei mele.

Sunteți membră a Uniunii Scriitorilor din România, cum v-au acceptat, ce cronici au scris despre opera Dumneavoastră?

Am câteva prietene bune care erau membre ale US. Toate mă rugau să scriu, eu eram nimeni. Ele-mi ziceau: „Scrie, Ileana, scrie, că ești nebună și ai și curaj să scrii!”. Bineînțeles că avea și soțul meu un prieten, Alexandru George, care mă tot îndemna să scriu. Și mai era Mircea Ivănescu!

Da, chiar Mircea Ivănescu? Era din aceeași generație cu Nichita Stănescu, Matei Călinescu, Gabriela Melinescu...

A fost coleg de liceu cu soțul meu. Era un om foarte blând, dar și un mare poet, traducător, eseist! Am avut susținere de la redactorul revistei „Luceafărul”, eu am avut curajul să scriu adevărul, majoritatea schițelor din culegerea „Coloana” au fost publicate în revista literară „Luceafărul”. Dar să vă spun: eu sunt ceea ce sunt și nu accept niciun fel de falsuri. În Uniunea Scriitorilor poziția mea este periclitată de faptul că scriu „la porunca patriarhului Daniel”.

Adică scrieți ceea ce vă sugerează Patriarhul Daniel?

Da, exact asta-mi spun. Am scris cartea despre Constantin Brâncoveanu, am scris cartea despre Vasile cel Mare. Da, părintele Patriarh mi-a sugerat să scriu această carte, care mi-a luat doi ani de studii, pentru că eu nu am studii teologice, nu am făcut studii de istorie antică. M-a ajutat părintele Nicolae Bordașiu, care m-a susținut. Am dat manuscrisul altui preot, părintele Răducă, care a făcut o recenzie bună. Părintele mi-a spus un lucru esențial pe care vi-l spun și dumneavoastră: el a pus FB, adică „foarte bine”! Pe fiecare pagină a scris FB, foarte bine. Și mi-a spus un lucru, să-l țineți minte: omul este făcut după chipul lui Dumnezeu, prin silința lui trebuie să se perfecționeze și să devină asemenea lui Dumnezeu. Asta e menirea, asemenea trebuie să o dobândim prin străduință, muncă, statornicie.

La ce lucrați acum, ce aveți pe birou, care manuscris? Chiar scrieți de mână, scrieți cu pixul?

Da, toate manuscrisele le scriu de mână, apoi sunt culese în variantă electronică. Mi-am propus să scriu și un roman epistolar, explicând scrisorile bunicului Vasile și, într-un fel, răspunzându-le acum, la mai mult de jumătate de secol de la scrierea lor. Și mă interesează destinul lui Teodor M. Bârcă, fratele bunelului meu Vasile, care a fost membru al Sfatului Țării și s-a pierdut în gulag fără urmă... Poate de asta tata a spus atunci când putea să câștige o bucată de pâine mai ușor: „Nu am trecut Prutul ca să-i învăț pe români limba rusă!”

Vă mulțumesc mult, dragă doamnă Ileana Toma! Vă doresc multe bucurii și inspirație pentru Arta scrisului!

4 decembrie 2017

Ileana Toma s-a născut la 14 septembrie 1935 în satul Prajila, județul Soroca, România Mare. A plecat din Basarabia împreună cu familia. Mama, Maria Bârcă, născută Dimitriu, a fost funcționară la Ministerul Învățământului și Artelor, iar tatăl, Alexie Bârcă, a fost preot. A absolvit în 1957 Facultatea de Matematică și Fizică a Universității din București, iar până în 1991 a fost cercetător și șef de colectiv la Observatorul Astronomic din București. În această perioadă a publicat numeroase lucrări de astronomie, unele de popularizare. În 1972 i s-a acordat Premiul „Gh. Lazăr” al Academiei Române pentru „Catalog de stele slabe”. În literatură a debutat cu povestirea „La ceasul judecății” în „Dreptatea” (1990). Proză scurtă îi apare în suplimentul „Alfa și Omega” al „Cotidianului” (1996-1997), în „Zig-zag” etc. Prima carte publicată de Ileana Toma a fost romanul „Singurătatea lui Vlad Țepeș”, apărut în 1995. A scris un roman închinat Sfântului Vasile cel Mare, „Marele Capadocian” (2012). Un alt roman excepțional de reconstituire istorică este „Ultimul Constantin. Romanul Brâncovenilor”, despre viața și martiriul Sfântului Constantin Brâncoveanu și ale fiilor săi, apărut în a patra ediție la Editura „Cuvântul Vieții” a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei (2014). Iar în anul 2002 apare cartea-biografie despre tatăl scriitoarei: „Părintele Alexei, preotul lui Dumnezeu”.

Lucreția BĂRLĂDEANU

Maria

L. B. – absolventă a Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, doctor în filologie. Debutează cu poezie - *Rouă de cuvinte* (1988). Explorează și alte genuri literare, inclusiv critica literară - *Secolul nomazilor* (2006). Se remarcă în special cu *Dialoguri pariziene* (2005, reeditare în 2014) și cu volumul *Scrisori din Paris*, apărut în traducere franceză cu titlu *Surprises de métro* (2015). Cartea de proză *Tunica portocalie* (2016), unde personajele caută să-și găsească echilibrul între doua lumi – Est și Vest, două culturi – cea română și cea franceză, între tradiție și modernitate, pare a fi o expresie artistică fidelă a timpurilor în care trăim.

Maria se așează pe marginea scaunului, pregătită să negocieze (dacă cei opt euro pe oră și luna august liberă, pe care dorea să le obțină de la franțuzaica elegantă, se chema negoț) și să răspundă – dacă era cazul – la întrebările viitoare sale angajatoare. Arboră deci un zâmbet discret și avu grijă să nu-și desfacă prea tare băierile inimii și să nu le lase să le umfle vântul.

„La ce bun să te livrezi chiar din prima, gândi. Nu știi niciodată dacă asta cade bine ori ba”. Credea mai cu tâlc să rămână deci tăcută. Să vorbească despre sine doar dacă ar fi fost întrebată. Altfel nu se cuvenea. Nu ar fi prins-o la față. O față pe care anii își lăsase desigur amprenta, doar că cei doi ochi mari căprui se încăpățâneau să răsfire luminițe de antracit ce izvorau, se părea, din adâncuri nebănuite. Privirea asta impresionă pe oricine și-și scoțea stăpâna din rândul unei existențe banale. Ce anume avea în ea remarcabil? Nimic, în fond, dacă te-ai fi luat după aparențe. Doar că era evident că forța vitală care pulsa în această femeie nu era alimentată, ca de obicei, de un simplu motoras, ce se cheamă inimă, ci de un adevărat generator, ce avea, neîndoielnic, vocația unei mari iubiri și a respectului pentru oameni.

„Un dat al sorții ori un destin pe care și-l crease și cultivase conștient și cu tenacitate pe parcursul vieții?”, te-ai fi putut întreba. Dar parcă poți distila cu precizie cele două stări? Cum să te dumerești, când ții în mâini un fruct frumos pârguit, câtă vlagă a supt acesta din pom și cât soare a adunat din cer?

Maria se născuse într-o toamnă, pe la jumătatea secolului trecut, în România, într-un sat de munte. Era mezina într-o familie care mai avea încă două fete și un băiat. Taică-său lucra pe un tractor care trăgea bușteni din pădure, iar mama-sa era angajată la ocolul silvic, unde planta puieți de brad.

I-a fost dat să cunoască de mică dragostea părinților. Și nu doar așa, cum o cunosc de obicei copiii: cu mângâieli și probozeli de rigoare, când era cazul, dar cea pe care oamenii o manifestă spontan și neacoperit în situații limită de viață. Atunci când sentimentul țâșnește necontrolat în afară ca magma unui vulcan, fără niciun menajament că ar putea alinta ori iresponsabiliza prea mult un copil, ci din contra: îi conferă sentimentul sacru și acut că el este odorul cel mai de preț și că face parte dintr-un tot întreg. Un element indispensabil deci, care urmează să-i dea vieții clanului o curgere firească și plină de tâlc.

Prima care îi oferi această ofrandă a fost maică-sa, într-o vară, când Mărioara avea vreo șase ani și mersese, împreună cu alți copii, să se scalde în apa Jiului. La început s-au bălăcit cu toții la mal, stropindu-se și hârjonindu-se. Apoi ea s-a încumetat să sară de pe-o piatră pe alta, ajungând astfel până pe la mijlocul râului, unde apa era rece și destul de adâncă. O mișcare stângace o prăvăli însă în apă, iar un val o acoperi repede și o împinse la vale. Copila abia avu timp să realizeze ce i se întâmpla, când se trezi prinsă, la o cotitură, între niște crengi. Avu buna inspirație să se agațe de ele. Șuvoiul o bătea nemilos, dar fata nu ceda. Auzea, când reușea să-și ridice capul din apa care-i intra în ochii și în gură, țipetele prietenilor ei de joacă, ce alergau pe mal după ea și se strădui să se țină prinsă strâns de crengile pe care se părea că însăși Divinitatea i le întinse ca s-o scape. Apoi văzu câteva femei ce coborau pe rând în apă, ținându-se una de alta și formând un lanț viu, străduindu-se să ajungă până la ea și îmbărbătându-o se reziste. De la o vreme le observa ca prin ceață, căci apa pe care-o înghițea mereu o făcea tot mai grea și o trăgea insistent la fund. Femeia aceea înaltă cu mâinile întinse

spre ea și cu un accent pronunțat moldovenesc, care-i striga ceva ce ea nu mai deslușea, fu ultima scena pe care și-o mai amintea. Apoi memoria se întunecă subit, ca pelicula unui film ce se rupea într-un loc nu tocmai potrivit. Reveni însă mai târziu, după ce-i fu evacuată apa din plămâni și se văzu lungită jos pe iarbă, înconjurată de mai multă lume. Se simțea atât de stingher că-i speriase și-i deranjase...

Atunci, în acea după amiază, când se porni încetișor spre casă, vlăguită de puteri și marcată încă de ce i se întâmplase, la o cotitura de drum zărind-o pe mamă-sa alergând spre ea și bocindu-se: „Of, fata mamei, draga mea fată!”, viața se întoarse în sfârșit în ea cu toată puterea și copila putu să alerge și să strige:

– Nu plânge, mamă, că sunt vie! Nu plânge, mamă, că am scăpat!

Îmbrățișarea lor strânsă, pe drumul acela strâmt și prăfuit de țară, fu cea mai admirabilă declarație de dragoste ce și-ar fi putut-o face vreodată o mamă cu fiica ei și sortită să rămână valabilă pentru întreaga lor viață. O viață ce-și dilatase parcă formele subit, încăpând în ea mamă și fiică, trecut și viitor.

Atașamentul deosebit al tatălui său avu să-l cunoască doar la un an și ceva după această întâmplare, când un negustor se opri cu căruța nu prea departe de casa lor, ca să vândă struguri. Maria fu printre primii lui cumpărători. Îi întinse banii, arzând de nerăbdare să încerce poama nouă, care-i făcea cu ochiul. Negustorul se pregăti să-i cântărească cele două kilograme pe care le ceru fata, dar îi porunci ca între timp să meargă și să-i întoarcă calul, care trecu pe cealaltă parte a drumului. Cu o vărguță în mână, copila se apropie de animal, încercând să-l mâne din urmă. Atunci veni brusc copita lui ce-o lovi cu putere în frunte și-o izbi la pământ. Auzi parcă un țipăt prelung în urechi și i se întunecă dinaintea ochilor. Își reveni mai târziu, pe brațele lui taică-său, care o tot îndemna:

– Rezistă, Mărioară! Te rog să rezisti, că iaca ajungem la spital!

Rana de la tâmplă, în cele din urmă, s-a prins. A rămas însă cicatricea, dar și regretul că negustorul neghiob plecase în grabă fără să-i fu lăsat și strugurii ce-i plătise nu doar cu bani, ci și cu sânge.

– S-o temut, draga tatei. O fugit ca să nu-l omor!, îi spunea taică-său. Și fata uită de dulceața strugurilor pe care și-ar fi dorit să-i guste și se

bucura că Dumnezeu rânduise astfel lucrurile ca să-l scape pe tatăl său să nu facă, orbit de dragostea ce-o avea pentru ea, moarte de om.

Se pricopsi astfel, de timpuriu, cu două mari iubiri pe care trebuia să le poarte și să le sălășluiască inimioara ei. Un capital nestemat care-o încălzea și o lucra pe dinăuntru ca daltă unui sculptor, ce-și dorea să realizeze o operă demnă de remarcat.

Timpul trecea și Maria se considera o fată fericită, chiar dacă viața nu doar o alinta.

Îi plăcea să cutreiere prin crânguri, strângând pomușoare ori ciuperci, să cânte, să danseze și să meargă la teatru. Uneori se visa pe scenă, interpretând un rol magistral, nu neapărat în teatru, ci chiar pe scena vieții, unde joacă cu dexteritate toată lumea. Ea dorea să se găsească și să se cunoască cât mai bine pe sine însăși în raport cu alții. Avea și convingerea că prezența ei este mereu în vizorul Cuiva, al unui Regizor nevăzut, dar omniprezent, ce judecă ori apreciază prestația fiecăruia face în această lume.

Și asta mai ales după ce ieși cutremurată de la spectacolul *Pragul albastru*, care fusese montat după o piesă a lui Ion D. Sârbu, la Teatru din Petroșani. Ea nu avea de unde ști atunci că dramaturgul minerilor lucrase și la un scenariu de film cu această temă, în care urmau să joace actori mari ca Jean Paul Belmondo, Alain Delon și Peter O'Toole. Doar că până la urmă filmul nu s-a montat, căci cenzura comunistă de la acea vreme bănuia o aluzie subtilă a autorului la marele frate din Răsărit și la poftele lui pentru aurul românesc. Și pe ea o indignă intenția perfidă a străinului, zis Lazarus, care dorea să amâgească și să profite de aurul unei comunități, de care se simțea foarte atașată. Dar ea nu merse până acolo unde ajunse marii apărători ai socialismului, ci doar o speria amestecul dintre vii și morți, pe care-l preconiza acel lacom de comori, ce vorbea în numele religiei. După ea, cele două lumi trebuiau lăsate să existe în paralel.

Înțelese deci de timpuriu că nu trebuia să se biziue orbește pe tălmăciri făcute de afaceriști pentru a putea avea acces spre adevăr.

Nu luă drept o nedreptate a sortii nici faptul că a trebuit să renunțe la studiile de asistentă medicală, când se îmbolnăvi tatăl său, și că fu nevoită să se angajeze la o fabrică de confecții, ca să-l poată îngriji mai bine.

– Aceasta este buna rânduială a vieții și trebuie s-o accept, își zicea. Și probabil că era adevărat, căci acolo l-a întâlnit pe Vasile, un tânăr chipeș, înalt, cu părul șaten văluros și ochii verzi, care curând însă s-a dus militar. I-a promis că-l va aștepta și s-a ținut de cuvânt, chiar dacă flăcări roiau în jurul ei. Au făcut nunta cum era datina atunci: cu brăduțul legat cu cordele colorate, cu zestrea jucată până la casa mirelui, dar și cu cearșaful purtat peste capetele nuntașilor după prima lor noapte de dragoste. De câte ori îi revenea în minte, în timp, acest amănunt, o năpădea roșeața în obraji:

– Ce vremuri! Și parcă nu au fost atât de îndepărtate, dar oare cum se putea admite atâta indiscreție?

Apoi viața începu să-i treacă împreună, pe Maria și pe Vasile, prin vămile ei, oferindu-le din când în când mici bucurii, dar și necazuri și griji. Au construit în ani o casă, unde și-au crescut cei patru copii ai lor: trei fete și un băiat. Maria lucra la o fabrică de textile, iar Vasile – pe o mașină cu cisternă ce transporta petrol. Au trecut apoi prin Revoluția din 1989 cu speranța unui trai mai bun. Dar n-a fost să fie! Curând Vasile s-a îmbolnăvit subit. În doar două luni doctorii de la Slatina, unde fusese internat, l-au operat de patru ori. A fost diagnosticat cu cancer. Dar se vede că a fost o eroare medicală, căci atunci când familia a insistat să-l transfere într-un spital din București, s-au opus și doar când nu au mai avut încotro, i-au dat fișier medical cu analizele ce indica un nume străin.

Ea l-a însoțit și i-a vegheat la căpătâi. Într-o zi Vasile i-a luat mâna într-a lui și i-a spus:

– Marie, să știi că-n viața asta, chiar dacă a fost scurtă, i-am dat sufletului ce și-a dorit. Nu-mi pare rău cum am trăit și că ai fost a mea. Te-am iubit așa cum m-a ajuns mintea. Tu să nu plângi.

Ea încercă să înăbușe durerea continuând a crede într-un miracol. Asta până în seara când avu un vis: se făcea ca bărbatul ei se însănătoșise. Erau amândoi acasă și se pregăteau de-o petrecere. Apoi veni o verișoară ca să-l bărbierească pe Vasile. Atunci știu că nu mai este nicio șansă de însănătoșire.

Dimineața aduse cu ea la spital o lumânare. Dar asistentele nu au lăsat-o să intre și pe ea în salon. I-au promis că au să aibă ele grijă ca toate să

se petreacă creștinește. A plâns înăbușit într-un ungher pe culoar, până când i-au adus vestea sfâșietoare.

A rămas văduvă la doar treizeci și opt de ani. A știut încă atunci, după înmormântare, că un alt bărbat nu va mai putea intra niciodată în viața ei, căci trăise și împărțise cu Vasile toate visele ei de femeie și că urma acum să se îngrijească doar de amintirea lor. Nu era deloc puțin, credea ea.

S-a dat deci de atunci încolo în totalitate copiilor, cu dăruire și dragoste, până când aceștia au prins aripi și au zburat pe la casele lor.

Când a rămas însă sigură într-o casă mare și pustie, de la o vreme îi țiuia în urechi și-o năpădeau tristețile. Își făcea atunci ades drum spre pădure, unde se lăsa pradă spectacolului pe care i-l oferea natura. Desigur că aceasta a existat dintotdeauna, doar că pentru ea abia acum venise rândul să descopere acest tărâm în întreaga lui splendoare, ce o umplea de-o profundă seninătate. Găsea atâtea lucruri comune între lumea vegetală și cea a oamenilor!.. O tulpină ciuntită de topor și deposedată de crengi, din care în primăvară se ițeau stingher vlăstari tineri, o urmărea ca o umbră și o trezea nopțile din somn. Simțea că o energie nouă prindea viață și se revărsa în ea ca o melodie. Atunci se scula nopțile și se așeza în genunchi ca să coase plăpumi pentru oamenii care aveau nevoie de căldură. Le umplea cu lână și avea grijă să le facă ușoare, îmbrăcându-le în coșuri de mătase, pe care cosea un ornament măiestrit. Dar asta nu i se părea îndeajuns. Puterea unui sentiment miraculos îi înflorea în inimă și ea nu știa ce să facă cu frumusețea asta și spre cine s-o îndrepte, căci credea că era păcat să se vestejească fără rost. Atunci prinse contur în mintea ei gândul acela și cresc, încetul cu încetul, până când i se relevă în toată plinătatea – își dorea o familie. Doar între pereții ei sentimentali s-ar fi putut simți bine și fericită. Poate că existau și alte modalități pentru o femeie rămasă singură, nu-i vorba, ca să-și poată găsi din nou împlinire și echilibru sufletesc. Dar nu și pentru ea.

Așa se hotărî să ia un copil din Plasament. Erau, în acea perioadă (mai sunt, din păcate, și acum) mulți copii abandonați în România, care nu cunoscuse căldura familială.

S-a interesat de formalități.

Nu era mare lucru de făcut pentru a-ți putea oferi serviciile în numele acestei cauze nobile. Ea îndeplinea toate cerințele emise de autorități pentru a putea aduce în casa ei un copil ca să-l îngrijească și să-l educe. Mai trebuia să treacă însă obligatoriu niște cursuri de asistentă maternală. Ca și cum experiența ei de mamă a patru copii nu era suficientă!, își zicea. Le urmă totuși, completează dosarul și în scurt timp o luă acasă pe Ioana.

Fetița avea nouă luni și fusese abandonată la casa de copii când făcuse jumătate de an. Se născuse la Mangalia, pe o stradă, într-o mașină, căci mamă-sa biologică nu a mai reușit să ajungă până la maternitate. De aceea cineva o numise Limuzina-Secunda. Maria însă ținu să-i dea un nume creștinesc, sub lumina ocrotitoare a Sfântului Ion, sperând s-o protejeze astfel de cele rele și s-o sincronizeze și cu cele cosmice. De fapt, botezul ei se săvârșise în două rânduri: prima oară, chiar în una din primele nopți, când o aduse acasă și trebui s-o ungă cu o alifie, pe care i-au prescris-o medicii, căci copila era plină de bube puroioase. După ce-i aplică medicamentul pe corp, Maria o înfășă strâns și o culcă, legănând-o ușor. Curând însă observă că fetița face bulbuci la gură. Speriată de moarte, Maria smulse repede scutecele de pe ea și disperată, negăsind la îndemână nimic mai potrivit, o cufundă în butoiul cu apă ce-l ținea dinaintea casei, încercând s-o descotorosească cât mai grabnic de alifia ucigătoare. Atunci, masându-i trupușorul plâpând și făcându-i respirația din gură-n gură, i-a suflat viață din inima ei și copila și-a revenit.

„Există legături strânse nu doar între oamenii de același sânge, ci și între cei de același suflet”, gândea adesea după acest caz.

Ioana se dovedi a fi o copilă inteligentă și Maria era foarte mândră de ea. Dar parcă i se părea nedrept ca sub acoperișul casei lor să nu se adăpostească și un suflet de bărbat. Nu conta dacă acesta ar fi fost doar un copil, oricum el ar fi putut înclina cumpăna ca să stabilească armonia într-o nouă familie, care, iată, se formase de curând și-și valida existența sub ochii comunității.

S-a sfătuit atunci cu personalul de la Plasament și au decis ca să i-l încredințeze și pe Andrei. Chiar dacă avea pielea puțin mai întunecată decât a Ioanei, era un băiețel frumușel și destul de prietenos. Aveau

ambii cam aceeași vârstă și copiii se înțelegeau de minune. Mariei îi creștea inima să-i vadă jucându-se și crescând împreună. O amuza mai ales când aceștia, auzind muzică, porneau să danseze instantaneu. Era, fără îndoială, glasul sângelui ce se răzbuna în ambii cu dezinvoltură. Ioana țopăia sprinten în jurul lui Andrei, care era, ca orice bărbat, mai sobru în mișcări și rămânea cu-o mână în buzunar, iar cu alta o ghida pe fetiță în ritmul dansului. De regulă, când melodia se termina, Maria trebuia să aibă grijă ca fata, într-un acces de bucurie și entuziasm, să nu-și sărute prea apăsător frățiorul, lăsându-i pe obraji urma dințișorilor ei de lapte.

Apoi veni vremea ca Maria să-și petreacă copiii la școală, străduindu-se să le fie, ca orice părinte, un bun ghid în această expediție cognitivă. Verile, de obicei, mergeau în vacanță pe litoral, unde copiii nu se săturau să se arunce în valurile primitoare ale Mării Negre și să se bucure de soare.

În vara ceea, când Ioana și Andrei trecuseră în clasa a patra și Maria era gata să plece împreună cu ei la Mangalia, una din ficele ei, Georgeta, ce locuia de câțiva ani în Franța și care născuse de curând o fetiță, vru să-i acompanieze. Femeia încuviință cu plăcere, gândind că e o șansă bună ca între copii ei de sânge și cei de suflet să se stabilească o relație mai apropiată.

Într-o zi, Georgeta o invită să se plimbe doar în două pe litoral. Atunci îi propuse să-i abandoneze pe Ioana și Andrei și s-o urmeze la Paris, unde cică era mare nevoie de ea.

– Dar cum îți închipui că aş putea face asta?, o întrebă surprinsă Maria. Copii aceștia au nevoie de mine, ca și eu de ei. Cum să-i părăsesc, după ce au fost deja abandonați o dată? Nu, draga mea, nu pot face asta. Angajează-ți o bonă, renunță la serviciu un timp, până când copilul va putea merge la grădiniță, căci eu nu pot să te ajut. Taie-mi picioarele, omoară-mă, dar de mers nu merg, stărui ferm Maria.

Și Georgeta plecă în Franța supărată.

– O să-i treacă, se gândea adesea Maria. E mamă și ea, nu poate să nu mă înțeleagă.

Atunci, când la începutul toamnei, soțul Georgetei o anunță că cele două fice ale ei, stabilite de ani buni la Paris, suferiseră un grav ac-

cident de mașină, Mariei nu-i venea să-și creadă urechilor. Inima ei, speriată ca o pasăre, mai spera că poate fi o manevră de a o manipula, ca s-o facă să se hotărască să li se alăture. Însă când avu toate detaliile despre nenorocirea ce se abătuse peste ei și află că ficele ei sunt ambele imobilizate în spital – una cu contuzie și femurul rupt, iar alta cu coloana foarte afectată – Maria știu că trebuie să ia o hotărâre.

Ceea ce nu putea înțelege era de ce anume fetelor ei li se întâmplase una ca asta? O fi vrut Dumnezeu să pună la încercare dragostea ei de mamă? Față de care copii? Că pentru ea demult nu mai era o deosebire dintre cei cărora ea însăși le dăduse viață și cei pe care-i creștea și îngrijea deja de zece ani.

Ioana părea cea mai afectată când le-a împărtășit vestea tristă, deși, ca și Andrei, considera că locul mamei lor este acum lângă ficele ei de sânge, cele care aveau acum mare nevoie de ea. Au plâns îmbrățișați tustrei, apoi Maria i-a încredințat din nou Centrului de Plasament, spunându-le:

– Să știți că eu nu vă voi abandona niciodată. Voi veți rămâne copii mei, indiferent de faptul dacă vom locui de aici încolo împreună ori nu.

Apoi se grăbi să ajungă la Paris, ca să aibă grijă de micuța Elena și să le ajute pe cele două fice țintuite la pat.

Bineînțeles că Mariei nici prin cap nu-i trecu să-i povestească celei care vroia să-o angajeze istoria vieții sale.

Silviei însă îi plăcu inteligența ochilor căprui și se învoi să plătească câte opt euro pe oră pentru menaj, dar voia să știe de ce Maria insistă să aibă tocmai luna august liberă, căci și ea se orienta pentru vacanță în această perioadă și ar fi vrut să-l lase pe Alto, pisoii ei cel drag, pe mâini sigure. O tenta de ceva vreme o escapadă în India, unde dorea să cunoască mai detaliat budismul. Dar, ce-i drept, încă nu făcuse rezervarea.

– De ani buni plec în România în luna august, pentru a petrece cu fata și băiatul meu de acolo vacanțele împreună. Este luna noastră. Nu pot schimba nimic. Trebuie să-i pregătesc atunci și de noul an școlar.

Urmează să le cumpăr unuia un nou computer, altuia o tabletă, apoi rechizite, haine de primeneală. De asta și am nevoie de acest serviciu, ca să-i pot ajuta. Sunt aproape de vârsta majoratului și nu vreau să le lipsească necesarul.

– Dar parcă înțelesesem de la cunoscuta noastră comună că fetele duminale locuiesc aici, la Paris?, o întrebă Silvia.

– Nu toți. Ioana, fiica cea mai mică, va merge la toamnă în ultimul an de liceu și abia după absolvire va veni aici, unde intenționează să-și urmeze studiile la universitate. Iar Andrei învață la Petroșani, la o școală de meserii.

Silvia făcu efortul să socoată în minte anii acestei femei, ai cărei copii încă nu au ajuns la vârsta majoratului. Dar nu izbuti, pentru că o înduioșă profund gestul lui Alto, care se cuibărise pe fotoliul unde stătea Maria, privind-o galeș în ochi.

– Ce fință drăgălașă!, rosti Maria înseninată și întinse mâna să-i mângâie blănița.

ISSN 0235-9111

1 7 0 0 4

9 770235 911105